

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Diplomová práce

Život v německé vesnici na Liberecku

Tomáš Rampír

obor: dějepis – občanská výchova a filosofie

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Alena Míšková

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedené prameny a literatury.

V Praze dne 27.4.2007

Tomáš Rampír

Obsah

Úvod
1 Vztahy mezi Čáslaví a Němci na počátku třicátých let
1.1 První světová válka
1.2 Vztahy se západními Němci - vlivy válečné zkušenosti
1.3 Československo
1.4 Občanský systém Čechů v Německu
1.5 Rok 1938
1.6 Závěrečné shrnutí
2 Němci a Čechi ve Liberecku
2.1 Liberecko na počátku třicátých let
2.2 Liberecko v roce 1938
2.3 Úloha 1. liberecké brigády
2.4 Organizace sločky ve 1. liberecké brigádě
2.5 Širší kontexty 1. liberecké brigády
3 Dělní Christa a Wilmho v Praze na konci třicátých let
Závěr
Seznam literatury
Přílohy

Děkuji Doc. PhDr. Aleně Mískové za odborné vedení diplomové práce, mnoho cenných rad a podnětů.

Obsah

Úvod	4
1 Vztahy mezi Čechy a Němci na našem území	5
1.1 První Němci u nás.....	5
1.2 Vztahy se mění – národnostní otázka přichází	7
1.3 Československo	10
1.4 Obranný systém Československa	18
1.5 Rok 1938.....	20
1.6 Závěrečné shrnutí	28
2 Němci a Češi na Liberecku.....	30
2.1 Liberecko na počátku 20. století.....	30
2.2 Liberecko v roce 1938	33
2.3 Boj na Liberecku proti nacistům	39
2.4 Ozbrojené složky na Liberecku	43
2.5 Shrnutí obsazení Liberce po vzniku Československa.....	45
3 Oblast Chrastava Rynoltice Hrádek nad Nisou	47
Závěr	58
Seznam Literatury	
Přílohy	

Úvod

Už od raného středověku bylo německé etnikum nedílnou součástí Českého království. Osidlovalo hlavně příhraniční oblasti, ale velmi brzy se objevilo i v Praze a dalších velkých českých městech. O průběhu tohoto soužití bylo napsáno spoustu spisů a knih, bohužel, ale mnohokrát musela historická pravda ustoupit politické situaci, ve které byly psány. Velmi často se zdůrazňovala pouze část historie, a to taková, která se zrovna hodila.

Asi nejvíce diskutovanou kapitolou z tohoto soužití je období od konce první světové války až do roku 1945. Toto období je citlivé ještě dnes a alespoň dle mého názoru až příliš politizované.

V této práci se chci věnovat oblasti Rynolticka, což jsou vesnice v blízkosti Liberce. Právě Liberecko hrálo v období první republiky klíčovou roli ve vztazích mezi Čechy a Němci. Nechci se věnovat podrobně politické situaci, o tom už bylo hodně napsáno, mým cílem je podívat se na život obyčejných lidí na malých vesnicích. Zda je pravda tvrzení některých sudetských Němců, že se až tak o politiku nezajímali a že byli vlastně semletí dějinami. Mým cílem bylo zjistit, jak žili, co je zajímalo, jak se bavili a zda cítili nějaká příkoří od Československé republiky. A v neposlední řadě jaké byly jejich osudy po konci války, kolik jich odešlo a proč? Není totiž pravda, že všichni opustili republiku jen na základě dekretů prezidenta republiky.

Pravdou ovšem je, že informace se nesháněly lehce, kdysi poměrně velké vesnice jsou dnes až o dvě třetiny menší a některé, jako například Jitrava, nemají ani vlastní obecní úřad. Stálých obyvatel mají velmi málo a většinu tvoří majitelé chalup z jiných měst. Kroniky se často ztratily a ty, které jsou, se příliš o období krátce před druhou světovou válkou nezmiňují.

I přesto, že jsem tvrdil, že mou prioritou není obecná nebo chcete-li velká politika, zcela opomenout ji nemohu, proto hlavně v první části práce se budu věnovat, i když v krátkosti, historii Němců na našem území, samozřejmě i vztahům s českým obyvatelstvem, tomu jaké byly a jak se v průběhu času měnily. Trochu více se pak zdržím u období posledních let Rakouska-Uherska a vzniku Československa, právě toto období vidím jako nejdůležitější a rozhodující. Hlavním důvodem je totiž fakt, že se z většinového etnika stalo takřka přes noc etnikum menšinové.

Posledním cílem mé práce je také odpovědět na otázky: Kolik lidí opravdu vědomě podporovalo myšlenku rozbití státu a aktivně se na tom podílelo a kolik se spíše přidalo ze strachu o majetek či dokonce život?

1 Vztahy mezi Čechy a Němci na našem území

1.1 První Němci u nás

První kontakt mezi Čechy a Němci, potažmo Franskou říší, se datuje do osmého století. Jak víme, Čechy se dostávaly do lenního vztahu k císaři a musely mu platit léno. Tím je prakticky jasné, že už od počátku existence Českého státu zde byl patrný německý vliv.

Za vlády knížete Václava pak na jeho pozvání přišli do Čech mniši a kněží, aby pomohli knížeti šířit křesťanskou víru, v té době bylo hlavně venkovské obyvatelstvo stále ještě pohanské. První Němci u nás byli tedy církevní hodnostáři, proto se samozřejmě objevovali hlavně v Praze u knížecího dvora.

Hlavní příliv do pohraničí nastal v průběhu 12. století, kdy do neosídleného území – českého obyvatelstva nebylo na úplnou kolonizaci dostatek — dorazilo na pozvání Prahy německé obyvatelstvo. Zde docházelo k prvním kontaktům s Čechy v běžném každodenním životě. V pohraničí také vznikaly kláštery jako například Plasy či Nepomuk.

Pro hospodářství středověkých Čech bylo klíčové i nerostné bohatství, i v něm Němci rychle nalézali uplatnění, šlo především o stříbrné doly v Kutné Hoře, Jihlavě a dalších městech. Zde bych rád zmínil osobu, kterou můžeme nazvat otcem německé kolonizace, byl jím olomoucký biskup Bruno von Schauenburg. Mezi 12. a 14. stoletím tak v pohraničí vznikaly stovky měst a obcí. Nešlo však o žádnou germanizaci, či dokonce asimilaci pohraničí, středověk tuto otázku vůbec neznal, ani se jí nezabýval. Přemyslovským panovníkům šlo prostě jen o osídlení a hospodářské využití této oblasti. Proto můžeme říci, že z pohledu nacionálního bylo toto období naprosto bezproblémové. I z hlediska velké politiky nebyly vztahy mezi Čechy a Němci nijak hrozné v porovnání například se vztahy Angličanů s Francouzi. Vojenské střety mezi českým státem a Říší vyjadřovaly spíše snahu Přemyslovců jako rodu prosadit se v Říši, než nějaký boj o svobodu či území. Musíme připomenout, že český stát měl mnohokrát příležitost vymanit se úplně ze svazku k Říši, ale nikdy se o to nepokusil.

Důvodem byla snaha o prosazení českých zájmů v západní Evropě. To se jim podařilo za vlády Karla IV., kdy se český král stal prvním mezi kurfiřty. Roku 1348 císař Karel IV. založil univerzitu, kde se velice rychle usazovala německá inteligence, dá se říci, že právě za vlády císaře Karla IV. dosáhlo soužití Čechů a Němců vrcholu a obě skupiny z toho měly užitek. Praha se v tuto dobu stávala opravdu evropskou metropolí a jedním z nejlidnatějších měst celé Říše.

Po smrti císaře Karla IV. přišla však první velká krize. Václav IV. nebyl rozhodně panovníkem, který by měl schopnosti zvládnout obtížnou dobu, v níž nastoupil na trůn, místem sporu, které zajímá nás, byly neshody na univerzitě. Náboženské reformy církve, jak je přednášeli Jan Hus, Jakoubek ze Stříbra a jiní, byly trnem v oku německým mistrům na univerzitě. Spory se dostávaly i do ulice a mezi šlechtu, i když šlo spíše o majetek a politický vliv, přesto zde poprvé vidíme střety mezi českým a německým etnikem. Roku 1414 do nich vstoupil i král Václav IV. tzv. Kutnohorským dekretem, kterým změnil hlasovací poměry na univerzitě ve prospěch Čechů. Cizinci univerzitu opustili, čímž klesl i její význam, snad je příznačné, že již první vážnější konflikt se nepodařilo vyřešit smírně, ale pomocí síly.

V době obrození byla pak husitská revoluce brána jako statečný boj Čechů proti německé expanzi. To však není tak úplně pravda. Je třeba si uvědomit, že šlo v první řadě o problém společenský, kdy církev jako jeden z hlavních pilířů tehdejší společnosti, nebyla dál schopna tuto funkci vykonávat, alespoň tak to její reformátoři viděli. To samozřejmě vyvolalo reakci církevních kruhů, které byly napadeny. Je však třeba přiznat, že se v této době poprvé ukázaly rozpory mezi oběma etniky, i když byly způsobeny různými pohledy na probíhající krizi, nikoliv příslušností k jednomu z etnik, jak to bylo hlavně v minulém století interpretováno.

Velká část Němců byla proti husitské reformě, protože v ní viděla hrozbu anarchie a chaosu a stíhání byli všichni Husovi přívrženci bez ohledu na národnost, jako například v Magdeburgu. V neposlední řadě se hlásil k Husovu odkazu i Martin Luther a husité byli plně akceptováni i v Augšpurku.

Kolem roku 1600 představovaly české země výrazný model evropského stavovského státu a byly baštou reformace, církev měla na řízení státu od dob husitské revoluce minimální vliv. O moc ve státě se dělily a zápasily kromě krále hlavně šlechta a města, jejichž význam rychle rostl, právě v městech měli Němci velký vliv, ten ale poklesl po pádu Šmalkaldského spolku.

Nicméně můžeme říci, že obyvatelstvo se alespoň navenek chovalo v náboženské otázce tolerantně a České království bylo proto vyhledávané mnohými politickými uprchlíky, kteří zde hledali ochranu.

Do roku 1618 museli totiž Habsburkové tuto toleranci respektovat, ač jim to nebylo příliš po chuti, byla to jedna z podmínek, za které usedli na český trůn. Nicméně upřednostňovali do státních funkcí katolíky, to po mnohých neúspěšných jednáních vedlo až k defenestraci a vypuknutí třicetileté války. Zmiňuji se o tom proto, že jsem se

mnohokrát setkal s názorem, že to byla vzpoura proti německému útlaku v podobě zlých Habsburků. Pomineme-li fakt, že vojenskou kampaň proti českým stavům hradili Habsburkové španělští, je to myšlenka naprosto mylná. Vždyť Fridrich Falcký a velká část povstaleckých vojsk byli z německých částí Říše. Povstalci čekali na posily ze Slezska, kde také převládalo německy mluvící obyvatelstvo. Spor, jenž vznikl, byl svárem jen a jen náboženským, což dokazovaly i události, které měly teprve přijít. Obnovené zřízení zemské a poprava českých pánů byly jen odvetou vítězné strany, která viděla možnost konečného vítězství. Na trestech se podíleli i mnozí stavové Českého království z katolické strany. A ještě jednu poznámku, na níž lze dokázat nesmyslnost této myšlenky, vyhození byli Češi, mezi potrestanými byli Němci, a nakonec spousta uprchlíků mířila do Německa, nešlo tedy o žádný plánovaný útisk českého obyvatelstva. Úpadek české kultury byl spíše důsledkem měnící se Evropy její industrializací, kde byla němčina daleko důležitější než čeština, proto pomalu mizela z psaného slova a mluvilo se jí jen na venkově, kde její kvalita upadala i tím, že se češtinou pouze hovořilo, ale nepsalo. V takovém stavu ji našli i obrozenci, když se jí pokoušeli pozvednout zpět.

1.2 Vztahy se mění — národnostní otázka přichází

Už na konci minulé kapitoly jsem se zmínil o národním obrození, ještě než se začnu věnovat kapitole, která dosti ovlivnila vnímání vztahů Čechů a Němců, chtěl bych jen krátce popsat situaci, v jaké se nacházela celá Evropa a jak se změnila od středověku.

Středověká společnost byla přísně hierarchizovaná od rolníků, přes šlechtu ke králi a papeži jakožto nejvyšším představitelům tehdejší společnosti. Středověký člověk neměl příliš velký rozhled a ani ho tolik nepotřeboval, zajímalo ho, jak zajistit dostatek potravy pro sebe a také na daně svému lennímu pánu. Jeho postavení bylo pevně dané a bylo mu připomínáno i v kostele, snad bychom to mohli říci i slovy: modli se, pracuj a poslouchej.

Šlechta i panovník pak mysleli hlavně na prospěch svého rodu, jak zvýšit jeho příjmy a prestiž. Národnost nebyla v tehdejší době pokládána za důležitou. To vše se ale od 16. století začínalo měnit. S příchodem renesance, filosofie začínali lidé více přemýšlet, kromě toho sílil městský stav a uspořádání z doby středověku bylo dále neudržitelné.

Vznikalo národnostní cítění na základě jazyka, proto národní jazyky prožívaly nebývalý vzestup, a místa, kde žijeme. Národní zájem jako součást politiky se dostával na první místo, společnost už nebyla spojena vírou, ale příslušností k nějakému většímu celku. Měnily se i způsoby vlády, panovník si nemohl již dovolit vládnout neomezeně, na moci se podílel daleko větší počet lidí, např. Francouzská republika.

Situace v Čechách nebyla jiná, země byla součástí habsburské monarchie a národnostně byli Češi menšinou. To se ale Čechům na jejich vlastním historickém území nelíbilo, tvořili tu přeci jasnou většinu a měli by tedy mít rozhodující slovo, tato situace nemohla skončit jinak než konfliktem.

Doba národního obrození je dostatečně známa, abych ji tu nějak zvláště rozváděl. Pro nás je důležité formování nových vztahů mezi Čechy a Němci žijícími na našem území. Nástup české kultury a hlavně jazyka sledovali s obavami, ne snad, že by se báli přímo nových českých novin či toho, že se čeština opět dostávala mezi vzdělance, ale hlavně proto, že si velmi dobře uvědomovali nevyhnutelnost přenesení těchto úspěchů na pole politické, očekávali z české strany požadavky na zvýšení důležitosti českého národa v habsburském státě. Nutno přiznat, že se v tomto ohledu nemýlili a tyto požadavky opravdu přišly.

Roku 1749 byla česká dvorská kancelář ve Vídni sloučena s rakouskou, byl to formální akt, který měl zjednodušit státní administrativu, ale pro Čechy znamenalo prakticky zánik zemí Koruny jako celku i v rámci monarchie. To však bylo nepřijatelné a česká reprezentace žádala sjednocení zemí Koruny české a její centrum přesunout do Prahy pod českou kontrolu, to by prakticky znamenalo autonomii v rámci monarchie. Za touto myšlenkou stál hlavně František Palacký. V prvním momentě se zdálo, že se podaří najít řešení, ve hře byla i korunovace Františka Josefa I. českým králem, tady však narazila česká reprezentace na odpor německého obyvatelstva, které se tím cítilo ohroženo. Problémem bylo i to, že obě komunity nebyly schopny jednat mezi sebou, od počátku zde byla zřetelná vzájemná nedůvěra. Můžeme zde říci, jak mohlo soužití našich národů v nové době dopadnout dobře, když špatně už začalo.

Po Rakousko-Uherském vyrovnání a odmítnutí českých požadavků došlo definitivně k rozchodu českých a německých politiků, Češi jim vyčítali, že je utiskují a zbytečně stojí v cestě. Na to německá strana reagovala tím, že nechápe v čem, a vše odmítala. Pravdou je, že se cesty obou národů v našem státě rozcházely a již se nesešly až do vzniku nového státu.

Dovolím si teď tvrdit, že na území našeho státu vznikly dva proudy, které dělaly, že ten druhý neexistuje, to samozřejmě lze, pokud jste součástí většího celku a je zde někdo třetí, kdo vás koriguje a je jakýmsi nárazníkem, tím bylo, alespoň se domnívám, Rakousko-Uhersko. Tak byly problémy, které u nás v této oblasti vznikaly, dány na druhou kolej, po pádu mocnářství se pak náhle objevily, aniž by byl někdo připraven je rychle řešit, což bylo nutné.

Zde bych rád zmínil i postavu, kterou považuji za velmi důležitou, neboť si uvědomovala výše zmíněný problém i z pohledu svého snu, jímž byl samostatný Československý stát. Tím člověkem byl T. G. Masaryk. Jeho názor na Rakousko-Uhersko se formoval, když byl poslancem říšské rady. Nejspíše tam došlo k názoru, že Rakousko-Uhersko je neudržitelné a jedinou možností je jeho rozpad a vznik samostatného státu. Uvědomoval si, že národnostní otázka by byla v tu chvíli na pořadu dne. T. G. Masaryk nesouhlasil s jakýmkoliv fanatickým nacionalismem, považoval jej za velmi nebezpečný. Odmítal vykládat české dějiny jako věčný boj proti Němcům, přímo varoval: *Především prohlašuji, že vůbec nestojím na stanovisku nacionálním a tudíž ani v otázce našeho poměru k Němcům. Stojím na našem českém programu humanitním. Smír mezi námi a Němci a to smír trvalý není. možné stavět na politickém nacionalismu, ale na kulturní součinnosti a součinnosti politické, což se stane přijmeme-li za princip svobodu a sociální spravedlnost. A podle nich jednat vždy ať již politický odpůrce jedná jakkoli¹.* Masaryk byl přesvědčen, že takováto spolupráce by byla ku prospěchu celého státu, ať již v Rakousku či později v Československu. Domníval se také, že pokud by tento princip přijaly za svůj všechny národy světa, bylo by nebezpečí tzv. fanatického nacionalismu minimální.

Rakousko-Uhersko národnostní problémy opravdu mělo a nešlo jen o problém mezi Čechy a Němci byl tu problém s polskou menšinou, problém slovensko-maďarský, a tak můžeme říci, že Masaryk se snažil najít lék na nejvážnější neduh, kterého byl svědkem.

Masaryk byl však jedním z mála, a proto se nemůžeme divit, že nebyl poslouchán a spíše byl odmítán. Mnozí ho považovali za podivína, který musí stále kritizovat. Budoucnost však měla brzy ukázat, jakou měl T. G. Masaryk pravdu.

Válka, která vypukla roku 1914, ukázala pak zcela jasně, že dlouhodobě přehlížený národnostní problém bude Rakousku-Uhersku osudný. Nejen Češi prchali do zajetí a přidávali se na stranu dohodových mocností. Zcela otevřeně se hovořilo o naprostém rozpadu mocnářství a vzniku nových států, po několika stoletích měla střední Evropa získat naprosto novou podobu. Německy mluvící obyvatelstvo mělo ztratit svou dominantní pozici a bylo jasné, že jako s poraženými s nimi nikdo jednat nebude a jejich požadavky budou ignorovány.

To, čeho se Němci v Čechách obávali, se roku 1918 stalo skutečností, Rakousko-Uhersko válku prohrálo a doplatilo na to svou existencí. Střední Evropa se změnila a jedním z nových států bylo i Československo. Z většiny, která více jak tři století

¹ F.Seibt., Německo a Češi, Academia 2002

ovlivňovala rozhodujícím způsobem dějiny svého regionu, se takřka přes noc stala menšina a přiznejme, že se i nová „většina“ svoji novou roli musela učit. Velice brzy se mezi německou menšinou ozvaly hlasy o odtržení a poslední kapitola soužití Čechů a Němců v jednom státě mohla začít.

1.3 Československo

Nový stát vznikl 28.října 1918, Československo podél hranic zabíralo plochu 140 508 kilometrů čtverečních a mělo skoro 15 miliónů obyvatel. Ještě je třeba zmínit jednu maličkost, která se však později měla ukázat pro budoucnost republiky velmi vážnou. Oficiální název totiž zněl Česko-Slovensko. Historické země Koruny České totiž zabíraly jen Čechy, Moravu a rakouské Slezsko, Slovensko patřilo pod korunu uherskou, zmíníme-li i boj o Těšínsko, neměl nový stát se svými sousedy právě nejlepší vztahy. Pravdou ovšem je, že hlavní pozornost nové republiky se upínala na západ a jih, tj. k Rakousku a Německu, hlavním důvodem byly snahy Němců v pohraničí o přičlenění k těmto státům. Dodejme, že hlavně v prvních letech byly vztahy hlavně s Rakouskem velice přátelské a i s Německem byly bezproblémové.

Jak jsem již napsal, klidná rozhodně nebyla situace v našem pohraničí, německá menšina se logicky nechtěla smířit s nastalou situací a žádala odtržení od Československa, a to za jakoukoli cenu, nakonec musela pořádek zjednat armáda. Od samého počátku se tedy ukazovalo, jak nešťastná byla politika ještě z doby Rakouska – Uherska, kdy se obě strany ignorovaly, v situaci, jež nastala po první světové válce, to již nešlo.

Nyní si řekněme, proč byly okrajové části země pro nový stát tak klíčové, bylo tam totiž soustředěno kolem 60% průmyslu. Případná ztráta těchto území by tedy byla velmi citelná. První republika nebyla rozhodně rájem na zemi a měla svoje vážné problémy, myslím, že se pokoušela všemi prostředky krizi v pohraničí vyřešit. Kamenem úrazu bylo, že na druhé straně byl partner, který vůbec jednat nechtěl a jediné řešení viděl v rozbití Československa. Podívejme se teď, co se v pohraničí po zrodu nového státu dělo trochu podrobněji. Prakticky hned po jeho vzniku oznámili Němci v pohraničí vytvoření vlastních autonomních oblastí, které se od Československa odtrhnou a připojí k Rakousku a Německu, v pro nás nejdůležitější oblasti na severu Čech to byla provincie Německé Čechy, do jejíhož čela se postavil R. Lodgmann von Auen, jednání ztroskotala a došlo až k vojenskému konfliktu. Liberec byl dobyt 14. prosince. Přesto se centrální vláda snažila chovat se k pohraničním oblastem smírně a vycházela jim vstříc.

To bylo ale odmítnuto a již v roce 1920 poslanec Lodgmann kritizoval nový stát a vystihl tak nový přístup německé menšiny — totální opozice vůči čemukoli Československému.

Náladu v pohraničí vystihuje i tato báseň, vydaná v roce 1923 v Lipsku.

Deutsches Leid in Böhmen

Hilda Hadina- Königsreiter

Es klinut ein Lied vom Leide,

Vom Leide durch den Wind:

Die Heimat ist verloren,

Du heimatloses Kind!

Es fällt wie kauer Tranen,

Wie Tracen durch den Schnee-

Das Auge wird mir trube,

Ich weiss nicht, wo ich geh.

Ich geh als wie Traume,

Im Traume durch die Welt-

Sind alle ihre Freuden

Vergiftet und vergallt.

Ich wollt, ich konáte wandern,

Wohl wandern durch den Wind,

Durch die verlone Heimat,

Als heimatloses Kind.

Překlad je:

Pláč německé sirotky v Čechách

Lká píseň bolestná,

Jen vítr již kvílí v žalu.

Ztracena je tvá domovina,

Sirotku ubohý, nemáš kam složit

hlavu

Jen slzami Tě zalévá,

Zrak kalí sníh,

Slzy kalí zrak v chladném bolu,

Není kam složit hlavu.

Jak ve zlém snu jdu větrem

**Zlým snem se stal můj svět,
Z radosti světa již zbyly
Jen trpkost, pláč, žluč a jed.
Putovat chtěl bych světem, světem
Svobodný jak pták.
Domovina ztracena je však.**

Obraz ztracené domoviny se opět vztahoval ke vzniku Československa a neúspěchu vytvořit samostatné území, které by se později připojilo k našim západním a jihozápadním sousedům. Tato báseň vyšla poprvé v ročence Velkočechozemě, ta se později změnila v Sudetoněmeckou ročenku. První vyšla roku 1925 a měla za úkol vzbudit sympatie v Německu a i v jiných zemích Evropy. Mluvílo se v ní také o Sudetoněmeckém svépomocném spolku, jenž měl za úkol hájit zájmy sudetských Němců na území Československa, těch tu žilo přes 3 000 000. Spolek také působil za hranicemi našeho státu a později se měl stát jedním z velmi důležitých nástrojů při rozbíjení republiky.

I když, jak jsem již zmínil, vztahy mezi Německem a Československem byly dobré až do nástupu nacismu, přesto již ve 20. letech prohlásil ministr zahraničí Gustav Stesemann: *Mezi Němci, kteří jsou nuceni žít za hranicemi Německa v cizím státě stojí na prvním místě sudetští Němci. Za toto významné postavení nevděčí jen své početní síle, ale především své tvůrčí síle, které rozvinuli na všech polích lidského počínání. Jejich obrovská touha žít spolu s ostatními Němci zůstala bohužel nenaplněna, ale jejich obrovská láska a věrnost k německému národu, kultuře a tradicím zocelen v tvrdém boji dokazují, že jsou opravdovou pýchou německého národa.*² To, že československá diplomacie tato slova přecházela, se ukázalo jako velká chyba, protože myšlenka na odtržení pohraničí měla v sousedním Německu příznivý ohlas, s nástupem totalitní moci byla pak změněna ve skutečnost. Sudetští Němci hledali nějaký důkaz, který by prokázal, že hlavní odpovědnost neleží na nich. Velmi se jim hodila doba národního obrození, kdy jeho reprezentanti představovali dějiny jako konflikt mezi Německem a Čechy. Prohlašovali, že politika Československa je založena na mstě za dávné křivdy z dob Jana Husa či Bílé hory, a právě proto v tomto státě nemohou nalézt uplatnění a jediným řešením je rozchod. Neštěstím bylo, že tomuto argumentu uvěřili i mnozí zahraniční pozorovatelé.

Přesto roku 1925 se zdálo, že se vše obrací k lepšímu, krize v okolních státech značně otupila nadšení na odtržení od prosperujícího Československa a němečtí politici se

²V. Zimmermann, Sudetští Němci v nacistickém státě 2001

rozhodli podílet se ve větší míře na řízení státu a dokonce i vstoupit do vlády. Skončilo tak období negativismu, nevzniklo však žádné jednotné německé hnutí, právě naopak sudetoněmeckou politiku ovládaly dvě odlišné koncepce, radikální DNSAP a DNP tvořily negativistickou frontu, proti nim pak stál tzv. aktivistická tábor, který si dal za úkol zlepšit situaci Němců v Československu na půdě parlamentu. Byla to DSAP — sociální demokraté, CSV — Křesťanskosociální strana lidová a Svaz německých zemědělců — BDL. V roce 1926 se opravdu zdálo, že se vše obrací k lepšímu, v československé vládě se poprvé objevili němečtí ministři, ministrem spravedlnosti se stal profesor Robert Mayr-Harting za CSV a ministrem veřejných prací za BDL doktor Franz Spina. Problém tím však vyřešen nebyl, sudetoněmečtí politici pravidelně podávali stížnosti ke Společnosti národů pro diskriminaci, vytýkali snahu o asimilaci obyvatelstva tím, že prohlašovali, že na rozdíl od českých škol, které dostávaly od státu dotace, německé nic takového nedostávaly. Celkově však nemohli nikdy dokázat, že jsou jejich tvrzení založena na pravdě, nicméně přesto vzbuzovali podezření, že se opravdu v Československu Němcům dějí křivdy.

Dalším problémem byla ekonomika, skoro celé hospodářství našeho pohraničí bylo orientováno do jiných, hlavně rakouských částí Rakouska-Uherska a nyní se museli prosadit na nových zahraničních trzích, toho však nebyli schopni, nicméně Němci to připisovali diskriminační politice Československa. Přesto nebyla přijata žádná radikální řešení tohoto problému, nejspíše proto, že ve 20. letech se zdálo, že je na ústupu, to byl ale osudný omyl mladé republiky. Dalším důvodem, proč protesty proti republice polevovaly, bylo i to, že jak v Německu tak i Rakousku probíhala krize, zatímco v Československu ještě nebyla. Mnozí Němci si tak rozmysleli, zda chtít do státu zmítaném chaosem a krizí, či zůstat v ČSR. Tato výhoda se však rychle obrátila v nevýhodu, ve chvíli, kdy do Československa krize dorazila, byla v okolních státech na ústupu a v době, kdy vrcholila, už u našich sousedů končila. Tento fakt se politikům, kteří se odmítali s republikou smířit, velmi hodila.

Právě doba krize a nástup Hitlera k moci v Německu definitivně zhasly veškeré naděje na smírné a rozumné řešení sporů. Od této chvíle už snaha rozbít Československo jen sílila a bude stále otevřeněji podporována i naším západním sousedem. Na scénu se dostával muž, který se má stát synonymem rozbití státu — Konrád Henlein. Naše vztahy tím nabíraly směr přímé konfrontace, a z tohoto kursu již nebylo cesty zpět. Němci se slučovali v jedno hnutí SDP, a to si vytklo jen jediný cíl — rozbít Československo.

Hospodářské i sociální problémy a otázku menšin nešlo vzájemně oddělit. Právě pohraniční bylo jednou z nejvíce postižených oblastí Československa v době krize. V čase, kdy u nás krize vrcholila, dostával se v Německu k moci Hitler, ten se pro radikály v pohraničí měl brzy stát velmi vítaným spojencem. Počet nezaměstnaných v oblastech obývaných Němci dosáhl až k 526 000, což bylo více než v této době v celé Francii. Zde je ale nutno říci, že ve Francii v té době již krize pominula, naopak u nás vrcholila. Do roku 1936 toto číslo kleslo na 224 168, což dokazovala snaha vlády o řešení nezaměstnanosti v pohraničí. Další výtku si Češi vysloužili prý tím, že upřednostňovali státní zakázky do vnitrozemí, čili do rukou Čechů, byl to samozřejmě nesmysl, československé investice mířily do zbrojení, protože ČSR jako nový stát stále budoval silnou armádu.

Pokud tu zmiňujeme mezi Němci ty, kteří si za cíl vytkli zničení státu, bylo by nespravedlivé nezpomenout i na ty, kteří se snažili situaci zvrátit. Jednou z nevýraznějších osob byl sociální demokrat Jasech Wenzel, jenž patřil k nejbližším spolupracovníkům T. G. Masaryka. Právě on jako první varoval před Henleinem, upozorňoval, že se tento extrémní politik stává pro mnoho Němců jakýmsi novým prorokem. Bohužel se jeho varování neseťkalo s žádnou odezvou, nikdo si neuměl představit situaci, ke které v roce 1938 došlo.

V roce 1930 probíhající krize velmi vyhovovala stranám, které vyznávaly negativistický přístup k ČSR, jednou z nich byla i DNSAP. Tato strana, jež viděla, jak je zřejmé již z názvu, jako svůj obraz NSDAP, získávala na popularitě a byla stále více agresivní. Situace se vyostřila 29. února 1932, kdy došlo k zákazu Volssport, což byla organizace nápadně připomínající oddíly SA. Byla to vlastně první reakce vlády na prohlubující se krizi v pohraničí. Strany, které měly velmi blízké vztahy se zakázaným sdružením, předešly sankcím proti nim tím, že se samy rozpustily, stalo se to roku 1933. Na tento okamžik čekal již dříve zmíněný učitel z Aše Konrád Henlein.

Zastavme se na chvíli u tohoto politika, který velice výrazně ovlivnil naše dějiny. Rozhodně by bylo chybou domnívat se, že hned od začátku hovořil Konrád Henlein otevřeně o rozbití Československa jako o jediné možné alternativě. Ještě v říjnu 1934 se distancoval od nacionálně sociálního hnutí a důrazně se hlásil ke křesťanskému proudu a vyjadřoval podporu Československé republice. Zdá se vám to překvapivé, ale není, šlo jen o politickou strategii. Konrád Henlein věděl, že nemůže hned od začátku hovořit o rozbití republiky, věděl, že potřebuje vypadat před západem jako někdo, kdo hledá východiska a je dotlačen k poslední možnosti a tím mělo být odtržení od ČSR. Dalším důvodem mohla být i snaha vypadat před svými soukmenovci jako spojník mezi táborem stran, které chtěly

spolupracovat s republikou, a negativistickými silami. Uvědomme si, že Henleinovým snem bylo vytvořit spolek, jenž bude sdružovat všechny Němce žijící na území Československa.

Vraťme se teď do roku 1933, jak jsem již zmínil, Konrád Henlein využil situace a založil Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu, v níž se objevili politici zaniklých stran DNSAP a DNP, posléze se toto hnutí přejmenovalo na SDP. V roce 1935 pak ukázalo svou sílu, když získalo 1 249 947 hlasů, to bylo přes 60 procent německých voličů. Rostla i členská základna, v době založení mělo hnutí kolem 70 000 členů, v roce 1935 jich bylo už skoro 400 000. Vzrůstající vliv hned Henlein využil na návštěvě v Londýně, kdy vzbudil mezinárodní zájem o česko-německý problém. Jedním z důvodů, proč se stala strana Konráda Henleina dominantní silou v regionu, bylo to, že na rozdíl od svých konkurentů byla stranou jednotnou. Právě v momentu budování jednoty nové strany se zrodila Henleinova hvězda, byl to on, kdo řídil jednání mezi představiteli zaniklých stran DNP a DNSAP. Proto se stal přijatelným vůdcem pro obě křídla strany. Dokonce se mu podařilo získat nejen přívržence těchto dvou stran, ale přetáhnout je i jiným hnutím. Mnoha Němcům tato jednota imponovala a spatřovali v ní sílu, která byla schopna prosadit jejich požadavky, a tak se k ní připojili i přesto, že mnohokrát s ní ne vždy a ve všem souhlasili. Jednota na veřejnost byla základem Henleinovy politiky, to se mu také dařilo, přesto by bylo naivní si myslet, že k žádným mocenským bojům uvnitř strany nedocházelo. Henlein si samozřejmě chtěl svou pozici udržet a zároveň mít skupinu lidí, kterým by mohl naprosto důvěřovat a byli by jeho prodlouženou rukou, tou skupinkou se stal Svaz kamarádů S.K., Henlein ho velmi dobře znal, sám byl jeho členem než založil své hnutí. Znal jeho koncept i strukturu, nebylo tedy divu, že se obrátil právě na něj. Tento svaz byl velice autoritářský, naprosto odmítal demokracii, zastával kmenový koncept sudetoněmeckého celku. To znamenalo sudetoněmeckou menšinu proměnit v přísně organizovaný celek a později mělo být celé Československo proměněno v národnostní stát všech národních skupin s hegemonií Německé říše. Jediný způsob, jak svého cíle dosáhnout, bylo dostat se do čelných funkcí státní správy. Příchod lidí z S.K. brali velice nelibě bývalí členové DNSAP, kteří se cítili odstrčení. Mělo to však logický důvod, členové DNSAP měli tříletý zákaz politické činnosti, a tak bylo jasné, že se Henleinovi nechtělo dávat je do čelných funkcí. Ještě méně se jim pak líbilo Henleinovo vystoupení, kde se distancoval od německého nacionalismu. Proto se proti němu začala formovat opozice, ta se soustřeďovala kolem časopisu Aufbruch. Tato skupina byla ve straně nejradikálnější, hájila velkoněmecké, rasistické a antisemitské názory.

V největší krizi se strana ocitla paradoxně ve chvíli svého největšího úspěchu, jak jsem již zmínil, šlo o ohromný triumf ve volbách v roce 1935. V tento rok totiž vypršel trest pro bývalé členy DNSAP a ti se samozřejmě chtěli podílet na politice své strany. Henlein si přál oba tábory usmířit, a tak začlenil politiky z DNSAP do stranických struktur a členy SDP a S.K. pak umístil na kandidátky do parlamentu. Napětí se ovšem nezmírnilo, byl tu totiž ještě jeden myšlenkový střet, problém, který bych nazval svárem krve a duše. Zatímco politici seskupení kolem časopisu Aufbruch dávali na první místo krev, členové sdružení Svaz kamarádů to zavrhovali a první místo přisuzovali duši a oddanosti Německu. Rasovou ideologii odmítali a dokonce jí opovrhovali. Jsem přesvědčen, že nebyt společné nenávisti k Československu, nenašla by tato uskupení společnou řeč.

Svaz kamarádů a Henlein sám hledali podporu i u abwheru, ale ani to nebylo Henleinovi nic platné, jeho odpůrci a zároveň příznivci rasistických tezí získávali navrch. Henlein se ocitl na křižovatce, postavit se za své přátele a riskovat vše, nebo se přizpůsobit a stát se loutkou a prosazovat názory, se kterými snad ani nesouhlasil.

Jeho postoj nejlépe popsal jeho dlouholetý přítel Walter Brand: *Konrád Henlein zaujímal v těchto konfliktech svérázný, nerozhodný postoj. Byl určitě na mé straně, však mě také znal z dlouhodobé spolupráce, na druhé straně se nedokázal odhodlat k žádnému rozhodujícímu a jasnému postupu proti rozkládajícím silám*³.

Z tohoto prohlášení můžeme usoudit, že se Henlein bál udělat závažný krok a oddaloval rozhodnutí co nejdéle to šlo. Nakonec se však ukázalo, že se odvrátil od svých přátel a věrných spolupracovníků a snažil se vyhovět agresivnější části své strany. Dokonce zavrhl i prostředí, z něhož vzešel, a to !Svaz kamarádů, nejlépe to uvidíme na dopisu, který poslal Otomaru Spannovi: *Situace je dnes taková, že všechno, co souvisí s Vaším jménem a s Vaším učením, se setkává s ostrým odmítnutím. Z pozice své politické odpovědnosti jsem nucen se na Vás obrátit s naléhavou prosbou, abyste přerušil veškeré kontakty se sudetoněmeckým prostředím a zanechal působení na vývoj u nás*.⁴

Tyto řádky jasně dokazují, že se Henlein rozhodl zpretrhat vazby se všemi, kteří se bývalým členům DNSAP nelíbili. Zároveň však oslabil křídlo, jež ho podporovalo a dostalo ho na vrchol, na příště musel dělat to, co se líbilo bývalým členům DNSAP, protože se neměl o koho opřít.

Tato situace ve straně byla pro další vývoj ve státě důležitá ještě z jednoho důvodu, na přední místa ve straně se dostal Karl Hermann Frank. Ten se pak snažil být Henleinovi

³ V.Zimmermann, Sudetští Němci v nacistickém státě 2001

⁴ V.Zimmermann, Sudetští Němci v nacistickém státě 2001

oporou a tím posilovat svou pozici, často vystupoval jako prostředník při konfliktních situacích, vzpomeňme si, stejným způsobem začínal i sám Henlein. Pro Franka mluví i jeho známosti s SS, zvláště s Heidrichem, těchto známostí využíval k tomu, aby skupinu kolem časopisu Aufbruch dostal do patřičných mezí. Je ovšem třeba zdůraznit fakt, že pod Frankovým vlivem se politika strany dostala naprosto pod vliv Říše.

Největší úskalí ale teprve Henleina čekalo, v říjnu 1937 československá policie zatkla Heinze Ruthu pro podezření ze zneužívání mladistvých a homosexuality. Ruth byl Henleinovým blízkým spolupracovníkem a druh obvinění dostal Henleina pod veliký tlak, tato aféra prakticky dostala DNP ve straně do situace, kdy museli vyklidit pozice ve prospěch svých rivalů z DNSAP. Henlein sám byl prakticky odsouzen hrát pouze loutku pro veřejnost, ve straně neměl sílu prosazovat vlastní politiku, rozhodně však za své bývalé přátele nebojoval, právě naopak, hodil je přes palubu. Odsouzení byli vyloučeni, Heinze Rutha se ve své cele oběsil, Henlein se pohřbu nezúčastnil. Henlein prostě udělal vše, aby se udržel u moci, jeho chování vůči Československu bylo daleko radikálnější. !Celá tato krize dle mého názoru ukázala charakter Konráda Henleina, předvedla ho jako člověka, jemuž jde pouze o moc a nestará se o cenu, ať jde o politické názory či přátele. Udělal by cokoli, aby se udržel na získaných pozicích, ale ti, kteří s ním spolupracovali, museli počítat, že jakmile se dostanou do problémů, skončí. Domnívám se, že i tato vlastnost byla jedním z důvodů, proč jeho hvězda po roce 1938 pomalu, ale jistě zhasínala.

Okolí na jeho zvýšenou agresivitu vůči republice reagovalo kladně, hovořilo se až o 80 procentech obyvatel, kteří zvýšení tlaku na Československo vítali. Henlein se dostával pod vliv Franka a orientoval se jen na Hitlera, chtěl, aby začal být vnímán jako vůdčív zástupce v Československu a věrný nacist. To se mu dařilo tak, že na sebe začínal poutat pozornost nejen československých úřadů, ale i různých židovských organizací, které viděly v nacistech veliké nebezpečí. Aliance Izraelité Universelle, skupina, která sídlila v Paříži, na něj chystala atentát. Na těchto skutečnostech vidíme, kam až se Henlein od roku 1935 posunul.

Přesto některým funkcionářům v Německu to nestačilo, příliš mu nevěřili, domnívali se, že šlo spíše o politickou strategii, než o opravdové přesvědčení. Jedním z nejhlasitějších byl Heydrich, dokonce psal lidem kolem časopisu Aufbruch, aby se Henleina zbavili a nahradili ho někým důvěryhodnějším. Henlein v tom viděl nebezpečí nejen pro sebe, ale pravděpodobně by to ubralo na důvěryhodnosti straně, proto reagoval radikálně a několik představitelů Aufbruchu muselo stranu opustit. Popravdě řečeno Heydrichův pokus byl opravdu nepochopitelný, zbavit se Henleina by nejspíše hodně lidí zmátlo a znejistělo,

strana by se tak opravdu stala asi nedůvěryhodnou. Pro naprostou většinu voličů bylo jméno Konrád Henlein a SDP jedno a totéž.

Ještě než se dostanu k politické situaci roku 1938, rád bych se zastavil ještě u jednoho faktoru, proč bylo pohraničí pro Československo klíčové. Tím činitelem byla armáda a pohraniční obranná linie, ta totiž probíhala právě pohraničím, v případě ztráty tohoto prostoru by bylo Československo prakticky bezbranné.

1.4 Obranný systém Československa

Hned po vzniku Československa začala politická reprezentace přemýšlet jakým způsobem nejlépe zajistit obranu svých hranic. V roce 1933 se začala po celém obvodu státu stavět obranná linie, stavba měla několik etap a nejrychleji se pracovalo právě na československo-německých hranicích. V roce 1932 proběhla v Ženevě jednání o odzbrojení, ta ovšem dopadla neúspěšně. Po Locarnské dohodě, která negarantovala německé hranice na východ, se obrana této hranice stala prioritou každé československé vlády.

V březnu 1935 byla v Německu obnovena branná povinnost, byl obnoven Wehrmacht a začala výstavba moderní armády, krátce na to pak došlo k obsazení demilitarizovaného Porýní, to vše byly signály, které musely vojenské odborníky v republice právem zneklidňovat. Proto byla v roce 1935 prodloužena vojenská služba na 24 měsíců, byl také zřízen úřad, jenž měl za úkol připravit obranu státu ve sféře veřejného a hospodářského života. V roce 1937 pak proběhla modernizace Československé armády, byly vytvořeny 4 rychlé divize, které měly být schopny zasáhnout prakticky okamžitě. Obrana vstoupila i do civilního života a školství, byl vytvořen systém, který měl zaručit výcvik obyvatelstva a zároveň vštípit pocit patriotismu mladým lidem. Vznikl také úřad Stráže obrany státu, ten sdružoval vojenské odborníky a četnictvo a měl za úkol obranu hranic i pořádek v pohraničí, což byl úkol vzhledem k politické situaci velmi důležitý.

Jak jsem se již zmínil, základním kamenem obranného systému byla soustava pevností v pohraničí. Nás bude zajímat ta část, která procházela územím, o němž píšu v této práci. Jde o úsek tzv. Liběchovské příčky. První plán opevnění byl přijat v prosinci roku 1935 a počítal s výstavbou těžkého opevnění v pěti etapách. O rok později byl plán zpřesněn a počítal s jednou souvislou linií, jež měla být postavena ve čtyřech cyklech. Tyto linie měly sahát až k předmostí Prahy.

Na konci roku 1936 byla provedena revize, jak stavba opevnění probíhá a plán byl opět změněn. Zde bych jen podotkl, že časté změny koncepce vedly ke zpomalení budování celého opevnění a vzhledem k politické situaci vážně hrozilo, že nebude včas dokončen.

Nová koncepce už obsahovala systém opevnění, z něhož vznikla Liběchovská příčka. Tato koncepce počítala s vybudováním tří vnitrozemských příček. Nás bude zajímat ta, která vedla středem Čech a začala u Prahy. Šlo o pevnostní spojení na čáře Mělník – Slaný — Beroun – Slapy. Od Mělníka na sever se pak táhla řada opevnění a právě ty nazýváme Liběchovskou příčkou. Nevznikla najednou, počítalo se, že opevnění povede od Mělníka přes Liběchov, Chlum, Branné, Zákupy, rybník Hamer, Ještěd, Šimonovice, Jablonec nad Nisou a Tanvald, dále na východ až k Jablonnému nad Orlicí a k Suchému vrchu u Kralík. Hlavní důraz byl položen na úsek Libochovice – Jilemnice, který se měl začít stavět již v roce 1937, zatímco s další výstavbou směrem od Jilemnice na východ se mělo začít o rok později.

Druhá příčka měla vést přes Českomoravskou vrchovinu přibližně po čáře Bouda – Ústí nad Orlicí – Litomyšl – Přibyslav — Horní Cerkev – Slavonice. Třetí pak na pomezí Moravy a Slovenska s průběhem Opava – Hranice – Napajedla – Kúty. Dodejme, že se tyto příčky nestihly dostavět, i když za mobilizace fungovala velitelství, která měla tento úsek opevnění na starosti. Vraťme se teď ale k příčce první, která byla z velké části dokončena. Tato příčka byla ještě vylepšena v oblasti Žitava – Česká Lípa – Liberec. Hlavním opěrným bodem této části opevnění se stala Jitrava a právě mezi Jitrovou a Mělníkem mělo dojít k vybudování celé obranné linie a tento úsek byl konečnou podobou Liběchovské příčky. Její význam stoupl po záboru Rakouska, kdy byla ještě zpevněna v úseku Chrastava – Labe.

Liběchovskou příčku tvořily čtyři úseky – P, Q, R, a S, rozdělené do devíti stavebních úseků. V rámci celé příčky mělo být postaveno 528 objektů, postaveno bylo jen 281. Trasa příčky byla prozkoumána v březnu 1938 a samotná stavba začala v červnu téhož roku. I na tomto projektu se však brzy ukázovala vyostřená politická situace, zadání práce bylo totiž schváleno pouze důvěryhodným firmám. Německé a maďarské firmy nebyly žádoucí, to ještě vyostřovalo napětí v zemi. Problém byl i se získáváním území, to bylo vyvlastňováno a mnohokrát právě německému obyvatelstvu. O náladě v pohraničí svědčí i upozornění, aby vojáci při setkání s civilisty v kontrolované zóně jednali nekompromisně a po varovném výstřelu použili proti narušiteli hlídané zóny zbraň.

Starostové řešili napjatou situaci různě, například v Liběchově starosta Homolka zajistil vítězství pročeskoslovenských sil tak, že dal volební právo slovenským dělníkům.

Výstavba nebyla rozhodně levnou záležitostí, připraveno bylo přes 10 miliónů korun, Československo stačilo využít přibližně jednu čtvrtinu. Jedno obranné postavení mělo obsahovat jeden lehký a těžký kulomet, jednu kulometnou a jednu raketovou pistoli a samozřejmě náboje, připočítejme i samozřejmou výstroj a dojdeme k částce 30 645 Kč.

Podívejme se teď na úsek, který nás zajímá nejvíce, a to je úsek Žibřidice, ten totiž procházel územím, o němž bude v této práci nejvíc řeč. Stavba začala 10. července 1938 a byl jí pověřen František Šíma z Poděbrad, velení bylo svěřeno npor. Štěpánu Kurkovi. Firma, tak jak to bývá u nás obvyklé, na stavbu nestačila ani po stránce finanční ani svými zkušenostmi. Tento fakt se projevoval pomalostí výstavby, což bylo vzhledem k politické situaci velice špatné. Úsek měl začínat v Janovickém lese a vést lesem na severovýchod přes rozcestí U smrku směrem k železnici Liberec — Mimoň. Za ní překonávala linie pevnostní silnici Jitrava – Zdislava. V jejím okolí bylo postaveno prvních sedm objektů úseku S2. Odsud měl vést úsek kopcovitým terénem k Velkému Vápennému, odtud dál až k hradu Roimund. Úsek však nebyl dokončen v celém rozsahu. Největší slabinou tohoto opevnění byla protitanková obrana, důvodem však byl fakt, že Německo nemělo dostatek tanků, které by byly schopny opevnění ohrožit.

1.5 Rok 1938

Rok 1938 zásadně otočil směr sudetoněmecké politiky k Říši a Hitlerovi. Po anšlusu Rakouska byla jejich pozice ještě silnější, anšlus totiž zcela jasně ukázal neschopnost západních demokracií Německu čelit. Na manifestacích SDP se poprvé jasně ozýval pokřik jeden národ, jedna říše, jeden vůdce.

Problém byl i to, že osobní zkušenosti s nacionálněsocialistickým režimem měli pouze emigranti, což byli většinou sociální demokraté a komunisté. Většina obyvatel pohraničí si nic takového jako zločiny tohoto režimu nepřipouštěla a naopak byla ovlivněna propagandou, ve které byli nacisté mistry.

Sudetští Němci byli roku 1938 naprosto pod vlivem Říše a nebyli ochotni a nejspíše ani schopni dívat se na situaci v Německu objektivně. Němci, kteří byli v pohraničí v opozici, začali být pronásledováni svými sousedy.

Po anšlusu Rakouska odešly z vlády Svaz německých zemědělců a Křesťanská strana lidová, poslanci těchto stran vstoupili do klubu SDP, proti ní tak v pohraničí stáli jen němečtí sociální demokraté. Počet členů SDP stoupl z půl miliónu na milión a půl. Tento příval nových členů do SDP způsobil v pohraničí úplnou lavinu nových příznivců. Snaha být součástí něčeho většího a silnějšího zlákala mnoho lidí. Henlein tuto horečku ještě

přižívoval tím, že nechal rozšířit letáky, na nichž stálo že po 31. květnu nikdo přijat nebude. V této době se již zcela otevřeně hovořilo o připojení k nacistickému státu.

Je třeba zdůraznit, že v tuto chvíli již přišly jasné instrukce, žádná dohoda nesmí být uzavřena a Československo musí být za každou cenu rozbito. Německý velvyslanec v Československu Ernst Eisenlohr hlásil do Berlína: *Nálada v Československu se opět zhoršila a že naděje na smír je nulová.*⁵ Jako doklad mu posloužil výsledek komunálních voleb, kdy SDP získala 1 279 045 hlasů. Byl to jasný důkaz, že myšlenka autonomie byla mrtvá a jediným cílem bylo odtržení. Bylo by však omylem domnívat se, že šlo pouze o ideologické smýšlení v pohraničí, mnozí mysleli mnohem praktičtěji, v připojení k Říši viděli pomoc v oblasti sociální a hospodářské. Zároveň je to i stmelovalo, i Goebels hovořil o nadšených jednotných masách Němců v Československu oddaných Hitlerovi víc než mnozí občané Říše. Radikální politika SDP byla vidět i v zakládání různých organizací, např. Freiwilliger Schutzdienst – Dobrovolné ochranné služby - které byly plně pod kontrolou strany. Velel jim Williem Brandner, který se později stal vysokým důstojníkem SS. Tyto útvary byly cvičeni jako bojové jednotky SS a SA, vyzbrojovány byly z Říše. Jejich hlavním úkolem bylo bránit československému vojsku v obraně do doby příchodu Němců. Všem zasloužilým členům pak měla být přiznána hodnost ve sborech SS.

V květnu se hovořilo o uplatnění plánu Fall Grün, plánu na vojenské napadení Československa. Situace v květnu se dala nazvat kritickou, do pohraničí přišla armáda a došlo k ozbrojeným střetům. Obě strany otevřeně hovořily o vojenském konfliktu, zdálo se, že válka byla neodvratná.

Nebudu teď spekulovat o připravenosti dotáhnout napětí v pohraničí až k válečnému konfliktu. S jistotou však mohu říci, že se Němcům podařilo dostat problém na mezinárodní úroveň, což byl rozhodně veliký politický úspěch.

O situaci v Československu a možnostech řešení měl referovat pověřenec Velké Británie lord Walter Runciman. Tato mise skončila pro československou vládu katastrofou, i přes jasné důkazy a snahu vyvrátit argumenty Němců, bylo od počátku jasné, že Runciman je naprosto neschopný a neochotný najít spravedlivé řešení. Výsledkem bylo prohlášení, že československá vláda nemá dostatek pochopení pro německou menšinu a diskriminuje ji. Doplňme, že byly vládou podány jasné důkazy o lživosti tohoto tvrzení, např. účast v parlamentu, jazykové školy, knížky psané v němčině.

⁵ V. Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě* 2001

Důsledky Runcimanovy mise byly pro Němce velkým povzbuzením a vlastně legitimizovala jejich požadavky v Evropě. Jejich už tak velké sebevědomí opět narostlo.

Rozhodujícím mezníkem se pak stalo datum 12. září, v tento den Adolf Hitler ve svém projevu v Norimberku ohlásil svůj požadavek na připojení pohraničí k Říši. Vůbec poprvé se tak Hitler oficiálně přihlásil k sudetoněmecké menšině.

Odezva na sebe nenechala dlouho čekat, v celém pohraničí, hlavně pak na západě území, vypukly nepokoje řízené a usměrňované SDP, vláda vyhlásila jako odpověď stanné právo, do pohraničí vstoupila armáda.

O situaci se můžeme dočíst. *Hlavní štáb SDP jako svého druhu revoluční výbor sídlí v Aši, ale bez revoluce. Na všech stranách bezhlavost a nervozita. Většina sudetoněmeckého obyvatelstva v pondělí v noci po vůdcově proslovu demonstrovala a pak v klidu odešla domů. Dnes panuje všude klid s výjimkou vesnic Schwadenbach a Habersbirk poblíž Chebu.*⁶

Z tohoto úryvku je jasné, že pro armádu nebylo velkým problémem nastolit v pohraničí klid. Přesto už jen pokus o tuto revoluci byl jasným důkazem o kolik stoupla SDP a jejím přívržencům sebedůvěra. Ani tyto události však Evropu nepřesvědčily o skutečném viníku krize v Československu, naopak opět bylo kritizováno Československo, zaslepenost západu je opravdu udivující. I přes neúspěch pokusu o převrat byly oběti na životech: 16 Čechů a 11 Němců⁷. Henlein se o dva dny později vydal do Berlína a oficiálně vyhlásil nutnost připojení pohraničí k Říši. To byla vlastizrada a odvěta na sebe nenechala dlouho čekat, na Henleina byl vydán zatykač a strana SDP byla zakázána. Henlein se do Československa již nevrátil. To bylo ovšem pro mnoho příznivců zbabělost, očekávali, že se právě v tuto chvíli Henlein měl za jejich věc postavit a riskovat i život.

Pro Hitlera začalo rozhodující kolo o pohraničí v Československu, jeho útoky na vládu se stupňovaly a 17. září založil SFK – Sudetendeutsches Freikops. Jeho příslušníky byli uprchlíci z Československa. Obsah činnosti byl jednoduchý, podněcovat nepokoje v Československu.

Bylo by teď velmi nespravedlivé nezmínit se i o těch sudetských Němcích, kteří bojovali na straně Československa, byli to členové KSC, Republikánské obrany a DSAP, jejich úkolem bylo pomáhat armádě při obraně Československa.

Situace byla neudržitelná, Československo se připravovalo na válku, její vypuknutí se zdálo být otázkou času.

⁶ V. Zimmermann, Sudetští Němci v nacistickém státě, str. 55 2001

⁷ V. Zimmermann, Sudetští Němci v nacistickém státě, str. 55 2001

Pro republiku to nemohlo přijít v horším čase, obranný systém budovaný od vzniku republiky, a to na poli vojenském i politickém, byl v troskách. Sousedí, kteří čekali na svou příležitost, toho využili a jako poslední rána začaly velké problémy na Slovensku. Československo přestalo prakticky existovat ještě před samotným Mnichovem, s trochou nadsázky mohu říci, že Mnichov byl ránou z milosti.

Spojenci postupně Československo opouštěli, nefunkčnost Malé Dohody způsobila zvyšující se nároky Maďarska, ozvalo se i Polsko a o až zoufalé snaze Británie a Francie vyhnout se pomoci se ani nebudu zmiňovat. Přesto se zdálo, že Československo bylo připraveno na obranu svých hranic.

19. září Velká Británie a Francie poslaly republice nótu, v níž požadovaly odstoupení pohraničí Německu. Pokud by Československo neuposlechlo, veškerá odpovědnost za události, jež by následovaly, by ležela na něm. V praxi to znamenalo, že by Československo bylo prohlášeno viníkem války a muselo by ji bezpodmínečně vyhrát, pokud ne, následky by byly velmi vážné, což bylo nereálné. O dva dny později vláda požadavek mocností akceptovala, Hitler však své požadavky zvýšil a Československo vyhlásilo mobilizaci. Konec nadějí přinesla až Mnichovská dohoda, kde spojenci Československa ve všem Hitlerovi ustoupili. Odsun z pohraničí začal 1. října 1938 a skončil 10. října téhož roku.

Již 20. září však na území státu vstoupily jednotky SFK a dopouštěly se velkých zločinů, docházelo i ke střetům s československou armádou. Freikops se také soustředil na likvidaci a zajímání oponentů z řad Němců, kteří zůstali republice věrni, již 25. září bylo na území Německa shromážděno 1449 československých občanů⁸. Československá armáda sice v krátké době nepřítele ze svého území vytlačila, ale byl to poslední úspěch Československé republiky v této krizi. Freikops za sebou zanechal mnoho obětí, během 164 akcí SFK padlo 52 členů Freikopsu, 110 Čechů a 2029 Čechů bylo zajato⁹. Pro naši práci zde dodejme citát jednoho pamětníka z obce Chrastava, která leží v oblasti, jíž se chceme zabývat: *23.9. 1938 ale najednou asi o 22. hodině dorazila zpráva, že česká vláda nařídila mobilizaci. Bude válka?*¹⁰

Když armáda obsadila pohraničí, zatýkala příslušníky SDP a její přívržence. Situace v pohraničí byla velmi napjatá a nikdo nevěděl, jak se vyvine. Mnoho sudetských Němců zahynulo a v pohraničí se usídlil strach a nejistota.

⁸ V. Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*, str.56, 2001

⁹ V. Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*, str.56, 2001

¹⁰ V. Zimmermann, *Sudetští Němci v nacistickém státě*.str56 -57,2001

V této situaci došlo k Mnichovské dohodě a Československo muselo odevzdat pohraničí. Ve smlouvě mezi Československem a říší, která byla podepsána 21. listopadu 1938, odevzdala republika říši území o rozloze 28 680 kilometrů čtverečních. Polsko a Maďarsko situace také využily a zmocnily se dlouho požadovaných území. Po Mnichovské dohodě uprchlo do vnitrozemí přibližně 25 000 obyvatel pohraničí. O pocitech těchto uprchlíků hovoří jejich vzpomínky, které nepocházejí jen z oblasti okolí Liberce, ale z jiných částí republiky. Píši je zde jako důkaz, že vyostřená situace nebyla jen na severu Čech, ale v celém našem pohraničí.: *Do roku 1937 probíhalo vše v klidu a pořádku, než Henlein zfanatizoval sudetské Němce. Ti se k nám pak chovali nepřátelsky, docházelo ke střetům, jak mezi dětmi, tak i mezi dospělými. Vyvrcholilo to v září 1938, kdy nám Němci vyhrožovali pověšením na telegrafní tyče a my jsme jen s několika osobními věcmi odjeli na Včelnou. Tatínek zůstal s několika Čechy s nákladním vlakem mezi Certlovcem a Loučovicemi. V Mertlově vytrhali Němci na trati koleje a za týden, až henleinovcům zchladly hlavy a trať bylo možno opravit, přijel otec za námi. V té době byl v poštovním voze zabit listonoš a listonoška.*

Růžena Větrovcová- Omelnice

Od roku 1926 žila naše rodina ve Vimperku, kde byl otec cestářem. Zprvu byly poměry mezi Čechy a Němci normální, ale během roku 1938 se vyhroutily tak silně, že otcí vyhrožovali smrtí, že bude jeho hlavou flastrovaná silnice. Proto jsme na místě nemohli zůstat....Přišli jsme o rodinný domek se zařízením, který otec svépomocí stavěl v letech 1926 – 29 a bydlela zde celá naše šestičlenná rodina a také rodina tety a strýce.

Miluše Peková-Vimperk

Jsem rovněž jedním z mnoha lidí, kteří byli vyhnáni z pohraničí, neboť jsme byli nuceni při vpádu nacistických vojsk utéci do vnitrozemí. Celá naše rodina utíkala z městečka Perník u Karlových Varů, kde jsme bydleli po několik let u železniční stanice. Při útěku jsme zanechali na místě veškerý majetek, ošacení, zařízení ve třech místnostech. Vzali jsme si jen to nejnutnější a jeli posledním možným vlakem ve vozech vystlaných slámou, aby každý z prchajících mohl ležet na zemi, neboť na uprchlíky se střílelo.

Milan Hůla – Perník

Vztahy mezi mnou a mladými Němci jsem dlouho vůbec nevnímal. Neměl jsem s nimi žádné konflikty. O velikonocích jsem s nimi chodil a oznamoval řehtáním obyvatelům čas. Osobně jsem pocítil kardinální změnu ve vztazích občanů německé a české národnosti v Levicích až v osmatřicátém roce. Už nevím v který den přesně přijel bratranec z Kostelce n. Č. Lesy a odvezl mě do Kolína k tetě, abych pokračoval ve studiu. Na silnicích jsem na

vlastní oči viděl nepřetržitý řetěz utečenců z pohraničí. Někteří táhli jen malé čtyřkoláky, jiní měli jen ruksaky na zádech.

Můj bratr Miroslav zůstal v Ledvicích, pravděpodobně hlavně proto, aby zachránil obchod, než se vrátíme. Stálo ho to skoro život. Místní henleinovci uspořádali něco jako malou bartolomějskou noc. Nejen v Ledvicích. Horda několika desítek bývalých občanů Československa — Němců, zaútočila na obchod a dům, ve kterém bydlela bratrova rodina. Vyvrátila pevné domovní dveře a za křiku *Tsechischer Hund raus, raus*, vytáhla bratra ven. Henleinovci, tehdy už naci, ho bili už na chodbě, hnali ho uličkou hrůzy ven, kde ho předhodili soukmenovcům. Nejzúřivější byla souseďka z vedlejšího domu, která přinesla na bratra sekeru. Účelem zřejmě nebylo bratra zabít, ale dát Čechům na vědomí, že by měli z Ledvic odtáhnout

Jan Moravec—Ledvice u Duchova

Narodil jsem se roku 1922, žili jsme nejdříve v Novém Městě pod Smrkem a potom ve Frýdlantu v Čechách. 28. září 1938 jsme s matkou utíkali vlakem s peřinami a nejpotřebnějšími svršky do českého vnitrozemí. Otec musel zůstat a proto byl Němci internován až do konce prosince 1938. Veškerý majetek zůstal ve Frýdlantu včetně nábytku a nedostali jsme žádné odškodnění.

Ing. Josef Jánský

Z pohraničního města Broumova jsme odjížděli jako předposlední, mimo otce, který tam zůstal až do poslední chvíle. Po nás již odcházela jen armáda. Bylo to strašně smutné a stále jsme se ptali, co dál. S sebou jsme si vzali jen to, co se vešlo do tašek, ale většinou jen potraviny. Škoda každého vyhnance byla veliká. My jsme ztratili veškeré vybavení celého třípokojového bytu, veškeré zásoby jídla, topiva atd. Nikdo nám naši škodu nenahradil.

Jiří Bárta-Broumov

Vzpomínám si, že otec nesměl ani do hospody na pivo, protože by tam nevydržel pro slovní urážky, od nichž nebylo daleko k fyzickému napadení. Žilo tam tehdy jen asi pět českých rodin a tak si Němci na nás troufali. My děti jsme byly denně, hlavně při cestě do školy a domů, napadány staršími německými dětmi. Jednoho dne v říjnu 1938 nám přišli ordněři říci, že moc nad pohraničním územím přebírá jejich vůdce Adolf Hitler, že dáme-li se k Němcům, můžeme tam zůstat, nebo že nás z vesnice vyženou jako zvěř. Rodiče ale prohlásili, že jsme se jako Češi narodili a Čechy také zůstaneme. Když to otec řekl, to jste

neviděli tu zběsilost, jakou tito lidé vůči nám projevovali. Prohlásili, že jejich rase se nikdo nesmí protivit a že si to, než odejdeme, ještě s námi vyrovnají.

Když jsme utíkali do vnitrozemí, ordneři po nás dokonce stříleli! Že jsme u nich byli české svině, to snad ani nemusím zdůrazňovat.

Mohli jsme si s sebou vzít jen to nejnnutnější, něco na sebe a nějaké to nádobí. Jinak jsme tam museli všechno nechat, protože nás nikdo nechtěl odstěhovat.

Jaroslav Koleček—Dobešov u Oder¹¹.

Tyto úryvky jasně vykreslují situaci, která nastala v Sudetech krátce před a po Mnichovské dohodě. Dokazují náhlou změnu chování německého obyvatelstva vůči Čechům. Je to jedna z věcí, na kterou dnes Němci rádi zapomínají, když hovoří o křivdách, které na nich byly spáchány. Jejich chování v roce 1938 jasně prokazuje jejich vinu. Bylo by však nespravedlivé házet Němce do „jednoho pytle“. Mnoho z nich, hlavně příznivci sociální demokracie, byli postaveni do velmi složité situace, v pohraničí byli vystaveni teroru od svých soukmenovců a ve vnitrozemí se na ně všichni dívali s nedůvěrou. Přesto mnozí aktivně působili v odboji, je nutné však dodat, že drtivá většina válku nepřežila. Následující úryvek pochází od jedné z těchto skupin.

Situace v našem pohraničí. – Krnově- se zhoršuje skoro z hodiny na hodinu. Na venkově panuje teror a násilí. Vojsko se systematicky stahuje k první obranné linii a my se nalézáme prakticky v zemi nikoho, Der Hitzenplotzer výběžek se nedá nadále udržet. Je už několik dní v rukou dobrovolníků- freikopsu- policejní síly, které jsou ještě k dispozici, nemohou nám poskytnout žádnou ochranu a schovávají se ve svých ubytovnách. Je jen otázkou času, kdy bude stažen poslední policista. Jsme připraveni zajistit pořádek a bezpečnost pro naše soudruhy pomocí Republikánské obrany.

Dnes, 21. září, přišel evakuační rozkaz pro republikánsky smýšlející obyvatelstvo. Za soumraku zítřejšího dne přijedou poslední auta s evakuovanými do etapového cíle Frývaldov. Evakuovaní našli ubytování ve frývaldovském dělnickém domě. Muži, ženy a děti, starci a kojenci, všechno leží na rychle rozprostřené slámě v nepořádku, jen nouzově přikryti pokrývkami a zčásti vlastním ložním prádlem. Přes stanné právo a výjimečný stav dochází každou noc ke střelbě. Konečně padá rozhodnutí mnichovskou konferencí. Asi 80% evakuovaných se vrací domů, asi 200 táhne přes Šternberk do Olomouce.¹²

V následující tabulce¹³ lze vidět jak narůstal počet uprchlíků z pohraničí.

¹¹ V. Kural Radvanovský, Zdeněk Radvanovský a kol. Sudety pod hákovým křížem, str. 55 – 58, 2002

¹² V. Kural Zdeněk Radvanovský, a kol. Sudety pod hákovým křížem, str. 59, 2002

¹³ V. Kural Zdeněk Radvanovský, a kol. Sudety pod hákovým křížem, str. 60, 2002

Datum	Počet uprchlíků	Datum	Počet uprchlíků		
27. září 1938	24 359	1. března 1939	149 254		
1. října 1938	28 137	1. dubna 1939	155 702		
15. října 1938	27 519	1. května 1939	171 860		
1. listopadu 1938	82 009	1. června 1939	178 871		
1. prosince 1938	145 903	1. července 1939	193 097		
1. ledna 1939	150 882	1. srpna 1939	192 756		
1. února 1939	162 947	1. září 1939	193 277		

V těchto dnech se také objevily podivné výzvy, které přikazovaly uprchlíkům a to nejen Němcům, ale i Čechům, aby se neprodleně vrátili do svých domovů.

*Podle příkazu presidia zemského úřadu ze dne 7.10. 1938 nařizují všem obecním úřadům, aby vyzvaly všechny uprchlíky k okamžitému návratu do svých domovů. Všichni uprchlíci z pohraničí musí opustit bydliště do 24 hodin a vrátit se do svých původních domovů. Obecní úřady vyzovají uprchlíky k povinnosti k návratu na datové potvrzení a toto uloží pro případ potřeby. Konečně upozorňuje se na to, že provedení příkazu bude kontrolováno četnickými stanicemi a neuposlechnutí bude trestáno 10. října 1938.*¹⁴

Pro mnoho antifašistů to byl rozsudek smrti, těžko dnes říci co ministerstvo vnitra vedlo k tak nesmyslnému rozkazu, jako jedna z hypotéz přichází v úvahu averze agrárníku vůči německým antifašistům.

Denní tisk pak informoval o snaze navrátilivších se uprchlíků vyvolat v pohraničí plebiscit a v něm vyjádřit svou touhu zůstat v Československu. Něco takového se však nestalo, Hitler to nedopustil a mnoho antifašistů bylo velmi brzy zatčeno gestapem.

Československo v tuto dobu opustili mnozí uprchlíci z Německa, kteří zde hledali nový domov, pochopili jako první, že osud Československa je zpečetěn.

V následující tabulce si můžeme prohlédnout počty uprchlíků podle národnostních skupin.¹⁵

Národnost uprchlíků	Území zabrané Německem	V procentech
Ceská	141 037	82,28
Slovenská	352	0,21
Rusínská	318	0,19
Německá	10 496	6,12
Židovská	18 673	10,89
Polská	180	0,11
Maďarská	54	0,03
Jiná	294	0,17
Celkem	171 404	100,00

¹⁴ V. Kural, Zdeněk Radvanovský, a kol. Sudety pod hákovým křížem, str. 62, 2002

¹⁵ V. Kural, Zdeněk Radvanovský, a kol. Sudety pod hákovým křížem, str. 64, 2002

Rodinný stav uprchlíků¹⁶

Svobodných mužů	23,7%
Svobodných žen	9,4%
Zen vdaných, vdov, rozvedených	9,3%
Samotných dětí	0,9%
Bezdětných manželů	15,6%
Manželů s 1 dítětem	13,6%
Manželů s 2 dětmi	8,8%
Manželů s 3 dětmi	3,4%
Manželů s 4 dětmi	0,9%
Manželů s více dětmi	1,5%
Otec samotný s dětmi	1,1%
Matka samotná s dětmi	3,9%

Československo v důsledku Mnichovské dohody přišlo o 41 000 km, což je 30% z celkové rozlohy Československa před rokem 1938. Po vytyčení nové hranice byla republika naprosto bezbranná. K osudu Mnichovské dohody bych už jen dodal, že za nulitní, to znamená za neexistující, ji ještě v průběhu války prohlásily Itálie a Francie, Británie a Německo ji deklarovaly pouze za neplatnou, protože byla porušena ze strany Německa. V Británii stále panuje názor, že Velká Británie se rozhodla ohledně Československa správně.

1.6 Závěrečné shrnutí

V první části mé práce jsem se snažil nastínit soužití Němců a Čechů od počátku až ke katastrofálnímu konci. Pokusil jsem se vylíčit vývoj vztahů a hodnot obou národností žijících na našem území. To jak se tyto vztahy v průběhů věků měnily až dospěly k roku 1938.

V této části jsem usiloval o vykreslení atmosféry a snad i důvodů, které k onomu rozchodu vedly. O událostech, již byly využity či zneužity fanatiky, kteří v zájmu vlastní kariéry možná ani neviděli do čeho vedou své krajany. Mnozí pak i proto nebyli schopni porozumět trestu, který přišel po prohrané válce, v níž trpěli i Němci ze Sudet. Připomenul bych zde dr. Pfitznera, jenž ještě na konci války prohlašoval, že se nebojí ničeho, neboť

¹⁶ V. Kural, Zdeněk Radvanovský, a kol. Sudety pod hákovým křížem, str. 68, 2002

není jediného Čecha, který by na něj mohl ukázat a říci, že mu ublížil a že vše, co dělal, činil díky probíhající válce. Neviděl do poslední chvíle, že vydání mnoha antifašistů gestapu není válečným aktem, ale zločinem zrady proti státu, v němž se narodil. I proto umíral s pocitem nepochopení a křivdy. Celková situace první republiky byla velmi složitá, ale jak i tato část práce dokazuje, většina Němců se nechala svést bludem, který zmátl celé Německo a jako Německo i oni museli nést svou zodpovědnost. Přesto byli i tací, kteří odporovali a do poslední chvíle se snažili zůstat republice věrni.

První část tedy měla představit celkovou situaci v zemi nejen v roce 1938, ale i v letech a staletích předešlých, abychom mohli lépe posoudit oprávněnost, či neoprávněnost německých požadavků. A vykreslit celkovou atmosféru tohoto soužití.

V druhé části se budu věnovat regionu, o který mi jde především, a to o Liberecko.

Tento region patřil k nejvýznamnějším oblastem v našem pohraničí, stal se jedním z nejdůležitějších center sudetoněmeckého hnutí. Pokusím se nastínit chování obyvatel Liberecka od vzniku republiky do roku 1938, jejich chování a důvody, které vedly k tomu, že se Liberecko stalo jedním z center Henleinova hnutí. Zmíním tu i některé osobnosti, které zde působily ještě před rokem 1938 a začali proces, který skončil odtržením pohraničí.

2 Němci a Češi na Liberecku

2.1 Liberecko na počátku 20. století.

Druhou část bych začal jednou zajímavostí, která se stala 26. ledna 1938. V celé střední Evropě i v Libereckém kraji se objevila nezvykle silná polární záře, rudé světlo zalévalo celý severní obzor, poté co začala slábnout, se objevila věc ještě neobvyklejší – magnetická bouře. Tento zajímavý přírodní úkaz vyděsil mnoho lidí a možná v tom mnozí viděli i špatná znamení. Dovolím si však říci, že asi nikoho nenapadlo, že ona rudá záře měla být symbolickou pro hrůzy, jež měly velmi brzy přijít.

Severní Čechy a zvláště Liberec byly už v době Rakouska – Uherska velmi důležitou oblastí s rozvinutým průmyslem. Ten měli v rukou převážně Němci, i díky tomu byla tato jejich oblast jejich centrem, Liberec byl statutárním městem, a tak to mělo zůstat i po vzniku Československé republiky. Byli to oni, kdo zde měli rozhodující slovo nejen v oblasti ekonomické, ale i politické. Tento svůj vliv uplatňovali nejen v politice regionální, ale hlavně při prosazování svých zájmů v Rakousku – Uhersku. Mnohokrát to bylo i na úkor Čechů.

Tato situace se po vzniku nové republiky dramaticky změnila a právě zde, kde byla tato situace nejvíce vidět, se s tím nechtěli smířit. Myslím, že je můžeme pochopit, z elity, která v regionu rozhodovala o všem, se s trochou nadsázky stala menšina, která nerozhodovala, i když i vlastní vinou, o ničem.

Jedním z prvních a zároveň nejdůležitějších byl dr. Robert Lodgman von Auen. Jeho rodina přišla do Čech v 16. století. Císař Rudolf II. ji povýšil do říšského šlechtického stavu a Karel IV. do stavu českých rytířů. Rudolf se v Liberci narodil jako syn advokáta a celé mládí v Liberci strávil. Do dějin vstoupil 5. listopadu 1918, kdy se stal libereckým hejtmanem Deutscheböhmen, provincie, která na základě práva na sebeurčení odmítala být součástí Československa a žádala připojení k Rakousku. Opíral se i o to, že Liberecko nebylo samo, stejný požadavek měli Němci na Moravě či Šumavská župa. Lodgman však neměl úspěch, vítězové o tom nechtěli ani slyšet, Německo ani Rakousko nemohlo a ani nechtělo cokoliv v této věci podnikat. Lodgmanovi tak nezbylo než uprchnout nejdříve do Saska a následně do Vídně, kde chtěl založit svou kancelář a snažil se pro svůj plán získat spojence. Po uzavření pařížských mírových dohod byla pro Rakousko Lodgmanova činnost neúnosná a se vši slávou odeslalo Lodgmana i se spolupracovníky do Československa.

Tady však musím zdůraznit jeden velice významný fakt, odvažují se říci, že v kterékoliv jiné zemi by bylo počínání této skupiny považováno za velezradu a podle toho by s ní bylo i naloženo. Československo ji však nijak nepotrestalo, ba ani nestíhalo, byla zde patrná jasná snaha nové republiky ukázat dobrou vůli vůči Němcům v pohraničí. Ti na to však nijak nereagovali.

Robert Lodgman neuspěl, přesto byl sudetoněmeckým hnutím považován za jednoho z prvních bojovníků za sebeurčení. A až do své smrti byl velice uznávanou celebritou.

Vraťme se ale do chvíle, kdy se dr. Lodgman vracel z Vídně do Československa, bylo mu jasné, že se situace změnila a jeho sen o odtržení je neuskutečnitelný, alespoň prozatím. Pro svůj boj proti republice se nechal paradoxně inspirovat českými poslanci působícími v Říšské radě na sklonku Rakouska – Uherska. V roce 1920 se jako poslanec za Německou stranu národní dostal do československého parlamentu, kde dával jasně najevo, co si o republice myslí a že jeho snem je její rozbití. Jeho politika byla však příliš agresivní a musel odejít, od roku 1925 do roku 1938 se věnoval publikační činnosti a cestování, samozřejmě, že stále bojoval za svůj celoživotní sen. V pamětní knize jeho životních cest najdeme fotografii z 6. října 1922, kde před chebskou radnicí přísahal bojovat za právo sudetských Němců na sebeurčení a odtržení od Československa. V roce 1938, když krize v československém pohraničí vrcholila, se snažil dr. Robert Lodgman dostat do středu dění, ale nová elita ho mezi sebe již nepustila.

Slyšíme o něm až po roce 1945, kdy začal obhajovat postavení sudetských Němců, jak jsem již zmínil, patřil k nejvýznamnějším členům tohoto hnutí a i dnes je obdivován a jeho náhled na problematiku v Československu je považován za základ politiky sudetských Němců.

Již jsem říkal, že severní Čechy a zvláště pak Liberecko bylo jednou z nejprůmyslovějších zón v Československu, šlo hlavně o lehký průmysl, např. textil či sklárství. Tato odvětví byla krizí naprosto zdecimována a bez nich byla v regionu velice vysoká nezaměstnanost. Není proto divu, že se zde radikálům dařilo, krom toho Liberec byl historicky velmi důležitým městem a i díky své poloze byl pro sudetské Němce městem klíčovým, jak jsem už napsal, Liberec byl městem statutárním. Československu se nikdy nepodařilo v hlavním městě severních Čech získat vliv, i to se mělo republice velmi brzy vymstít.

Už od 19. století byl Liberec považován za hlavní město českých Němců. Ti se sami začali nazývat Němci sudetskými, aby tak dokázali odlišnost od českého obyvatelstva a později i svůj nárok na odtržení od naší země. Po vyhlášení Československa došlo

k vojenskému pokusu o odtržení vedeném skupinou kolem dr. Roberta Lodgmana, zmiňují se o něm na jiném místě této stránky, tento pokus byl však neúspěšný a Němci v Liberci si pomalu začínali zvykat na novou situaci. Události mezi lety 1920 – 25 byly v celém pohraničí spíše klidné, ne že by nedocházelo k třenicím, ty ale nebyly tak velké a vážné, jak měly v blízké budoucnosti být. Jedním z důvodů bylo, že se Československu vyhýbala krize, ta ovšem nakonec přišla a situace se začala velice rychle radikalizovat a zhoršovat. Vidím dva hlavní důvody: ekonomický a politický.

Díky konci průmyslu v regionu a nemožnosti sem přinést jiné odvětví se v oblasti zvyšovalo napětí, vláda se snažila krizi řešit, stejně jako na jiných místech země, ale nedařilo se jí to. Velmi často docházelo ke střetům mezi policií a dělníky, zde se navíc ještě přidal národnostní problém.

Krize neodešla a napětí se zvyšovalo každým dnem, kvůli hranici s Německem si Československo nemohlo dovolit ztratit nad regionem kontrolu, a tak zde posilovalo četnictvo, reakci Němců si umí asi každý velice dobře představit. Stav se mohl částečně podobat dnešní situaci v Izraeli, každodenní napětí, strach, nervozita, ještě přiživovaná zpoza hranic. Pokud si takovou situaci představíme, uvědomíme si, že nebyl prostor na nějaké řešení ekonomických problémů, které Liberecko samozřejmě trápily. I přes to, že se Československu podařilo vojensky Liberecko udržet, byl to vždy nepřátelský stát ve státě, Československo dostalo Trojského koně ve chvíli svého vzniku.

V roce 1935 vznikla SDP a kladla si za cíl sjednotit všechny Němce pod jednu vlajku, o vývoji této a jiných stran hovořím v předešlé části práce. V roce 1935 získala SDP v okresech Liberec, Jablonec nad Nisou a Frýdlant celkem 58% hlasů, i proto se v roce 1936 stěhovalo vedení strany z Karlových Varů do Liberce. Ten totiž ve volbách dokázal, že se stal opravdovou baštou SDP. Dalším důležitým faktorem bylo i to, že zde sídlil německý konzulát, v jehož čele stál veliký nacista Walter von Lierau. Myslím, že každému dojde, jak výhodné to bylo pro předávání informací s Říší a pro přijímání instrukcí od Hitlera, v němž se SDP velmi brzy zhlédla. A stala se jeho poslušným orgánem, který splnil každé jeho přání. Pohrdání, které projevovala SDP na Liberecku vůči vládě, lze ukázat i na příkladu, kdy příslušníci zakázané organizace Ordnerdienst, jež byla zrušena v roce 1935, pochodovali ozbrojeni v roce 1938 Bedřichovem, aniž by proti nim četnictvo jakkoli zasáhlo.

SDP pořádala pracovní tábory, ty se na Liberecku konaly pravidelně od roku 1935 v Horním Polubném a na Jizerce. Účastníci se zde učili stavět vojenský tábor, kopat zákopy a podobně, inspiraci hledali u našich západních sousedů, kde byly tyto tábory zcela

běžné. Se zvyšujícím se napětím se však výcvik začal měnit na přípravu jednotek, které budou schopny provádět sabotážní a teroristické akce proti Československu. Vedením byli pověřeni velitelé z wehrmachtu, v našem regionu bylo takové centrum v Žitavě, již v roce 1937 chtělo vedení strany seznamy svých příslušníků, kteří prošli výcvikem v Československé armádě. V blízkosti Liberce a České Lípy pak prováděli regulérní manévry, většinou ve stejné době, kdy v Německu probíhaly manévry jejich armády. Kromě sabotážních akcí zde byli rekruti cvičeni i pro špionáž, můžeme s naprostou jistotou říci, že zde byla cvičena armáda, která by v případě vypuknutí konfliktu byla schopna Československu způsobit značné škody. V mnoha pramenech se dozvíme, že ke konfliktům mezi Čechy a Němci docházelo až v průběhu roku 1938, v Liberci však ke střetům docházelo mnohem dřív. Důvody jsou zřejmé, jak ekonomická krize, centrum SDP, tak v neposlední řadě i umístění německého konzulátu v centru Liberce. Nejčastěji k nim docházelo při oslavách dne 4. března 1919, ten den bylo při střetech s Československou armádou zabito několik Němců. Tyto oslavy byly velice přísně zakázány, ale po přestěhování centra SDP do Liberce docházelo v tento čas k provokacím a snahám o demonstrace na počest padlých. V roce 1937 pak došlo k události, která dokazuje jak Německo pohrdalo Československem, německý konzul a úředníci konzulátu chodili po Liberci ozdobeni znaky NSDAP a hákovým křížem, který byl u nás zakázán, to pobouřilo demokratické Němce a Čechy, často došlo ke střetům, protože konzulovi a jeho pracovníkům obvykle přišli na pomoc příznivci SDP. Věc zašla tak daleko, že konzula musela mnohokrát doprovodit policie zpět na konzulát. Ten však protestoval, že ho musí nosit povinně a hrozil i stížnostmi do Berlína. Situace se nakonec vyřešila kompromisem, úředníci sice směli své odznaky nosit, ale nemohlo to být na viditelných místech. Napjatá situace byla tedy již před rokem 1938, ten pak přinesl otevřený konflikt v tomto regionu.

2.2 Liberecko v roce 1938

Na konci března 1938 měla liberecká organizace SDP přes 10 000 členů a patřila mezi tři největší skupiny této strany. V roce 1938 se také v kraji stupňovaly provokace proti Československu. Kromě toho se snažili získat vedoucí pozice i v hospodářské oblasti. Příkladem může být případ, kdy se vášnivý člen SDP Julius Kretschmer z vedení městského statku v Liberci – Růžodole snažil odstranit správce Schmita, který byl stoupencem republiky. Důvod byl prostý, ke statku patřila i plocha letiště a tu chtěli Henleinovci získat pod kontrolu. Henleinovci byli velmi důslední co se týče zjišťování, na jakých postech se nacházeli jejich odpůrci, dokonce zpracovali seznam, na kterém je 1200

jmen jejich odpůrců, dodejme, že tento seznam použili i po roce 1938 k likvidaci těchto osob. Byli na něm vedeni příslušníci Sokola, sociální demokraté, legionáři a třeba i komunisté. V březnu pak Stráž obrany státu získala při jednom zátahu na SDP tajnou mapu, na níž byla zakreslena území, která chtělo obsadit Německo. Kromě této mapy bylo při výsleších zjištěno, že z Německa přicházely jasné příkazy na vyvolávání konfliktů, jejich hlavním centrem mělo být Liberecko. Henleinovci měli zastrašovat své odpůrce a to jakýmkoli prostředky, po očekávané reakci vlády měli pak požádat o pomoc, na kterou Německo odpoví kladně a Československo v zájmu utiskovaných Němců napadne.

Do Liberce proudily éterem vlny nenávisti, o které Hitler mluví skoro neustále, v následující ukázce si můžeme poslechnout část z jednoho jeho projevu i jejich reakci.

Sydney Morell slyšel toto vysílání jinde než je Liberecko, ale myslím si, že i tak to může být pro nás přínosem, ostatně odezvy byly stejné. Morell si chtěl jeden z jeho projevů poslechnout v sudetoněmecké domácnosti. *Vdova byla velmi rozrušená a neklidná, než její syn nařídil přijímač na Vratislav ve Slezsku – silnou vysílací stanici, kterou zřídil Hitler jen pro sudetské Němce. Všichni jsme tu tak rozčilení, pravila, víme, že dnes bude mluvit o nás. Dovíme se, co s námi bude. Odešla do kuchyně za nějakou prací....Náhle to v praskajícím radiu ztichlo, hudba ustala a drsný hlas zvolal Der Führer hat das Wort. Pak se ozval řev hajlování, za něhož vdovička přispěchala do kuchyně, usedla u stolu a opřela se loktem. Byl jsem tu jen pozorovatelem, v mém nitru bylo pusto a prázdno a byl jsem přesvědčen, že té paní bylo stejně. Pak se ozval známý, drsný hluboký Hitlerův hlas. Útočil na demokracii a židy. Nemohl jsem pochopit, jak mohl Hitler nevýznačnější řeč ve svém životě zahájit těmihle dvěma již ošuntělými návrhy, mluvil však k Němcům a dvojice vedle mne sála dychtivě jeho slova. Poškleboval se demokraciím a uvedl, že jediné dva národy na světě, za kterými stojí devětadevadesát procent lidu jsou Německo a Itálie. Vyléval si své opovržení na Anglii, která odsuzuje bombardování Habešanů a sama bombarduje Araby.*

Hitler pak řekl, že se stává už nesnesitelným pohled na velký německý národ, zdánlivě bezbranný jak je vydán nestoudnému týrání a pronásledování ustavičnými vyhrůžkami. Obraz, který načrtl o týraných a bezmocných sudetských Němcích, byl vypočítán tak, aby v myslích jeho posluchačů vzbuzoval účast a hněv.

Odmíchl se, a pak řekl úsečně. Mluví o Československu - divoký řev... Mluvil o sedmi milionech Čechů, jak trýzní tři a půl milionu Němců, snaží se je zničit, vydávají je procesu pozvolného vyhubení. Pronásledují je jako divou zvěř proto, že nosí bílé punčochy a

používají pozdravu, který jim vyhovuje... Děj se co děj, nebudu již věčně jen klidně snášet další útisk německých soukmenovců v Československu.

Takhle to již nepůjde. Němci žádají jen práva sebeurčení, jaké má každý národ. Jsou-li však demokracie přesvědčeny, že musí všemožně ochraňovat v tomto případě utiskovatele Němců, pak to bude mít vážné následky. Jsem přesvědčen, že složím tím více míru, čím méně o tom ponechám pochybnosti. Nejsem také ochoten strpět, aby v srdci Německa povstala akcemi cizích státníků druhá Palestina.

*Jeho hlas vyvrcholil výkřikem: Neboží Arabové jsou bezbranní i opuštění. Němci v Československu nejsou však ani bezbranní, ani opuštění. Weder wehrlos noch verlassen... to byla ta prožluklá slova... Šel jsem liduprázdnými ulicemi až k vratům státní policie, kde byl již shromážděn dav Čechů hledající útočiště. Ulice byla brzy zaplněna Němci zpívajícími *Die Strasse frei, die Reihen fest geschlossen*, ta byla v Československu zakázána. Znal jsem tu píseň z Vídně¹⁷*

Jak jsem již řekl, použil jsem tento úryvek i přesto, že se týká Karlových Varů a nikoli Liberce, udělal jsem to proto, že se domnívám, že to není tak důležité. Tento projev slyšeli obyvatelé celého pohraničí, tedy i Liberecka a i reakce lidí byla jistě podobná, šlo mi zde o to ukázat na tomto úryvku, jak působily Hitlerovy projevy na obyvatele pohraničí. A co Adolf Hitler při svých projevech zdůrazňoval.

Reakce úřadů byly také všude stejné, policisté měli rozkaz nezabraňovat Němcům v demonstracích, Hodža nechtěl dát Němcům žádnou záminku a ještě více spor vyostřit.

Vraťme se ale zpět na Liberecko, kde neustále rostlo napětí mezi Čechy a Němci. Skoro každý den se dařilo odhalovat nové a nové pokusy o sabotáže. 6. srpna došlo k tajné schůzce v Liberci, kde měla být prodiskutována strategie pro případné povstání. To mělo vypuknout 12. září, kdy měl mluvit v rozhlase Adolf Hitler.

*Napětí nebylo jen mezi dospělými, ale i mezi mládeží, již z roku 1935 je znám tento případ. Oddíl z Jablonce nad Nisou trávil víkend tábořením v jedné ze zátok nedaleké mlíšenské přehrady. V neděli ráno však idylu narušil přeпад turnerů, příslušníků německého tělovýchovného spolku. Skauti se rychle vzpamatovali, a jakmile promluvíly tehdy obvyklé skautské hole, rvačka byla u konce. Odpoledne vzbudil oddíl značnou pozornost pochodem ulicemi města, když své zajatce vedl spoutané v provazech na policii. Nejúžasnější byla následujícího dne reakce *Gablozer Tagblattu*: v české mládeži se probouzí násilná husitská krev, a proto napadá nevinné turnery.¹⁸*

¹⁷ Sydney Morell, Viděl jsem ukřižování, str.80-83, 1995

¹⁸ Libor Stejskal, Jan Stejskal, Drama 38, str.9, 2003

Problémem bylo, že na tyto lživé výmysly nikdo z oficiálních míst nereagoval a tak se světové mínění pomalu ale jistě přiklánělo na stranu Henleinovců a Češi vypadali jako jasní agresoři hnáni touhou po pomstě.

Navzdory tomu, že v Liberci byly vztahy vždy o něco napjatější již před rokem 1938, přesto tento rok přinesl dramatický zvrat. Již v roce 1937 začínaly chodit na adresu židovských a českých rodin anonymní výhrušné dopisy. V roce 1938 však začalo docházet i k útokům, nejsmutnější bylo, že tito zbabělci většinou napadali bezbranné malé děti, možná měli mnozí na paměti výprask od skautů. K takovým útokům docházelo většinou na předměstí, kde žilo málo českých obyvatel, jako příklad mohu uvést Horní Hanychov, Růžodol či Pavlovice. Henleinovci také začínali čistit ve vlastních řadách, nikdo nesměl mít s Čechy nic společného, pokladník SDP v Hodkovicích navštívil ples Národní jednoty a dostal za to přísnou důtku a byl ze své funkce sesazen. Začínali se množit případy, kdy němečtí obchodníci nejen že odmítali mluvit česky, ale i Čechům cokoli prodávat, rozpadala se také mnohá přátelství. V září 1938 se dalo již hovořit o otevřeném teroru. Mnozí se rozhodli odstěhovat, většina však prchala, mezi prvními byli Židé, mnozí z nich neutíkali jen z Liberce, ale rovnou z Československa, tušili, že nad republikou se stahují mračna a že Hitler se v pohraničí rozhodně nezastaví.

Daleko dříve než ve městech byli teroru a nenávisti vystaveni lidé na vesnicích, bylo to logické, menší počet lidí dovozoval rychleji rozpoutat nenávist. Docházelo zde dříve nejen k útokům na ulici, ale lidé byli napadáni i ve svých domovech, nikdo se nemohl cítit bezpečně.

V mé práci chci poukazovat i na ta místa, která byla výjimkou a k násilí tam nedocházelo, jako příklad bych použil Machnín u Liberce, žilo zde asi 1600 Němců a 200 Čechů. Velmi silnou pozici zde měli sociální demokraté a komunisté. Vztahy zde byly vždy bezproblémové, samozřejmě zde byly malé problémy, ty jsou na vesnici vždy. Můžeme ale s naprostou jistotou říci, že zde až do Mnichovské dohody žili lidé v přátelském soužití. Byly to spíše české děti, které vyvolávaly rvačky, lidé si tu svých sousedů vážili a byli tak imunní vůči všudypřítomné nenávisti.

Jak jsem již napsal, byl Liberec místem napětí již před rokem 1938, ale přesto zde nedocházelo k těm nejvážnějším střetům. Příčiny byly dvě. První bychom mohli nazvat důvodem zákona akce a reakce. V Liberci bylo centrum Henleinovců a největší základna této strany, ale také zde vzniklo centrum odporu mezi sudetskými Němci a tak se obě strany vzájemně vyvažovaly. Druhý důvod byl strategický, Liberec byl od počátku problémovým městem a byl velmi blízko hranic a tak zde byla umístěna posádka

Československé armády. Tato fakta způsobila, že se Liberec nestal krvavým městem, možná to zní nadneseně, ale domnívám se i podle situace v jiných městech, kde bylo Henleinovců daleko méně a docházelo k tvrdým útokům, by to v Liberci nevypadalo s Čechy, Židy a demokraticky smýšlejícími Němci vůbec dobře.

Jednu z potyček v Liberci bych zde ale zmínil: 19. května 1938 se český občan Liberce obrátil na policejního strážmistra s tím, že ho pohoršuje, když se někteří kolemjdoucí zdraví zdviženou pravicí. Okamžitě se kolem shlukli lidé, mezi nimi náhodou i poručíci pěšího pluku 44 Miroslav Linhart a Luboš Bronský. Někdo z přítomných je označil za gaunery. Důstojníci začali muže okamžitě pronásledovat až ho násilím zastavili v Kostelní ulici, kde se však srotil rozhořčený 170 členný dav. Naštěstí se tam vzápětí objevili dva poddůstojníci, kteří rychle zavolali policii, nadřízeným pomohli a s jejich pomocí byli tři provokatéři zatčeni a jako ostatní výtržníci dostali po 14 dnech vězení se zostřeným režimem, tedy nejvyšší sazbu, z důvodu vysoké společenské nebezpečnosti.¹⁹

Každá maličkost, při které se ukázal policista, či voják, hrozila přerůst v konflikt, protože se na místě ihned srotil dav, v němž byli příslušníci obou stran.

Po anšlusu Rakouska narostlo sebevědomí SDP do neuvěřitelných výšin. Na Liberecku získali její členové převahu na obecních úradech, v Liberci donutili k odstoupení starostu Carla Kostku, vyčítali mu snahu o mírové soužití Čechů a Němců, na jeho místo dosadili přesvědčeného nacistu Eduarda Rohna. Dalším zlomovým okamžikem bylo rozhodnutí libereckého zastupitelstva, které bylo v rukou nacistů, povolit vyvěsit vlajky s hákovým křížem. Po vyhlášení Karlovarských požadavků byly nacistické symboly kresleny všude včetně budov státní správy. Reakce bezpečnostních složek byla velice ostrá a na nějaký čas provokatéry zastránila. Situace se však už změnit nemohla, jasným důkazem byly oslavy 1. máje, jen v Liberci se jich účastnilo na 33 000 lidí, rozhlas dokonce uvedl číslo 50 000 přívrženců SDP. Centrem tohoto shromáždění bylo místo, kde je dnes areál vysoké školy, po vystoupení Konráda Henleina celé shromáždění provolávalo slávu Hitlerovi, policie si nedovolila proti nim zasáhnout. Pro nás je důležité, že v Chrastavě, což je vesnice, která leží v centru našeho zájmu, se v tento den shromáždilo celých 10 000 příznivců SDP. Při velikosti této vesnice to znamenalo, že tam bylo několikrát více obyvatel, než vůbec v Chrastavě žilo.

Většinu doby své existence se Henleinovci snažili propagandisticky působit pouze na své německé soukmenovce, na jaře roku 1938 tuto strategii změnili. 15. května 1938

¹⁹ L bor Stejskal, Jan Stejskal, Drama 38, str. 11, 2003

rozšířila tzv. Liga českého lva po celém území kraje letáky, které vyzývaly k podpoře fašistických a proněmeckých sil. Po okupaci celého území tito lidé kolaborovali s nacistickým režimem.

Československá armáda reagovala velice tvrdě a zdálo se, že se jí podařilo SDP zničit. Henleinovci však pouze čekali na svou příležitost, kdy chtěli zasadit republice osudovou ránu. Ta přišla v podobě komunálních voleb, již jsem řekl, že po nich získali Henleinovci naprostou politickou převahu v regionu. Důvodem tohoto úspěchu byla do té doby neviděná předvolební kampaň. Liberec zaplavily letáky, transparenty a speciální osvětlení. V oblasti kolem Liberce docházelo i k zastrašování politických konkurentů. Liberec byl násilností ušetřen jen díky vojsku, které bylo v Liberci přítomno.

Výsledek byl alarmující hlavně pro demokraticky smýšlející Němce, v Liberci získali radikálové 77% hlasů, což je 90% všech Němců, české strany zůstaly na svém standartu 15%. Volby zcela jasně ukázaly nárůst extrémistů mezi německým obyvatelstvem, a zároveň neschopnost německých demokratických stran tomuto nárůstu čelit. Abychom vůči těmto stranám nebyli příliš kritičtí, musíme připomenout, že schopností poradit si s Henleinovci a nacisty neoplývala v Československu žádná politická síla.

Po volbách do místních zastupitelstev, v nichž byli Henleinovci úspěšní, došlo na obou stranách barikády k ještě větší ostrážitosti. Henleinovci se snažili dát za každou cenu najevo svou převahu a orgány státní moci dělaly naopak vše pro to, aby udržely zdání, že mají situaci pod kontrolou. Ukazovalo se to na automatickém zakazování čehokoli, co chtěli němečtí radikálové pořádat a ti naopak zákaz okamžitě překračovali. V tomto ovzduší nebylo místo pro racionální řešení krize.

Typickým příkladem byla oslava Letnic. Němci je slavili tradičně pálením ohňů na kopcích, tam chtěli pochodovat v sevřených útvarech, to jim ale bylo co nejpřísněji zakázáno.

Liberec se dostal do centra dění ve chvíli, kdy sem přijela delegace lorda Runcimana, i zde bylo vidět, jak neobjektivní tento člověk byl a jak vlastně místo k řešení přispěl ještě k eskalaci napětí. Můžeme se jen dohadovat, zda to byla jen neschopnost pochopit daný problém, či jestli za tím byl úmysl.

Henleinovci požádali delegaci z Anglie, aby jim pomohla dosadit vlastního starostu. Runciman pak navštívil veletrh, na výstavišti ho vítal nadšený dav skandující Sieg Heil. Lze jen pak velice těžko uvěřit v poctivý přístup komise.

V polovině roku 1938 se už Němci chovali nepokrytě nepřátelsky, kromě neustálých provokací a střetů došly věci tak daleko, že Čech v německém obchodě už nebyl obsloužen

a do českého nesměl žádný Němec vstoupit. Razilo se tu heslo: Němci nakupujte u Němců. Aby měli Henleinovci jistotu, že je toto heslo dodržováno, stavěli u českých obchodů hlídky, které měly případné zájemce odehnat. Obchodníci měli velice brzy existenční problémy, byly zaznamenány případy, kdy někteří obchodníci spáchali sebevraždu. Průmysl na Liberecku vlastnili většinou příznivci, či dokonce členové SDP. Ti neměli zájem, aby v jejich podnicích zůstávali jejich političtí oponenti nebo dokonce Češi, výpovědi byly na denním pořádku. Při velmi vysoké nezaměstnanosti, která na severu Čech panovala, to znamenalo veliký problém, ztrátu bydlení, neschopnost uživit rodinu a podobně. Získat zaměstnání mohli jen členové SDP i to byl argument, proč toto hnutí podporovat. Dnes sudetští Němci rádi zdůrazňují, že nešlo o jejich politické smýšlení, ale o touhu přežít. Častokrát je tato situace přirovnávána k atmosféře v komunistickém Československu. Připomeňme, že účast v SDP, znamenalo i účastnit se cvičení, což nebylo nic jiného než příprava na násilné odtržení od Československa.

Mohlo by se zdát, že na válku se připravovalo jen Německo a orgány Československé republiky nedělaly nic. To je samozřejmě nesmysl, Československo velice bedlivě sledovalo své hranice. *U hranic našeho státu probíhala vojenská cvičení. 13. března 1938 cvičily útok a obranu dvě roty pěšího pluku 52 z Budišína. Také posádka v Žitavě, rovněž část IR 52, intenzivně cvičila svou součinnost s tanky. Obrněná jednotka dorazí i do Zhořelce. Dne 28. března se v Závidově téměř u československých hranic konalo noční cvičení dělostřelectva, probíhají také mohutné stavební práce, tam pracují hlavně Němci z Československa.*²⁰

Československo tato cvičení bedlivě sledovalo, byla to jasná provokace a úřady to rozhodně nebraly na lehkou váhu, nemohly s tím však příliš mnoho dělat.

2.3 Boj na Liberecku proti nacistům

V minulých kapitolách jsem hovořil o zvyšující se agresi radikálů v československém pohraničí. Podporování nacistickým Německem terorizovali své spoluobčany. Československo se však Německu stalo trnem oku již dříve. Po nástupu Hitlera k moci začala v Německu štvance na Židy, nemocné lidi a politické oponenty. Ti, kteří se jakkoli režimu nelíbili, byli bez jakýchkoli výčitek likvidováni. Proto se mnozí z nich snažili Německo v co nejkratší době opustit, v tom je nacisté z počátku ještě podporovali. Československo jako jeden z nejdemokratičtějších států se po USA stalo jednou ze zemí,

²⁰ Libor Stejskal, Jan Stejskal, Drama 38, str. 15, 2003

kde tito lidé hledali nový domov. Proud uprchlíků se ještě zvýšil ve chvíli, kdy nacisté začali tuto emigraci ztěžovat.

Československo bylo tedy velice brzy plné lidí, kteří byli na seznamu nepřátel Říše a chování státních orgánů, které dodržovaly demokratické zákony, byly pro Hitlera nepřijatelné. Dodáme-li, že po vojenské stránce bylo Československo hned po Německu nejsilnějším státem ve střední Evropě, svoji armádu budovalo od roku 1918 a některé zbraně byly nejlepší na světě, není divu, že se republika ocitla na prvním místě německé expanze.

Liberecko jako oblast, která leží u hranic s Německem, se tedy stalo regionem, jímž procházeli uprchlíci do vnitrozemí Československa. V tom se jim Henleinovci snažili zabránit a naopak mnoho demokraticky smýšlejících Němců a Čechů se jim snažilo pomoci. V této kapitole se pokusím nastínit snahu demokratických sil zastavit radikály, boj, který se velmi brzy zdál marný, přesto v něm mnozí nepolevili a ve většině zaplatili životem. A právě proto jim chci věnovat tuto kapitolu.

Velmi brzy po nástupu Hitlera k moci byla v Liberci zřízena centrála pro převádění uprchlíků, šlo hlavně o Židy. Díky spolupráci s rozvědkou zde byli v roce 1937 také zlikvidováni agenti gestapa. Je známá věc, že i v samotném Německu vznikaly odbojové skupiny, jim byla pašována po trati Liberec – Žitava zakázaná literatura a letáky. Ironií osudu bylo, že stejnou trať využívali nacisté pro pašování nacistických letáků do Československa.

V roce 1935, kdy začala být hrozba stoupajícího nacismu reálná, začaly také snahy demokratických sil o společný postup proti tomuto nebezpečí. Byla svolána velká shromáždění i s kulturním programem. 15.- 16. června 1935 spolek Arbiter Turn und Sport Verein uspořádal mohutnou manifestaci na podporu česko-německého soužití. Na manifestaci přišlo 15 000 lidí. Postupně se z toho vyvinula tradice Dnů lidové kultury. I přes úspěch této akce i tohoto spolku se nepodařilo přenést tyto úspěchy na politickou úroveň dostatečně rychle, v době, kdy si všechny strany uvědomily nutnost tohoto kroku, bylo již příliš pozdě.

Mnoho z nich se dokonce nechalo zlomit, v roce 1938 stála proti SDP již jen komunistická strana, německá sociální demokracie a němečtí svobodní demokraté, dohromady měli kolem 10% a již nebyli schopni SDP čelit. Ze spolků či sdružení zůstaly vůči Henleinovcům v opozici jen sportovní a mládežnické organizace přidružené k německým svobodným demokratům. Na jaře roku 1938 byla sociální demokracie výrazně oslabena a jedinou silou zůstávali němečtí svobodní demokraté.

První snahy o spolupráci byly mezi DSAP, německými sociálními demokraty a Československou sociální demokracií, 28. října 1937 bylo na oslavách vzniku republiky přítomno 17 000 stoupců těchto stran. Významnou roli zde hrály organizace jako Sokol, Junák, Dělnická tělovýchovná jednota a Národní jednota severočeská.

Atmosféra na Liberecku v roce 1938 byla opravdu velice špatná, nejen Henleinovci toužili po válce, ale i jejich opozice byla odhodlaná válku podstoupit a to za každou cenu, mnozí dokonce doufali, že přijde brzy. Bylo to logické, lidé byli přesvědčeni, že k válce musí dojít a tak již nechtěli čekat. Vznikaly sbírky na obranu státu, u libereckého 44. pěšího pluku bylo vybráno 32 238 Kč.

1. máj roku 1938 byl dnem, kdy došlo poprvé ke spojení všech protinacistických sil v regionu, byl to pokus, jak na poslední chvíli ukázat jednotu a snad odvrátit katastrofu. Bylo to také jasné vyhlášení „války“ SDP a jejím přívržencům. Manifestace proběhly celým regionem, v Liberci se jich účastnilo na 18 000 lidí, jak české tak i německé národnosti. Ještě je důležité poznamenat, že zde bylo vidět vedle sebe jít komunistu a živnostníka, tedy, že veškeré politické různice byly odloženy a všichni se spojili na obranu republiky a demokracie. O tom, jaká byla jejich pozice, však mnohé napovídá fakt, že v Hrádku nad Nisou se mohli odpůrci radikálů sejít na hlavním náměstí v počtu kolem 800 lidí, díky tomu, že Henleinovci odjeli slavit do Chrastavy. Mnohé obce zely prázdnotou, protože hlavním centrem oslav a manifestací byl Liberec. Není nutno dodávat, jak to v Liberci muselo vypadat, na pořádek ve městě dohlížela armáda a policie.

Češi měli k armádě velmi vřelý vztah a považovali to za velkou prestiž pro město, kde sídlila posádka. V pohraničí však nešlo jen o prestiž, ale i o bezpečí, také však bylo nevhodné, aby se účastnila nějakých oslav, bylo by to možné vykládat jako provokaci, čemuž se logicky snažily státní orgány vyhnout.

Rok 1937 byl ve znamení snahy opozice dohnat, co v minulých letech zameškala, V Hodkovicích nad Mohelkou byly rozšiřovány letáky vyzývající k podpoře Malé Dohody a SSSR. A odhalili tu sochu T. G. Masaryka, byla to první socha prezidenta v německém pohraničí. Odhalení se zúčastnilo až 7000 lidí a stalo se další „demonstrací“ pro Československo. Vrcholem těchto prorepublikových snah se staly Dny lidové kultury, které proběhly na konci června na Králově Háji v Liberci. Bylo to největší shromáždění odpůrců nacistické ideologie. Účastnili se ho i lidé z obcí, o nichž budeme ještě hovořit. Význam této události byl tak velký, že se o tomto shromáždění vysílalo v SSSR i v USA, problém byl, že u hlavních spojenců Československa to zájem nevyvolalo, dokonce

se odvažují říci, že jim to možná i vadilo. Nabourávalo to jejich zjednodušenou představu o nenávislných Čechách a nešťastných Němcích.

Nezůstalo ale jen u manifestací, DSAP měla vlastní ozbrojené jednotky, ty měly za úkol chránit je před útoky fanatických soukmenovců, ale v roce 1938 však tyto jednotky pomáhaly při ochraně stále více ohrožovaných hranic. Osud, jenž tyto Němce čekal po obsazení Československa, byl velice tragický. Stejně ozbrojené oddíly budovala v roce 1938 i KSČ. Tyto složky se však počtem nemohly ozbrojeným jednotkám henleinovců vůbec rovnat, většina střetů dopadala ve prospěch radikálů, i přes značné ztráty však příslušníci demokratických ozbrojených složek v boji pokračovali, proto bychom neměli na jejich statečnost zapomínat. A ani nedělat, že v nich byli jen Češi, nebylo by to spravedlivé vůči všem Němcům, kteří za tuto zemi položili život a dle mého názoru si mnozí z nich uvědomovali, že je tato služba bude život stát. I přes to šli svůj stát bránit.

Kromě těchto jednotek vznikala ještě Národní garda, ta spadala pod přímou kontrolu armády, která pečovala i o její výcvik. Působila hlavně ve městech, v Liberci, Jablonci, kde se starala o bezpečnost obyvatel. Postupem času se tyto složky rozmáhaly po celém kraji, byl to důsledek stále zvyšujícího se nebezpečí v československém pohraničí. Do škol se zaváděla branná povinnost, děti se měly naučit, jak zacházet s plynovou maskou, kam měly jít a jak se chovat při stavu ohrožení. Starší děti se učily i střílet.

V této kapitole jsem chtěl nastínit, jak vypadal na Liberecku boj proti nastupujícímu zlu nacismu. Lidé, kteří se v něm angažovali, měli různé názory, pocházeli z různých společenských vrstev a byli i různé národnosti, spojovala je však snaha odvrátit hrůzu, jež se snažila pohltnout celou Evropu. Naneštěstí v tomto boji, stejně jako celé Československo, byli osamoceni, sami se ale nedokázali včas sjednotit. Obdobně jako mnozí podcenili nebezpečnost henleinovců a pak již bylo příliš pozdě.

I přes to, že situace byla v roce 1938 již beznadějná, tito lidé se nevzdali a šli proti nevídané přesile, mnozí šli na jistou smrt. Věděli, že na ně číhá již při střetech i pokud by opravdu došlo k odtržení. Mnozí neměli na rozdíl od svých protivníků správný výcvik ani vybavení, měli však přesvědčení, že dělají správnou věc.

Většina německých obyvatel, kteří bojovali proti nacismu, ať již v pohraničí či dokonce v Německu, se konce války nedožila, jejich soukmenovci velmi dobře věděli, kdo je na jaké straně a likvidace přišla velice záhy po obsazení našeho území Německem. Myslím, že to z nich dělá hrdiny, na které bychom neměli zapomínat a naopak měli bychom na ně být hrdí.

Liberecko nebylo jen ústředím sil, které terorizovaly své spoluobčany, ale také centrem lidí, již byli ochotni v boji proti tomuto šílenství obětovat vše, i vlastní život.

2.4 Ozbrojené složky na Liberecku

Jak jsem již mnohokrát v předešlých kapitolách řekl, Liberecko bylo pro obě strany sporu klíčovou oblastí, tomu samozřejmě odpovídala snaha československé vlády toto území zabezpečit.

Území bylo rozděleno do několika politických oblastí-Liberec, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Turnov. Okresní úřad v Liberci řídil hejtman Dr. Vilém Bayer. Bezpečnost na Liberecku zabezpečovala armáda, státní policie, četnictvo, finanční stráž, Stráž obrany státu a s největší pravděpodobností od roku 1938 i Národní garda. Složka, která měla za úkol kontrolovat potencionálně rizikové obyvatelstvo, byla státní policie. V Liberci jako centru kraje bylo zřízeno i velitelství. Další důležitou jednotkou, která se měla starat o klid v regionu, byla jednotka špionážní, byla maskována jako obyčejná policejní stanice. Soustředila se hlavně na Německo a také na skupiny bojující proti Československu, podřízena byla druhému oddělení hlavního štábu armády. V roce 1937 pak spadala pod velení Státní bezpečnosti, věnovala se i kontrašpionáži.

Kromě armády bylo další významnou silou četnictvo, hlavní štáb sídlil v Liberci, v jeho čele stál major Bohuslav Zemánek. V oblasti se nacházelo asi 50 četnických stanic. Lidí však bylo velice málo, četníkům často vypomáhaly manželky, důvodem bylo, že mnozí četníci byli převeleni do Stráže obrany státu. Místo trojčlenných hlídek tak často na stanicích sloužil pouze jeden četník. Bylo velice důležité, aby se tento stav co nejdříve změnil a jejich počet stoupl alespoň na dva na každé stanici.

Díky původně vysokému počtu byli četníci využíváni i pro kontrolu vzdušného prostoru, v roce 1935 vznikaly četnické letecké hlídky, jedna z prvních byla vytvořena v Liberci. Používala letadlo AP-32 a jejím hlavním úkolem bylo zabraňovat narušování vzdušného prostoru republiky. Později bylo jejich vybavení modernizováno strojem Letov Š- 328. Podotknul bych, že žádný z těchto letounů se nemohl rovnat síle německého letectva.

Velmi důležitou funkci plnila také finanční policie, jejím hlavním úkolem byla celní služba a ochrana hranic, byly to právě ony, kdo se nejčastěji střetávaly s henleinovci, když se snažili překračovat hranice. Kromě toho byly často využívány pro špionážní a kontrašpionážní činnost, důvodem byla jejich schopnost pohybovat se ve volném terénu a

dovednost tvořit vlastní síť donašečů, tím byly včas informovány o plánech radikálů. Měly však také velké ztráty.

Zhoršující se situace však vyžadovala vytvořit jednotku, která by se zabývala pouze ochranou pohraničí a československých hranic. Touto jednotkou se stala Stráž obrany státu, oddíl byl založen 31. října 1936, tedy rok po velikém vítězství SDP ve volbách. Stráž obrany státu byla složena z příslušníků finanční stráže, četnictva, státní policie a armády. Nejsilnější jednotka Stráže byla umístěna právě do Liberce. Měla chránit politické okresy Česká Lípa, Dubá, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Mělník, Mnichovo Hradiště, Německé Jablonné, Rumburk, Šluknov, Varnsdorf a Turnov. Velitelem libereckého praporu byl plukovník František H. Kruliš. Stráž obrany státu byla samostatnou jednotkou, která příslušela okresnímu úřadu. Součástí branné moci se stala až po vyhlášení mobilizace. Jak jsem zmínil, složení této jednotky bylo velice různorodé, byli zde zástupci prakticky všech jednotek československých ozbrojených sil, to se velice neblaze projevovalo při velení. Mnozí velitelé těchto jednotek totiž chtěli dostat SOS pod vlastní velení. Jednotka však zůstala samostatná. Žold těchto jednotek činil 20Kč denně, služba se také stávala každým dnem nebezpečnější. O tom, jak vypadala služba v takové útvary, popisuje následující úryvek.

*Tajný rozkaz velitele praporu Liberec pplk. pěch. Františka Kruliše ze 12. srpna velmi sugestivně nařizuje: Maximální ostražitost, neboť se v nejbližší době očekává násilné střetnutí. Při přepadení musí družstva vést boj na život a smrt. Zbraně a střelivo jsou příslušníci vždy povinni zničit, než aby je vydali nepříteli. Velitelé družstev mají při rozpoutání násilí vždy shromáždit všechny loajální občany, vyzbrojit je a zapojit do boje. Naléhavá je potřeba využívat nacvičených lstí a léček, především na nepřátelské spojky, rovněž je nutné zabavovat zbraně a materiál shozený povstalcům, popřípadě jej alespoň zničit. Především je nutno vytrvat za všech okolností, být stále ve střehu a věřit v podporu armády a národa*²¹ Po přečtení úryvku snadno dojdeme k názoru, že Československo bylo ve válce, ale stále byl mír. Jasně to ukazuje situaci v pohraničí, ale především dokumentuje sílu nepřítel. Hovoří se zde o nutnosti vytrvat do konce, což znamenalo přiznání možnosti, že se příslušníci praporu mohli dostat do situace, ze které nebude východisko. Dokazuje to, že Československo nemělo rozhodně pohraničí pod kontrolou a síla ozbrojených složek nestačila na potlačení vzpoury. Jedinou možností pak zbývala mobilizace.

²¹ Libor Stejskal, Jan Stejskal, Drama 38, str. 27, 2003

Pro zajímavost se podívejme na sílu SOS v našem regionu. Prapor Liberec měl devět rot, jedna rota sídlila v Petrovičích, další v Hrádku nad Nisou či ve Frýdlantu. Po vyhlášení mobilizace se samozřejmě počet vojáků zvýšil.

2.5 Shrnutí obsazení Liberce po vzniku Československa

Jak víme z předešlého textu, Němci nepřijali výsledek války kladně a rozhodli se vzít věci do vlastních rukou a od nového státu se odtrhnout. Situace se vyhrotila natolik, že musela zasáhnout Československá armáda.

V Liberci na protest proti očekávanému zásahu byla vyhlášena stávka. Z Liberce nevyjel žádný vlak a ustaly veškeré práce. Německý socialista Karl Kreibich na demonstraci proti Československu prohlásil, že obyvatelé Liberce budou své město hájit za každou cenu. Odhaduje se, že Liberec měl k dispozici asi 2000 mužů.

Už od 11. prosince byl však Liberec obklíčen a čekalo se jen na přivolání dalších jednotek, aby obsazení města proběhlo bez jakýchkoli problémů. O den později dorazily další jednotky z Mladé Boleslavi a z České Lípy a vojáci se přiblížili do bezprostřední blízkosti města. 16. prosince české jednotky pod velením kapitána Maška zaútočily na Liberec. Vojsko nenarazilo na žádný odpor a postupovalo do středu města a ke strategicky důležitým objektům, jako byly například továrny. O odhodlanosti obránců hovoří i tento úryvek, kdy vojáci obsazovali Liebiegovu továrnu: *Pusťte nás pánové domů, tady máte pušky, vždyť my sloužíme jen abychom těch 5 marek libereckých vydělali pro rodinu.*²²

Na pokus o vzdor narazili vojáci až u radnice, i když nešlo o odpor vojenský, ale spíše symbolický. Starosta Franz Bayer se proti obsazování města ohradil slovy: *Nepřicházíte do nepřátelské země. Jste v Rakousku, ke kterému jste také patřili.*²³ Jednání sice ještě nějaký čas pokračovala, ale o osudu Liberce bylo rozhodnuto. Jen bych ještě jednou zdůraznil, že v tuto chvíli odmítli nový stát naprosto všichni Němci bez ohledu na politickou příslušnost. Hitler tedy nepřinesl do pohraničí něco nového, jen probudil a podporoval nespokojenost s poválečnou situací, kterou cítili všichni Němci, nejen ti v Československu.

Vláda si samozřejmě toto velice dobře uvědomovala, a proto často do Liberce přijížděly návštěvy, které Němce ujišťovaly o jejich nezbytnosti na budování nové republiky a nové Evropy. V srpnu 1936 na návštěvu přijel prezident Eduard Beneš a dle Ještědského obzoru byl velmi srdečně přivítán jak Čechy tak Němci, podle novin to bylo znamení, že se vše obrací k lepšímu a Henleinovi dochází dech.

²² R. Karpaš, *Knihy o Liberci*, str. 274. 2004

²³ R. Karpaš, *Knihy o Liberci*, str. 274. 2004

Rok 1937 byl zlomem ve vztazích mezi Němci a Čechy všude v pohraničí a nejenak tomu bylo i v Liberci. Jasně se to ukázalo na výsledcích komunálních voleb, po nich je poměr mezi Henleinovci a ostatními v radě 11:3 a v zastupitelstvu 33:9. Nacisté získali město a celou oblast pod svou kontrolu, což dávali najevo věšením svých vlajek na úřední budovy. Noviny přinášely každý den projevy Hitlera a tím zvyšovaly napětí jak to jen šlo. Komentář k jednomu z proslovů zněl takto: *Nám slova vůdce zněla jako hlas vykupitele, který se k nám hlásí, zatímco my se hrdě hlásíme k jeho cíli a dílu.*²⁴

²⁴ R.Karpaš, *Kniha o Liberci*, str. 290. 2004

3 Oblast Chrastava – Rynoltice — Hrádek nad Nisou

Nyní se dostáváme ke třetí části práce, v níž, jak vidíte i na přiložené mapce, se budeme věnovat vesnicím kolem Liberce. Bude nás zajímat, jak v nich lidé žili, a jak se chovali na konci 30. let minulého století. Co se stalo, že tak lehce podlehli fanatismu, jenž přišel do našeho pohraničí z Německa. Jestli to bylo něco neobvyklého, či pouze stejná snaha věřit ve vzdušné zámky a nedívat se kolem sebe jako u nás v roce 1948.

Oblast, o které se budu zmiňovat, je dodnes bez auta hůře přístupná, v době o níž mluvíme, to bylo ještě horší. Proto zde bylo, dle mého názoru, daleko jednodušší propadnout mylným názorům. Lidé moc často necestovali a nebylo proto těžké je zmanipulovat.

Rozhodně nechci v této práci vynášet jakékoli soudy, ale přiznám se, že po osudech, již mnohé Němce z pohraničí postihly, mě přepadla lítost. Příběh o matce, která do smrti zapalovala svíčky a čekala na návrat synů z fronty, kteří padli, nebyl nijak ojedinělý.

Vesnice v této oblasti měly podobný ráz, lidé se tu věnovali hlavně hospodářství a také drobnému pašeráctví, což nebylo u hranic nic neobvyklého.

Při studii těchto vesnic jsem se snažil opírat o dva prameny, kroniky a výpovědi pamětníků. Brzy jsem však narazil na problém neochoty některých lidí se o této době bavit a také na fakt, že se mnohé z těchto kronik a záznamů ztratily. Přesto se nakonec podařilo sehnat alespoň nějaké kroniky i pamětníky.

Z těchto zdrojů se pokusím vykreslit atmosféru, jež v pohraničí byla. Vycházím jak z kronik německých, tak i českých, ty jsou většinou přeloženy a přepsány ze starších německých tisků, přesto je v nich patrný pohled člověka, který kroniku překládal. I tak se domnívám, že je to pramen pro tuto práci důležitý.

Oblast, o které budu hovořit, byla osídlena především Němci, ale bylo zde zastoupeno i české etnikum. Lidé v okolí Liberce se živili hlavně v zemědělství a také zde bylo velmi oblíbenou aktivitou pašeráctví, což zdejšími lidem vylepšovalo jejich finanční situaci.

Po vzniku Československa se mohlo zdát, že zde okamžitě, jako například v Liberci, vznikne odpor k novému státu. Není to ale pravda, pro zdejší lidi byla politika okrajovou záležitostí a spíše se snažili začít znovu žít po právě skončené válce. Velice bychom se však mýlili, pokud by jsme se domnívali, že sem politické dění okolního světa vůbec nedoléhalo. Z Liberce i z po za hranic sem mířily různé extrémistické názory, jako odpověď na ně mohu citovat z jedné ročenky z Rynoltic, v ní se kromě chvály na obyvatelstvo a upozornění, jak se umělo bavit v každé době a jak jejich obec neustále

vzkvétala, dočteme i toto: *Nakonec bychom neměli zapomenout, že Ringelshain není jen pouhé hospodářské družstvo, ani jen vhodná půda pro uskutečňování jakýchkoli stranických ideálů, ale že je to i duchovní lidské společenství. Pravý starý Rigelshainský duch je starý německý duch otevřenosti, přímosti, přátelství a laskavosti a nakonec i zdravého humoru. A je v tom i smysl pro společné dobro. Nedejme si svůj vrozený životní styl rozleptávat importovanými frázemi, cizími světovými názory a módními trendy. Dokážeme-li to, pak i náš Ringelshain bude vzkvétat. Naši obec nám jako zákonný cíl státního svazku nikdo nemůže vzít. A hospodářské i duchovní společenství Čechů a Němců zůstane neotřesitelné. Proto budiž blaho naší obce pro každého Ringelshainského občana jediným zákonem, jediným a nejvyšším.*²⁵ Tato ukázka nám dokazuje jednu velice zajímavou věc, lidé si uvědomovali nebezpečnost fanatiků z některých německých kruhů a jasně dávali najevo odpor k nim, je nutné však dodat, že jsme byli v roce 1924. Co všechno se muselo odehrát v myslích zdejších lidí, když se obrátili o 180 stupňů a najednou chtěli něco úplně jiného.

Abychom našli odpověď na tuto otázku, musíme si nejdříve představit vesnice a to, jak se v nich lidé živil. Již jsem zmínil, že to bylo hlavně hospodářství a pašeráctví.

Přibližme si nyní, jak vypadala vesnice v blízkosti Liberce. Všechny si byly velice podobné, proto si to ukážeme na Ringelsheimu. Tato vesnice byla po Chrastavě a Hrádku centrem této oblasti. Kronikář popisuje vesnici těmito slovy: *Budovy živnostníků a tkalcovských provozů leží poměrně blízko u sebe, ale jen tolik, aby všechny měly dost místa pro vlastní zahradu, budovy selských usedlostí jsou položeny poněkud mimo řadu vesnické výstavby, ale většinou vždy polohou výše, než ostatní budovy v obci.... Vedle četných živností, které slouží i potřebám ostatních osad, jsou zde obchodníci, pekaři, řezníci, ševci, kováři, hostinští atd. Továrny v technickém nebo národohospodářském smyslu tu nejsou žádné... Pokud jde o zemědělské hospodářství dosáhlo se velkých úspěchů přes neúrodnou půdu.*²⁶

V tomto úryvku můžeme nalézt první odpověď na naši otázku: Co se stalo tak zásadního, že se lidé tak změnili a začali obdivovat to, co ještě před nedávnem považovali za naprostý nesmysl?

Zopakujme si fakta o životních podmínkách v této oblasti. Hornatá neúrodná půda, odlehlost od Liberce i jiných větších měst a konečně nepřítomnost většího průmyslu.

²⁵ Ringelshainer Heimatsfelt

²⁶ Ringelshainer Heimatsfelt

V oblasti byly spíše odvětví lehkého průmyslu a služeb a právě ty krize naprosto zdecimovala. Lidé nejezdili na výlety a do hostinců, když neměli na jídlo, stejně tak klesala i produkce skla či látek. Ve chvíli, kdy tato odvětví již obyvatele nemohla uživit, nebylo zde nic, co by to mohlo nahradit. A aby toho nebylo málo, vyskytly se i problémy, s nimiž nešlo nic dělat. Červenka u prasat, povodeň a neúroda, lidé už neuživila ani jejich půda a ani pašeráctví se tolik již nedařilo.

Československo o těchto problémech vědělo, ale nebylo v jeho silách je řešit, to ale obyvatele této oblasti nezajímalo.

Jedna z pamětnic vzpomíná, že ji vyprávěli, jak pravidelně chodili do vesnických chalup, což bylo něco jako ubytovny, a zde pak pořádali zábavy a posezení, časem také politické debaty, i o tom, jak poškodit republiku. Podle mého názoru je zde ještě důležitější to, že zde vznikaly velice silné vazby mezi lidmi a v kritické době pak bylo velice obtížné jít proti proudu nejen z důvodu bezpečnosti, ale i z pouhé touhy nebýt na okraji společnosti. Nezapomínejme, že tu obyvatelé neměli mnoho jiných možností najít si přátele. A samozřejmě tím mohli ještě více stoupnout existenční problémy.

V této atmosféře nejistoty se začínal ze sousedního Německa ozývat hlas Adolfa Hitlera. Ten nabízel jednoduchá řešení a ukazoval na viníky, a to bylo přesně to, co chtěli slyšet i lidé v pohraničí, viníkem je Československo.

Domnívám se, že zde leží základy změny chování a myšlení lidí žijících v pohraničí. Mnozí republiku neměli rádi již od samého počátku, ale do rozvráceného a nepokoji sužovaného Německa se jim příliš nechtělo, po nástupu Hitlera k moci však již neviděli důvod, proč to neučinit. Možná kdyby dostalo Československo více jak 20 let klidu, vše by se obrátilo k lepšímu, ale to jsou jen spekulace.

Největším centrem v oblasti kolem Liberce byla obec Chrastava, sem jezdily děti do školy, byly zde jak školy německé tak i české, a také zde se odehrávaly manifestace pro i proti vzrůstajícímu tlaku na rozbití republiky.

Nutno dodat, že zde byli Češi stále v menšině, a proto mnoho českých dětí chodilo do německých škol. To se odrazilo i na vybavení, české školy musely mnohokrát doufat v pomoc patronů z vnitrozemí.

Přesto se zde poprvé objevily první jasně viditelné třecí plochy mezi Čechy a Němci. Mnohé organizace zde rozvěšovaly letáky: Český otče, Česká matko, České děti patří jen do české školy. Němci na to reagovali tak, že pokud rodiče opravdu své dítě zapsali do české školy, přišli o zaměstnání. Kdybyste tuto oblast navštívili ve třicátých letech minulého století, to znamená více jak deset let po vzniku Československa, stále byste zde

slyšeli němčinu, a to i z úst Čechů, slyšeli byste ji jak na ulici tak v úřadě, a jak jsem zmínil, i ve školách.

Jak rostlo napětí mezi antifašisty a nacisty, dostávala se Chrastava čím dál více do středu dění.

Konaly se zde velké demonstrace, tiskly se tu letáky proti nacistům, s těmito činnostmi pomáhali zdejšími lidem mnozí němečtí antifašisté, někteří sem přišli z Německa. Pan Arnošt Šorm vzpomíná: *Ve 2. polovině 30. let se před branou továrny Cichorius shromáždila početná skupina henleinovců a vykřikovala Češi ven. Majitel továrny však měl s českými dělníky dobré zkušenosti, byli pilní a spolehliví a tak dal přivést k bráně hasičskou stříkačku, která křiklouny pokropila a oni se rozešli.* Připomínám, že jsem již v předešlých částech této práce hovořil o Němcích, kteří se pokoušeli vzepřít sílenství, které sem přišlo ze sousedního Německa, ale velmi brzy i je ovládl strach. I na to si pan Šorm vzpomíná: *Nebylo rádio ani televize a lidé spolu trávili všechnen volný čas, mnozí Němci se s Čechy přátelili a považovali henleinovce za blázny, na konci 30. let se však již s Čechy stýkat báli, Němci se navzájem hlídali a udávali.* Myslím si, že toto svědectví pamětníka perfektně vystihuje postoj nejen u nás, ale v celé Evropě vůči hnutí Adolfa Hitlera. Nejdříve je považovali za ukřičené blázny a pak již bylo příliš pozdě je zastavit. Přesto když vypukla ve Španělsku občanská válka, odcházeli mnozí antifašisté, jak Češi tak Němci, bojovat proti Frankovi.

Mnohokrát jsem již řekl, že se i ti Němci, kteří s Henleinem nesouhlasili, nechali zastrašit a podporovali ho, tak to v mnoha případech opravdu bylo, ale je zde třeba upozornit na ty, kteří se pokusili o nemožné a proti Henleinovi bojovali. Okrajově jsem se již o nich zmínil v předešlých kapitolách, chtěl bych proto zde konkretizovat jejich úsilí, šlo o tajné tiskárny, jako například v Chotyni, kde se tiskl antifašistický plátek Rote Sesle.

Další třetí plochou byl zákaz slavnostního pochodu k jejich ohňům, to byla pravda, je však nutné upozornit, že to bylo z důvodu nepokojů, které takové pochody vždy provázely. O plánech na tyto akce mnohokrát informovali lidé, kteří se rozhodli nastupujícímu extremismu vzdorovat.

Výsledek voleb, které v kraji proběhly, skončily velkým úspěchem SDP, jako například v Kachnině, Bedřichovce či Dolním Sedle, i přesto se tito demokraticky smýšlející Němci snažili bez ohledu na vlastní bezpečnost šířit mezi Němce pravdu o režimu Adolfa Hitlera, přinášeli zprávy o teroru, jenž v Německu probíhal. Bohužel však nikdo neslyšel a ani slyšet nechtěl.

Pokud chcete lidi přesvědčit o správnosti vašeho názoru a dokonce je donutit, aby pro něj páchali zločiny, musíte použít všech dostupných prostředků jak jim je neustále opakovat. Dnes jsou to hlavně televize, rádio a tisk. Ve 30. letech to byl hlavně tisk, na Liberecku byly hlavními tiskovinami Reichenberger Zeitung a Ještědský obzor. Druhý jmenovaný titul vydávali socialisté a byl tedy již od počátku politicky zaujatý, Reichenberger se alespoň zpočátku snažil být nezaujatý. V roce 1937 se věnoval hlavně občanské válce ve Španělsku a různým akcím, jež měly podpořit souručenství Němců v Československu. O politické krizi se dovídáme až ke konci roku 1937. Osobně však na mě tento tisk působil jako by ignoroval celé Československo a zajímala ho jen oblast kolem Liberce. A jiné problémy než své nezmiňoval. Až ke konci roku se objevovaly první stížnosti na politickou situaci a vyzdvihování SDP a jejich vrcholných představitelů.

Ještědský obzor byl v roce 1937 daleko agresivnější, bylo to logické, Henleinovci byli nejsilnějším protivníkem v kraji. A tak se nelze divit, že si je bral Ještědský Obzor velice často na mušku. Například se ptal, kde jsou peníze, které byly vybrány na německé spolky, tyto otázky však neměřily na české obyvatelstvo, ale na obyvatelstvo německé. 4. února 1937 se psalo: *Německý lid se probouzí a vidí u SDP nesplněné sliby, neopodstatněné frázovitosti, navzájem si odporující výroky svých vůdců. Český Němec žil příliš dlouho v historických zemích a nemá mentalitu Němce z říše. Co zbude z SDP, když trosky jsou z ní již dnes.* Bylo to napsáno v době, kdy byla možná poslední šance henleinovce zastavit. V tuto dobu se konaly poměrně otevřené demonstrace na podporu státu, kterých se zúčastnili i antifašisté z řad sudetských Němců.

Rok 1938 se nesl již jednoznačně v atmosféře konfrontace a vzájemného obvinování, že ta druhá strana zavinila krizi v pohraničí. Situace v námi sledovaných obcích se stávala neudržitelnou, již jsem mluvil o vojenských střetech polovojenských oddílů s armádou. Situace však byla daleko horší. Německé děti šikanovaly a bily české děti. *Stříleli po nás, musela jsem každé ráno čekat, než nás bude více, abychom se nebáli. Pokud jsme nemuseli, ven jsme nechodili,* tak na tyto chvíle dnes vzpomíná jedna z pamětnic.

Bylo by však nespravedlivé nepokusit se sehnat i názory druhé strany, bylo to však velice obtížné a informace jsem získával tak, že mi lidé vyprávěli, co jim říkali pamětníci.

Jejich vzpomínky by se daly shrnout takto: *Jako děti jsme se s českými dětmi stýkali, ale vždycky tam bylo napětí, kterému jsme mnohokrát nerozuměli. Život se od dnešního příliš nelišil a politiku jsme nevnímali. V roce 1938 jsme pak raději chodili ve větších skupinkách, nebylo příliš bezpečné potkávat Čechy. Rodiče hodně mluvili o zabíjených Němcích, kteří nikomu nic nedělali, ale prostě byli Němci. Cítili jsme se dobře, byli jsme*

rádi, že se nás někdo zastává a samozřejmě jsme netušili, co se všechno stane. Vždyť mnoho Němců z pohraničí muselo velice brzy na frontu. Když výpovědi obou stran porovnáme, je tu mnoho společných bodů, hlavně strach z druhé strany a z násilí. Co se týče střelby, přikláním se k názoru, že po zbraních sahaly obě strany, i když Němci asi více. V kronikách, ke kterým se dostaneme, se o střelbě také mluví a neopomíjejí ji ani české prameny. Proto se domnívám, že to můžeme brát jako fakt. Dodejme, že situace v pohraničí v roce 1938 se podobala válce, a tak se nelze divit, že se násilí stále stupňovalo.

Nyní nahlédneme, jak onen kritický rok 1938 zaznamenali kronikáři, nutno dodat, že v mnohých případech už samotný vzhled napověděl o tom, jaký názor zastával kronikář. Byly zde vidět obrázky německé orlice a jiných symbolů Třetí říše.

Kroniky se samozřejmě nevěnují jen politice, ale i obyčejnému každodennímu životu na vsi, jsou zde zaznamenávány jak veselé tak i tragické události, které potkaly obyvatele vesnic kolem Liberce. Je však samozřejmé, že kronikáře dění v Československu a hrozící konflikt zajímaly. V mnohých kronikách jsou i výzvy k boji proti otrokářům, což byl termín, kterým Němci nazývali Čechy a Československo. I zde se hojně hovoří o přestřelkách v pohraničí: *Začaly se šířit pověsti o případech založených požárů obytných domů, o komunistických pučích, množící se od ustavení organizace SDP ordnérů. Střelba, k níž docházelo podél hranic, byla slyšet i v naší vesnici.*²⁷

Dočteme se zde i o šikaně úřadů proti Němcům: *Dne 26. září na nás dopadla nejtěžší rána, když jsme byli plakátovanými vyhláškami a také osobními posly vyrozuměni, že během následujících 24 hodin musí být všechny rozhlasové přijímače odevzdány v místní české škole v Kratzau. Pouze některým horlivcům bylo státní policií povoleno v noci z 26. na 27. září umístit rádio přijímače v místní obecné škole. Tyto přijímače byly odvezeny do Kratzau. Velký projev Adolfa Hitlera dne 26. září jsme my, němečtí sudetští občané nesměli vyslechnout a navíc byla v půl osmé večer vypnuta elektrina. Všechno bylo ponořeno do nejtemnější tmy. Po té následoval útek žen, dětí, ale také mužů, do Říše, a na druhé straně i útek občanů české národnosti do vnitrozemí. Denně bylo vidět lidi s ručními vozíky naloženými kufry, bednami, balíky, batohy a dokonce i rozebranými postelemi, jak lidé různé národnosti prchali různými směry. Z 35 žáků 1. třídy zbylo jen 15 a z 37 23, ale o pár týdnů později již pouze osm. Rovněž čeští zaměstnanci se v tichosti vytratil. Tady se zastavme, neumím si představit akci odebrání rádií ve chvíli, kdy se Československo vši*

²⁷ Kronika 1938

silou snažilo ukázat jako demokratický stát. Ani v jiných pramenech jsem o této události nenašel záznam. Krom toho i v této práci mám uveden jeden z Hitlerových projevů, pokud by se o to republika opravdu chtěla pokusit, nejspíše by to udělala daleko dříve. Ještě zajímavější je ale druhá část úryvku, je zde popsán úprk obyvatel pryč z pohraničí, to by nebylo nic podivného, když si uvědomíme, že se válka zdála být neodvratnou. Jako viník zde ale není označen český národ, ale jen stát, oficiální orgány, které myslely jen na sebe, a kvůli jejich zvlí museli své domy opustit všichni. Právě tato myšlenka, která se objevila na samém počátku konfliktu, přetrvává dodnes jako základní kámen obhajoby sudetských Němců.

Je však třeba zdůraznit několik důležitých skutečností. Tou nejdůležitější je fakt, že Němci možná opravdu do Říše prchali jako do vysněného domova, naproti tomu Češi své domovy opustit museli a to za okolností, které jsem již zmínil v této práci v předešlé části. Druhou skutečností je pak fakt, že to byli Němci, kteří tuto krizi vyvolali, takže i kdyby někteří opravdu prchali ze strachu před válkou, sklízeli by tak jen své vlastní ovoce.

Kronikáři si zcela pochopitelně všímali i vojenských opatření, která se v pohraničí konaly.

Dnem vojenských příprav Československa v Sudetech byla sobota. Dopoledne 21. března byl obsazen most přes řeku Niisu v Kettenu. Na pomezí naší obce položili vojáci na silnicích na Kamm a do Pastu zátarasy, které byly protaženy ostatními dráty. Rovněž silnice do Pankrazu byla uzavřena zátarasem pro auta i všechen ostatní provoz. Zatímco 4 záložníci v obci museli do 24 hodin narukovat na vojenské cvičení, byl jejich počet během příštích týdnů navýšen na deset. Teprve o 24 hodin později se v tisku objevila zpráva, že ministr národní obrany doplnil stav záložního vojska o příslušníky speciálních zbraní za účelem zácviku s novými zbraněmi, těmito opatřeními mělo dojít k uklidnění situace a nemělo již docházet k potyčkám, ke kterým docházelo v této době velice často. Dále pak se věnovali zásobování vojska, které nebylo nejlepší, vojáci byli zásobováni místními lidmi, je trochu podivné, že armádu, kterou považují za nepřátelskou, budu zásobovat proviantem.

Kronikář se také zmiňuje o protestech Němců zastoupených v SDP, o tomto úspěchu se můžeme dočíst toto: *Protože výsledek tří etap obecních voleb vyzněl přes 90% německých hlasů pro SDP, cítila se československá vláda nucena uznat německou stranu SDP jako rovnocenného partnera při jednáních o vyrovnání německých požadavků, a proto bylo 8 Karlovarských požadavků stanoveno jako základ pro jednání s Němci, jejichž požadavky byly totožné s požadavky karlovarskými. Tyto požadavky byly však uznány pouze částečně,*

takže jednání se protáhla přes celé léto. Teprve projev říšského kancléře 12. září v říšském sněmu však přinesl konec útlaku sudetských Němců a právo na sebeurčení menšin v Československu. Návštěva Chamberleina v Obersalzbergu 15. září a následující porady francouzského a anglického kabinetu přinesly konečný souhlas s německými požadavky.²⁸

Není asi nutno komentovat známá fakta, která vedla až k Mnichovské dohodě, chtěl bych jen říci, že lze jen těžko po někom chtít, aby se zamyslel, zda nedělá něco špatného, když slyší, jak s ním všichni kolem něj souhlasí.

Podzim v našem pohraničí byl velmi napjatý, nikdo nevěděl, zda nevypukne válka a co se stane s těmi, kdo se v tu chvíli ocitnou mezi dvěma válčícími stranami. Chování příznivců SDP bylo více a více agresivní až došlo k zásahu proti této straně, byl to logický zásah proti někomu, kdo se stále snaží vyvolávat nepokoje a terorizuje své okolí. Náš kronikář viděl situaci ale poněkud jinak: *Výstavba pevností na Jeschkenkammu a Passerkammu však celé léto horečně pokračovala a dokonce i nyní, zejména v noci, se na nich dále pracuje. Když se proslechl plán na přepadení hlavního vedení SDP v Chebu, uprchli členové této organizace do Německa, kam denně směřoval i proud německých uprchlíků. Dne 16. září jich bylo na 20 tisíc, 18. září stoupl jejich počet na 38 tisíc, až konečně dosáhl jejich počet přes 200 tisíc lidí. Dne 18. září byla také ulice do Pankrazu a silnice do Pastu, včetně mostu přes Nisu, zneprístupněny, a to zátarasy z větví a výbušninou.*

Ve snaze zabránit stannému právu z důvodů zločinných akcí komunistů, prováděla SDP hlídky ve vsi. Dne 16. září bylo vyhlášeno stanné právo a již 17. září se objevili 2 státní policisté s četníkem a provedli domovní prohlídku u starosty obce a pokladníka. Zabavili vlajku, pokladní knihu, jedno razítko a jednu pokladničku s hotovostí 6.80 Kčs.²⁹ Nenávist nacistů ke komunistům byla všeobecně známá, není proto divu, že se kronikář pokusil svalit vinu za nepokoje v pohraničí na někoho jiného. Ony hlídky SDP byly spíše tou poslední kapou, která donutila vládu sáhnout po vyhlášení stanného práva.

Ještě mi dovoďte malou poznámku ke zde uváděným číslům, pokud by opravdu došlo k takovému hromadnému útěku z pohraničí, brzy by byla celá oblast vyliďněná.

Tato čísla jsou značně přehnaná a v žádných jiných pramenech se o nich nedovídáme. Jde spíše o snahu kronikáře situaci vykreslit v co nejdramatičtějším světle, což se mi zdá poněkud zbytečné, situace byla napjatá víc než dost.

Pevnostní systém byl hlavním tématem všech kronikářů.

²⁸ Kronika 1938
²⁹ Kronika 1938

Takto zaznamenal kronikář poslední dny první republiky a připojení Sudet k Německu: *Jednání Chamberlein – Hitler dne 15. září na Obersalzbergu a 22. a 23. září na Godesbergu se konalo v zájmu mírového vyřešení sudetoněmecké otázky v ČSR, ale odpovědí na tyto snahy bylo ustanovení vojenské vlády 23. září, a to pod vedením ministra národní obrany generála Syrového, a vyhlášení mobilizace všech odvodu povinných mužů do 40 let.*

V důsledku tohoto opatření byla nálada v naší obci velice stísnující i proto, že došlo k celkem zbytečným několika vstřelům a to dokonce ve dne a na otevřených silnicích. Zejména noc z 30. září na 1. října prožili mnozí obyvatelé obce ve vlastních sklepích. Všichni čekali na příchod německé armády, která měla přijít v ranních hodinách. Jelikož se však příchod německého vojska nekonal, upnuli jsme své naděje ještě k odpoledni, případně na následující ranní hodiny druhého dne.

Ráno, dne 2. října byla prodejna konsumního spolku Vpřed prohledána ordnery SDP, kteří hledali zbraně, ale bylo to bezvýsledné. V téže chvíli pochodovalo asi 50 mužů československé armády z pevnostní linie směrem na Ketten. Působili sklíčeně a byli pouze částečně ozbrojeni.

Obsazení sudetoněmecké oblasti mělo být provedeno v pěti zónách a okupace 1. zóny, k níž náleží náš domov proběhl 3. října ve 14 hodin, což bylo oznámeno sirénami a zvoněním zvonů. Obyvatelstvo očekávalo vpochodování německé armády a už v neděli ráno ozdobilo své domy čerstvou zelení, věnci, květinami a hákovými kříži a malými vlaječkami. Ráno 3. října přineslo konečně ten tak toužebně očekávaný okamžik. Přesně ve 14. hodin začaly vyzvánět zvony v Grottau, a školou povinná mládež se shromáždila u obecního hřiště a utvořila špalír, aby důstojně přivítala německou armádu. Letadla přelétala nad obcí a nad okolím všemi směry, jelikož okupační oddíly pochodovaly ještě téhož dne až ke Kratzau a Ringelsheinu. Asi kolem 15:30 hod. se objevil předsunutý motocyklový oddíl s odjištěnými revolvéry, byly bouřlivě pozdravovány voláním Heil a házenými květinami... Vojákům byla rozdávána jablka a začala vyhrávat kapela. Místní obyvatelé se nabízeli s pomocí najít ubytování pro vojáky.

Tato neobyčejná pohotovost pomoci německé armádě byla jistým druhem díkuvzdání našim bezprostředním osvoboditelům z dvacetiletého otroctví. Německá armáda nám nezaručovala jen ochranu, ale zamezila i bídu našeho chudého obyvatelstva. Již příštího dne se objevilo pro 72 osob 55 chlebů, kromě toho i klobásy, sýr a omastek a hned druhý den jsme dostali teplé jídlo pro potřebné občany. Což se v následujících dnech ještě dvakrát opakovalo...

Vrchol radosti však poskytla zpráva, že Vůdce pojedje ve středu 5. října směrem od Pankraze do Kratrau. Znělo to jako pohádka, která se uskutečnila.

Vůdce přijel až před třetí hodinou a nemohl si prohlédnout opevnění, jak bylo plánováno. Stojel ve voze, projel pomalu kolem, přijal od jednoho školáka a školačky kytici tmavočervených růží, ale svou hlavní pozornost věnoval pohledu směrem k opevnění. Dvanáct komunistů a rodina občana Mizery byli na rozkaz velitele baterie po dobu Vůdcovy návštěvy izolováni na strážnici a v hasičárně.

Večer pak přinesl místním obyvatelům nádherný zážitek v podobě společné oslavy s vojáky, opět se podávalo teplé jídlo a tancovalo se.

Do kroniky bylo také zapsáno několik vět velitelem německé armády v Berzdorfu Funkem: *Jménem své baterie bych rád na tomto místě vyjádřil náš dík za velice srdečné přijetí. Nyní, 9.10.38, musíme pochodovat dál, abychom všem sudeto- německým občanům konečně přinesli vytouženou svobodu.*³⁰

Takto tedy kronikář vsi Berzdorf zaznamenal obsazení své vsi. Jasně z něho vyplývá radost z této události a průzračné přihlášení se k politice a cílům Adolfa Hitlera, proto nemůžeme brát vážně tvrzení, že byli k něčemu dotlačeni. Neumím posoudit z jiných zdrojů ekonomickou situaci v pohraničí, nikde jsem se nedočel, že by tam byl hladomor, jak lze vyrozumět z tohoto úryvku. Spíše než o humanitární pomoc, šlo a politické gesto, ostatně předvolební guláše vidíme ještě dnes. A na mnohé občany působí asi podobně jako na občany visky Berzdorf, kteří si mysleli, že jim nadchází zlatý čas, velice brzy poznali, jak hluboce se mýlili.

Ještě musím říci, že mě udivilo přiznání perzekuce části obyvatel, kteří smýšleli jinak než zbytek obce. Těžko říci, zda si to kronikář uvědomoval, anebo jestli to bral jako vlastenecké gesto.

Celá oblast pak dávala okázale najevo svou věrnost Říši a svému Vůdci. Do pohraničí jezdily samé význačné osobnosti, jako například Goebels. Ten zahájil volby do říšského sněmu, ty dopadly v Berzdofu takto:

Počet oprávněných voličů 539

Počet odevzdaných hlasů 531

Ano: 529

Ne: 2

Výsledek: 99,62%

³⁰ Kronika 1938

Tento výsledek byl bouřlivě oslavován jako velké vyjádření díky Adolfu Hitlerovi. Celý závěr roku se pak nesl v duchu oslav konce otroctví a začátku blahobytu, nejspíše nikdo si ani v nejhorsích snech nedokázal představit, jaký účet jim jejich milovaný vůdce připravil.

Situace v celém pohraničí se nesla ve stejném tónu, všude se slavilo a radovalo, nikde teď nebylo místo na hodnocení situace, či na nějaký odpor.

4 Závěr

Nyní se pokusím shrnout celou svou práci a zkusím říci i důvody, proč došlo tak rychle k tak fatálnímu rozpadu jednoho soužití ve středu Evropy. Myslím, že ono rozcházení začalo daleko dříve než na počátku 20. století. Již v době národního obrození docházelo k vymezování jedné skupiny vůči druhé, domnívám se, že lze říci, že to byl jeden z hlavních rysů 19. století. Již v této době byly položeny základy k budoucím problémům. Dalším faktorem byl čas, změny na našem území probíhaly velice rychle a měly zásadní význam na život zdejších lidí. Prakticky přes noc se z většiny stala menšina, z mocného národa troska a z národa, jenž byl podle mnohých na vymření, silný a suverénní stát.

Každý si zvykáme na nové věci těžko, a tak se nemůžeme moc divit, i vzhledem k okolnostem jakou byla například krize, že mnozí viděli v Československu svého nepřítele.

Již jsem to řekl, že kdyby nebylo Hitlera, jsem přesvědčen, že by se nakonec podařilo problémy překonat, vždyť všichni se shodují v jedné věci, až do poloviny roku 1937 nebyly vztahy mezi Čechy a Němci tak katastrofální.

A zde se dostáváme k hlavní otázce: Co se stalo, že došlo k tak zásadnímu obratu v myslích lidí? V minulých kapitolách jsem psal o různých faktorech, které k oné změně mohly vést, ale dle mého soudu je odpověď až příliš jednoduchá. Je to stejný důvod, proč Češi plnili náměstí v roce 1948. Byla to naivita, touha za každou cenu uvěřit vzdušným zámkům a těm, kteří je slibují, neptat se na cenu a zničit každého, kdo by se snad pokusil vysvětlit, že je to nesmysl a zločin. Jde o potřebu svést svoje chyby a problémy na někoho jiného, židy, stát, či kohokoliv. Abychom si pak mohli říci, že až se jich zbavíme, bude vše krásné. Přesně to, co se stalo sudetským Němcům v roce 1938, nám se přihodilo v roce 1948 a mnohým dalším v jiných dobách. Je totiž jedno, zda jde o komunismus, či nacismus, v zásadě se od sebe tak neliší. A neliší se od sebe ani konce, kocovina je velice bolestivá, protože tyto režimy za sebou nechají jen spoušť.

Němci v Československu prostě nedokázali odolat slibům o návratu zlatých časů a neuměli si včas uvědomit, že se ženou do záhuby, jejich sen se rozplynul ve chvíli, kdy se jim zdálo, že se uskutečnil.

Je ovšem třeba také zdůraznit, že nebyli jediní, kdo situaci nepochopil, jako by se svět rozdělil na ty, kteří si z Hitlera dělali legraci a ty, kteří ho uctívali. Až příliš pozdě si svět uvědomil, že se smát není čemu.

Československo jistě udělalo chyby, ale myslím, že se opravdu snažilo problém vyřešit ku prospěchu všech. Snad největším omylem republiky bylo, že nedokázala dostatečně chránit ty Němce, kteří se pokoušeli Henleinovcům vzdorovat, až příliš pozdě šla domácí politika stranou a na první místo se postavila snaha o záchranu republiky, v tu dobu již nešlo zachránit nic. Málokdo by se odvážil jít proti mase fanatiků s vědomím, že za sebou nemá nikoho, kdo by se za něj postavil nebo místo, kde by se mohl ukrýt.

Ještě než sudetské Němce odsoudíme, uvědomme si, že oni sami zaplatili za svou chybu víc, než si dokážeme vůbec představit. Velmi brzy museli narukovat do války, kde s nimi bylo nakládáno jako s méněcennými, možná si pak mnozí ještě rádi vzpomněli na časy v Československu, a většina se domů nikdy nevrátila.

Příběhy rodičů, kteří marně vyhlíželi své děti, pro které hledali v Německu lepší život, jsou dosti smutné. Několik jsem jich zde zmínil, tak jen dodám, že lidé, kteří mi je vyprávěli, vždy dodali, že pak přestali vůči sudetským Němcům cítit zlost, spíše je litovali. Celá oblast nebyla rozhodně plná Henleinovců, protože mnozí Němci nebyli zařazeni do odsunu, ale přesto odcházeli, tak alespoň podle pamětníků je tížily vzpomínky.

A tak než odsoudíme tyto obyvatele, uvědomme si, že podleli pouze stejnému bludu jako o pár let později i náš národ a to je možná, alespoň podle mého názoru, to nejdůležitější, co bychom si měli zapamatovat a již nevěřit ve vzdušné zámky.

Na úplný závěr bych ještě dodal, ač to není součástí této práce, že nic z toho, co se dělo v letech 1937 až 1938 by nemělo ospravedlňovat vraždy v době divokého odsunu. Osobně se na tyto skutky dívám stejně kriticky.

ak
lis.

Chotyně

35

Bílý Kostel
n. Nis.

592

N. Ves

Mníšek

13

Oldřichov
v Hájích

E442

Chrastava

Stráž
n. Nis.

LIBEREČ

Bedřichov

13

Čtyňoltice

Kryštofovo
Údolí

592

Zdílava

0 1 2 3 4 5 km

Seznam Literatury

Koschmal, W. a kol: Češi a Němci, Paseka 2002

Hahnová, E., Hahn H.: Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání, Votobia Praha 2002

Seiny, F.: Německo a Češi, Academia 1996

Zimmermann, V.: Sudetští Němci v nacistickém státě, Argo 2001

Radvanovský, V., Radvannovský, Z.: Sudety pod hákovým křížem, Alois 2002

Stejskal, L., Stejskal, J.: Drama 38, Praha 1998

Karpaš, R.: Kniha o Liberci, Liberec 2004

Beneš, J.: Liběchovská příčka, Fort print, 2000

Morell, S.: Viděl jsem ukřižování, Jota 1995

Richter, K.: Sudety, Praha 1994

Prameny

Kronika Oldřichova v Hájích

Ročenka Ringelsheinu, 1924

Ještědský Obzor, 1937, 1938

Kronika Berzdorfu, 1938

Kronika Ringelsheinu, 1938

Reichenberger Zeitung, 1937, 1938

Příloha Kroniky

V této příloze naleznete, přepisy kronik z vesnic kolem Liberce. Záznamy se týkají období první republiky až k roku 1938. Naleznete zde jak kroniky německé tak české, důvodem je samozřejmě fakt, zda jsem našel kroniku Německou či Českou.

Kronika Oldřichova v Hájích

Po ukončení 1. světové války v roce 1918 nastal rozpad rakousko – uherské monarchie. Tím došlo i k novému uspořádání států v Evropě. Změněnou situaci v našich Sudetech vyostřoval fakt, že Němci zde usídlení již s námi nechtěli žít v novém společném státě – v Československé republice, Němečtí poslanci z Čech se 29. října 1918 v parlamentě usnesli vyčlenit ze severního pohraničí v území s převahou obyvatelstva německé národnosti zvláštní státní útvar Deutschböhmen, který zahrnoval celé severočeské pohraničí a požadovali připojení k právě vyhlášenému německému Rakousku. Hlavním městem se měl stát Reichenberg, tedy Liberec. Vláda této provincie sídlila v libereckém hotelu Zlatý lev.

Spolu s ním vyhlásili ve dnech 29. října – 3. listopadu 1918 ještě další tři samostatné provincie v části jižní Moravy a jižních Čech: Sudetenland, Deutschsüdmähren a Böhmerwaldgau. Usilovali o připojení těchto jakýchsi autonomních oblastí k německému Rakousku, ale počítalo se s připojením k Německu samotnému. Ještě se poválečná situace ani nestačila normalizovat a už Němci začali vytvářet svoji domobranu, Bürgewehr,. Skutečně si vytvořili nový orgán i u Okresní národní rady, Bezirksnationalrate, kde měly naše obce své zastoupení.

První se proti záměru připojit Deutschböhmen k německému Rakousku vzbouřil Turnov. Už 30. října obsadil Okresní národní výbor v Turnově zámky Sychrov, hrubý Rohovec a Hrubá Skála, neboť vznikla obava, že majitelé odvezou cenné věci do ciziny.

Ještě do konce října převzali vojenskou posádku v Novém Boru. 5. listopadu se vydala část českého vojska na pochod směr Liberec. Jenomže členové městské rady prohlásili, že si nepřejí obsazení města, a vojáky do Liberce nepustili. Během listopadu pokračovala vydatně posilovaná česká armáda v obsazování důležitých pozic Libereckého kraje. Například do Jablonce nad Nisou přišlo 11. prosince na tři stovky vojáků. Převzali radnici, okresní hejtmanství, poštu, peněžní ústavy a další instituce.

Liberec odolával českému převzetí až do 16. prosince. V ten den začala obsazovat město ze čtyř světových stran ještědská fronta. K akci se připojily i posádky z Jičína, Mladé Boleslavi a České Lípy. Bez jediné kapky krve převzala armáda všechny důležité instituce, včetně soudů. Problémy se objevily až na magistrátu, teprve odpoledne, když česká strana pohrozila vzetím

několika radních jako rukojmí. Německá strana zase pohrozila povstáním dělníků proti české z vůli. Nakonec starosta Bayer kapituloval a předal moc Národního výboru. Protože akce proběhla rychle a bez komplikací, mohl být pancéřový vlak a 500 mužů 18. pěšího pluku vyslán do Frýdlantu, několik vojáků prošlo i Mníškem. Pak byla celá oblast prohlášená za československé území. Tedy ne 28. října, ale až 16. prosince 1918.

Koncepce vyhlášení dalších německých provincií však nevyšla. 29. listopadu 1918 zahájilo české vojsko likvidaci dalších 3 německých provincií v pohraničních oblastech Čech a Moravy. Tato území byla pak vyhlášena za součást Československé republiky. 29. listopadu byl našimi vojáky obsazen Most, 14. prosince a 16. prosince 1918 také Oldřichov.

Na míšenské nádraží přijel 16.12.1918 v 9 hodin ráno pancéřový vlak, který kolem 10. hodiny odjel do Raspenavy. Za hodinu po něm přijel vojenský transportní vlak v Mníšku vysadil jednu rotu vojáků se dvěma důstojníky. Tato skupina prošla obcí, neshledala nepořádky ani provokace a ve 12 hodin odjela osobním vlakem do Frýdlantu. Tohoto dne – 16.12.1918 byla krajina velitelem vojenského vlaku prohlášena za československé území.

O dva dny později dne 18. prosince 1918 navštívil Liberec, tuto letitou německou baštu, 1. prezident a zakladatel Československé republiky Tomáš Garrigue Masaryk. Uvítání se mu dostalo od nových úředníků státní moci a dalších představitelů českých organizací. Tuto událost si také nenechali ujít ti Češi, kteří žili v našem regionu i v době příslušnosti k Velkoněmecké říši. Otevřený protest proti přítomnosti prezidenta ČSR v Liberci projeví němečtí středoškolští studenti svérázným způsobem zůstali doma a nešli do školy.

Volby do obecního zastupitelstva

Oldřichov měl původně 18 členů obecního zastupitelstva a 9 náhradníků. To platilo až do roku 1931. Před rokem 1919 byl tento počet o 2 vyšší. Ti měli tzv. virilní hlasovací právo, tj. vrchnost byla vždy v tomto orgánu zastoupena revírníkem a druhým zástupcem vrchnosti byl majitelem továrny čp. 20. Tato výsada velko plátců byla zrušena v roce 1919.

Až do roku 1919 se obecní zastupitelstvo volilo ve třech skupinách. První byli nejvyšší daňoví poplatníci, druzí střední poplatníci a třetí menší poplatníci. Každá skupina volila 6 členů a 3 náhradníky. Z 18 volených členů byli stanoveni 3 radní. Kteří s voleným starostou tvořili obecní představenstvo.

Podle zákona z 31.1.1919 se nadále volilo volebními listinami

Volby 15.6.1919: odevzdáno 800 platných hlasů

Sociálnědemokratická strana 12 mandátů

Občanská skupina 6 mandátů

Volby 19.9. 1923 odevzdáno 815 platných hlasů

339 komunistů 7 mandátů

177 bezpartijních 4 mandáty

155 živnostenská strana 4 mandáty

144 agrární strana 3 mandáty

Volby 16.10. 1927 odevzdáno 916 platných hlasů

398 komunistů 8 mandátů

225 strana starosty 4 mandáty

160 živnostenská strana 3 mandáty

133 agrární strana 3 mandáty

Volby 17.9. 1931 odevzdáno 946 platných hlasů

Bylo dosaženo většího počtu voličů než 1000, proto bylo voleno 24 do zastupitelstva a 12 náhradníků

409 komunistů 10 mandátů

244 strana starosty 6 mandátů

169 živnostenská strana 5 mandátů

124 agrární strana 3 mandáty

Počátkem roku 1925 se začínaly negativně projevovat příznaky v hospodářské krizi.

V některých továrnách krize přinesla změnu v pracovním režimu postupným omezováním výroby, např. práce jen na jednu směnu, třeba jen na několik dní v týdnu, nebo dokonce na 14 dní v měsíci.

V našem Oldřichově se toto období nijak zvlášť negativně neprojevovalo. Dělníci v kamenolomu měli i v době hospodářské krize stále o práci postaráno, v textilkách rovněž.

Až dobrovolná smrt dne 20. 11. 1931 Rudolfa Seiche, majitele textilní továrny čp. 22, přinesla pro 60 pracujících nezaměstnanost 20. 11. 1931

V roce 1927 se výroba v textilních továrnách zvyšovala hlavně zásluhou exportů do Polska, Rakouska a Uher. V roce 1928 byly také zvýšeny dodávky dřeva do Německa.

V politické situaci uvnitř státu, ale zejména v oblasti Sudet, se již od roku 1933 projevoval vliv působení nově zvoleného kancléře Adolfa Hitlera v sousedním Německu. Doma sice zmírnil důsledky celosvětové hospodářské krize, ale jen za cenu příprav na ovládnutí Evropy, a snad i světa, budováním silné armády a rozšiřováním zbrojní výroby. Naše pohraniční území bylo obýváno ve velké převažující většině Němci. Záhy se myšlenky vůdce dostaly i k nám prostřednictvím jeho knihy Mein Kampf. Působily velice rozkladně na soužití národnostních menšin v Československé republice

Nadšeným příznivcem myšlenek Adolfa Hitlera od samého počátku jeho nástupu do funkce kancléře byl sudetský Němec Konrád Henlein, původně učitel tělocviku, rodák z Vratislavic. V době, kdy byla v roce 1933 zakázána v Německu strana NSDAP, Henlein založil dne 2. října 1933 novou politickou stranu Sudetendeutschland Heimatsfront. Ta byla 30. dubna 1935 přejmenována na Sudetoněmeckou stranu. V Československé republice tato Henleinova strana v parlamentních volbách dne 19.5. 1935 jasně zvítězila. To přineslo zvýšení sebevědomí a jistou nadutost zdejších Němců. Bylo jim v tuto chvíli rozhodně bližší hitlerovské Německo než naše republika.

Po tak přesvědčivém vítězství henleinovci na pokyn z Říše začali stupňovat své požadavky. V roce 1938 už nestáli o autonomii v ČSR, ale žádali rovnou připojení k Německu. Při každé příležitosti skandovali hesla Heim ins Reich nebo Ein Volk, ein Reich, ein Führer. Prohlašovali, že ČSR je žalářem německého národa. Vzájemně se zdravili nacistickým pozdravem Heil Hitler. Jejich zvýšená aktivita, u některých až agresivita, se projevovala vždycky po každém sjezdu NSDAP v Německu.

V Liberci otevřeně požadoval Konrád Henlein připojení sudetského území ČSR k Velkoněmecké říši. Stejně jednal v Chebu a v Karlových Varech Karl Hermann Frank, zástupce předsedy Heleina v SDP, původně knihkupec v Lokti.

Zdejší Češi s obavami sledovali politický vývoj uvnitř českého státu, zejména po Dobrovolném odstoupení téměř 86letého prvního prezidenta Masaryka ze své funkce dne 14. prosince 1935. Částečné uklidnění přišlo o týden později 18.12 1935 při zvolení dosavadního ministra zahraničí dr. Edvarda Beneše prezidentem ČSR.

14. září 1937 ve 2,29 hod. zemřel prezident osvoboditel T.G. Masaryk. Pohřeb se konal 21. září 1937 v Praze.

Rok 1936 se zpočátku jevil jako rok obratu v hospodářském oživení. Tíživá krize se znatelně mírnila, zaměstnanost se zvyšovala. Neklid ovšem vzbuzovala mezinárodní situace. Po válce v Habeši vypukla občanská válka ve Španělsku a stále se zvyšovalo napětí mezi ČSR a Německem, které by mohlo vyústit v otevřený konflikt. Navíc všechny nutné kroky naší

vlády bránily vkládání finančních prostředků do národního hospodářství, protože nemalé prostředky musely proudit do obranných akcí proti případnému vojenskému napadení sousedem. Na druhé straně se to kladně promítlo do postupného snižování nezaměstnanosti obyvatelstva. Mimo jiné to bylo například budování hraničního opevnění, započaté již v roce 1936. Linie pevnůstek směřovala od Machnína směrem na Filipov, Oldřichov v Hájích a dále na Jizerku.

Budování opevnění státní hranice Československa

Úvahy a záměry politiků naší republiky o zesílení země začal rozpracovávat hlavní štáb armády po roce 1933, kdy se v sousedním Německu dostali k moci fašisté. Jedním z prvních cílů jejich agrese, v zájmu získání nadvlády v Evropě, mělo být právě Československo.

Vlastní obrana ČSR se dala zajistit dvěma způsoby: Buď vybudovat silnou motorizovanou armádu s kvalitním letectvem nebo po francouzském vzoru opevnit přirozené terénní překážky železobetonovým opevněním. Výhodnější se zdála druhá varianta z několika důvodů. Pevnostní objekty se daly postavit z dosažitelných zdrojů v předstihu na potřebných místech a také ve směru předpokládaného útoku nepřítele. Ke krytí opevněného úseku, který nebylo možné obejít, by stačil aspoň pro začátek pouhý zlomek sil nutných k obraně. Z finančních a strategických důvodů byla výstavba opevnění rozdělena do časových a prostorových etap.

Období výstavby bylo plánováno do let 1935 – 1941 s cílem vybudovat základní systém opevnění prakticky po celé ohrožené hranici.

Období výstavby v letech 1942 – 1945 mělo zajistit zesílení obrany Prahy a úseku Olše – Jablůnkov na severní Moravě.

Období výstavby mělo být uskutečněno v letech 1946 – 1951 k vybudování těžkého opevnění na severní hranici a na jižní Moravě. To vše by vyžadovalo vybudovat 1 276 objektů těžkého opevnění a 15 463 objektů lehkého opevnění. Celá práce byla řízena Ředitelstvím opevňovacích prací – ŘOP. Tato zkratka se tak vžila, že zejména malým pevnůstkám se přezdívalo řopíky. Francouzský objekt lehkého opevnění vzor 36 z předpolí Maginotovy linie se jevil jako takticky i technicky nedokonalý. Proto byl u nás vyvinut vylepšený typ vzor 37. Měl zbraně již uchyceny v lafetách, měl zajištěno telefonní spojení a větrání objektu. Cena takové pevnůstky se pohybovala v rozmezí od 25 do 60 tisíc Kč v závislosti na typu a terénu. Podle počtu zbraní, úhlu střelen a taktického určení bylo schváleno 5 základních typů opevnění vzor 37.

Typ A měl dvě střelny určené výhradně pro boční a šikmé palby

Typ B byla pevnůstka určená pro závěry údolí. Měla jednu střílnu pro boční palbu do palebné přehradu a jednu čelní střílnu pro palbu do předpolí.

Typ C byla jednostřílnová pevnůstka pro vykrytí hluchých prostorů v linii a v jejím okolí.

Typ D měl jednu střílnu pro boční palbu. Většinou se stavěly ve dvojicích obrácených k sobě zdi bez střílny.

Typ E byla jednostřílnová pevnůstka pro postřelování předpolí čelní nebo kosou palbu.

Do září 1938 bylo na ohrožených hranicích připraveno k obraně okolo 10 tisíc pevnůstek lehkého opevnění.

Objekty těžkého opevnění byly rozděleny do 6 skupin odolnosti proti nepřátelskému odstřelování. Finanční náklad na postavení, vyzbrojení a vybavení průměrného objektu těžkého opevnění byl okolo 6 milionů. Z toho výzbroj a munice stála 3 miliony. Stavěly se na zalesněných horských hřebtech, kde se nepředpokládal útok tanků. Naopak u objektů nejvyšší odolnosti se budovaly výhradně dělostřelecké tvrze. Základem linie těžkého opevnění byla souvislá řada samostatných pěchotních srubů, na exponovaných místech byly zesíleny dělostřeleckými tvrzemi. Pěchotní sruby byly obsazeny podle velikosti 20 až 50 muži.

Dělostřelecká tvrz byla tvořena spojením několika objektů do společného obranného uzlu. Všechny objekty byly propojeny podzemními chodbami v hloubce víc jak 20 metrů. V podzemí dělostřelecké tvrze byly umístěny strojovny, sklady munice, proviantu, výstroje a výzbroje, sklady pohonných hmot, elektrárna, ošetřovna, kasárna, vodárna a kanceláře velitelství, umývárna, splachovací WC, telefonní ústředna, opravárenské dílny a celá řada pomocných technických zařízení. Z 15 naplánovaných tvrzí jich bylo stavebně dokončeno 5. Dalších 5 bylo rozestavěno. Mezi dokončené patří dělostřelecká tvrz Dobrošov u Náchoda a tvrz v prostoru Králíky – Rokytnice v Orlických horách, která je přezdívaná Hanička. Dobrošovská tvrz je uzpůsobená pro návštěvy a prohlídky. Hanička byla upravována i v letech po válce a slouží pravděpodobně dodnes pro účely civilní obrany nebo armády.

Západně od Harrachova začíná vlastní obrana Jizerských hor. Původní plán zesílit linii objektů lehkého opevnění směrem k Liberci těžkými pěchotními sruby byl odsunut na pozdější dobu. Vytyčení linie v okolí Liberce bylo zahájeno v roce 1936. Koncem roku 1937 byla mezi Chrastavou a Albrechticemi již souvislá linie pevnůstek, které zasahovaly i do zdejších katastrů. U Mníšku a u Chrastavy bylo vybetonováno všech 126 objektů lehkého opevnění vzor 37.

Ve druhé polovině roku 1938 chtělo ředitelství opevňovacích prací začít realizovat plán výstavby těžkého opevnění okolo Liberce. Ukázalo se, že již z časových důvodů nemělo smysl budovat souvislou linii těžkých srubů, ale uvažovalo se pouze o postavení uzávěrů

strategických komunikací. Uzávěra u Mníšku, kterou mělo tvořit původně 8, pak 6 pěchotních srubů.

Za nejdůležitější byly na Liberecku považovány uzávěry u Chrastavy a u Mníšku a menší uzávěry u raspenavské a jitravské silnice. V pozdější době, pokud by jí mezinárodní poměry umožnily, byly do tohoto úseku plánovány i stavby dělostřeleckých tvrzí. Uzávěr Chrastava byl vytyčen 10. září 1937, předpokládané náklady činily 7 872 272 Kč. Byla vybrána i stavební firma. Jako vždy a ve všech ostatních případech formou konkurzu. Měla zkušenosti s výstavbou opevnění ve východních Čechách, ale tyto objekty nebyly nikdy postaveny.

Stavební dozor vždy důsledně kontroloval dodržování předepsané, tzv. krychelné pevnosti betonu. Směs musela vždy obsahovat 390 litrů pisku a zrnění 0 – 10 mm, 300 litrů šterku 20 – 40 mm, 600 litrů šterku 40 – 60 mm, 400 kg speciálního A cementu a cca 100 litrů vody. Byla tím dosažena krychlová pevnost. Při síle čelní stěny 80 cm byl objekt schopen odolat zásahu děla ráže 155 mm.

V Lužických a Jizerských horách tedy nedošlo k výstavbě jiných druhů pevností než výhradně linie dokončených lehkých opevnění vzor 37. Přes důsledně dodržovanou typizaci objektů lehké obrany si praxe vynutila i výjimečná řešení pevnůstek. Nebylo jich mnoho, ale jedna mimořádnost stojí u silnice mezi Mníškem a mlýnicí. Je to objekt trojúhelníkového půdorysu bez ocelových střílen, jen s obdélníkovými otvory. Sloužil nejspíš jako opevněné stanoviště pro protitankový kanón.

S budováním pohraničního opevnění vznikla nutnost střežit jak právě budované, tak i již dokončené objekty. Proto byly od léta 1936 v pohraničí zřizovány nové jednotky pěchoty, tzv. Strážní prapory. Obsazování pevnůstek a jejich obranu měly zajišťovat pluky ZLO – Zajištění lehkého opevnění, které začaly vznikat v polovině roku 1937. Pro tyto jednotky bylo nutné zajistit ubytování v blízkosti střežených objektů. Začaly se stavět jednoduché ubikace asi pro 60 mužů. Vojsko, určené k obsazování příhraničních objektů, bylo v kasárnách 44. pěšího pluku v Liberci a 47. pluku v Turnově. Protože v případě ohrožení země je rozhodující rychlost, bylo rozhodnuto vybudovat kasárna co nejbliže k pevnostním objektům: v Kristiánově, na Smědavě a na Souši. Menší kasárna se budovala u Krásné Studánky, v Albrechticích, Filipově, v horách u Holubníku, u samoty Na Kobyle. Stejně bylo postupováno v Krkonoších, Lužických horách a jinde.

Mobilizací dne 21. září 1938 byly obsazeny všechny objekty lehkého opevnění a vojáci začali ihned připravovat destrukci různých objektů v předpolí, aby byla nepříteli co nejvíce ztížena dopravní cesta. O půl čtvrté odpoledne přepadli

henleinovci celníci v Hrádku. Po zvážení situace se muži hájící budovu vzdali přesile útočníků. Přestřelky a mrtví členové finanční stráže byli téměř na všech celních přechodech. V našem okrese to byly celnice v Srbské, v Habarticích a v Heřmanicích.

28. září 1938 byla vyhlášena pro všechny jednotky čs. armády zostřená pohotovost. Jednotky A byly ve stavu bojové pohotovosti, jednotky B dokončovaly mobilizaci. Den nato probíhala Mnichovská konference a 30. září naše vláda přijala její diktát. Opevňovací práce byly okamžitě zastaveny, staveniště vyklizena, dělníci odváželi všechenní firemní materiál a vraceli se do svých domovů. Ve dnech 1. – 10. října bylo pohraničí postupně předáváno Německu a Polsku.

Opevnění mělo pro obranu Československa veliký význam. Mohlo být pro útočníka velmi vážnou překážkou. Dokonce i nedokončené objekty linie mohly za určitých okolností s úspěchem vzdorovat útokům německé armády. Bohužel zůstalo u konstatování, že by mělo. Přesto je nutné říci, že mohlo mít význam veliký, ale ne absolutní.

Předpokládalo se, že objekty souvislých úseků lehkého opevnění mohly za podpory manévrování složek polní armády několikrát odrazit útoky nepřítele. Bohužel budované opevnění státní hranice tak svoje poslání nesplnilo. Bez obrany a boje bylo postoupeno německé armádě. Zarostlé betonové objekty lehkého opevnění – řopíky – jsou dnes smutnou připomínkou té doby i následných tragických okamžiků nejstrašnější války lidstva.

V pohraničí proti sobě postupem doby stály dva tábory

Henleinovci, kteří se již zcela veřejně hlásili k Hitlerovi a k jeho myšlenkám. Proti nim čeští i němečtí antifašisté

K velkému veřejnému měření sil došlo na oslavách 1. máje 1938 v Liberci. Antifašisté manifestovali v počtu asi 20 000 na dnešním Sokolovském náměstí a v přilehlých ulicích. Mezi řečníky vystoupil také Václav Kopecký, pozdější komunistický ministr naší poválečné vlády.

Henleinovská prvomájová paráda se konala na Husově třídě asi v místech dnešního Rektorátu Technické univerzity. Bylo tam svezeno několik tisíc nacistů i ze sousedních okresů, neboť hlavním řečníkem byl Konrád Henlein.

Expanzivní Hitlerovi plány se stupňovaly, dokazuje to zabránění Rakouska bez boje ve dnech 11. – 13. března 1938. Stávalo se zřejmým, že na řadě je naše vlast, neboť Hitler vydal 30. 5. 1938 podrobné interní směrnice k útoku na ČSR. Samostatnost ČSR byla ohrožena. Poměry v Sudetech jasně ukazovaly, že dohoda o nějaké autonomii už vůbec nepřipadá úvahu.

Incidenty v pohraničí se stupňovaly a odnášeli to naši státní zaměstnanci sloužící ve zdejších kraji. Dokonce i na životech.

Zábor Rakouska vyvolal vyhlášení částečné mobilizace. 20. května rozhodla čs. vláda povolat do zbraně jeden ročník záložníků a příslušníků speciálních oddílů, protože byl zjištěn pohyb německých vojsk k našim hranicím. Na strategicky důležitých místech byly stavěny protitankové zátarasy hlídané armádou i příslušníky SOS. Mezi nimi byli čeští i němečtí antifašisté.

Soukromé kroniky z Ryngelsheinu

Der grosse Haatsmann und Vate eines Volkem. President Thomas G Masrygue ist von uns geanger. Am 14. September 1937 um 3 Uhr 29.... Früh schlossen süch Augen dieses grossen und erhabenem .Denkers für immer. Er verschied auf Schloss Land im Alter von 87 Jahren. Gross und tief war die Trauer sei nes Volkem für seinen geliebten Befreier.

Den Verlust diesel Einziegen haben wir alle gleich gross und schmerzlich empfunden. Wir haben zu Uhm aufgeblickt wie zu einem vater der immer edel, ... und gerecht in seinem denken und tun war. Fiflen wir, dass etwas mit Ihm gegangen ist, was niemals erzelzt werden kann. Wir können stolz sein mit Ihm Veleby zu haben, dass .. seine Zeitgenossen waren. ... wir in seinem ... weiterstreben der Lebensweisheit des grossen von Lana.

.. .. an die ...

An ... des Altpräsidenten der Tsechoslowakischen Republik, T.G. Masaryk. ... Statpräsidentent Dr. Beneš u. a. dies Warte Masaryks: Das tiefste Argument für die Demokraric ist der Glauber an die .. , an seinen Wert, an seine geistigkeit und unsterblicke ... Das ist richtige metaphisische gleichgewicht. Ethisch ist die Demokrati begründet als politischeder Limbe zum Nächsten. Das Lachlicke kann das ... nicht messbrauchen, kam es nicht ausbeuten und vergewaltigen. Die Mahre Demokratie begründet auf Liebe und Achtung zum Nächsten und zu alten ist die Der Ordnung auf Erden.

Prílohy Kroniky

1938- Berzdorf

Am Abend des 25. Jänner (Dienstag) war auch bei uns eine prächtige Himmelserscheinung zu beobachten, das Vordlicht, welches die Wolken am westlichen Himmel in einer Sparmweite von 90° in ein dunkles Rot tauchte.

Im Herzen Mittel Europas in der kleinen Republick Deutsch-Österreich vollzieht sich eine gewaltige Umstellung. Bundeskanzler Schussnigg dankte am 11. März ab und am 13. März wird Österreich als ein Teil des Deutschen Reiches erklärt. Eine Volksabstimmung am 10. April (Palmsonntag) wird für oder gegen diese Eingliederung entscheiden.

Auch in inseren Staate ist unter den Deutschen Parteien eine Umschichtung im Gange, welche die Einigungsbewegung im Sudetendeutschen Lager zum Ziele hat. Am 22. März löste sich der B.d.L. auf u. trat zu S.D.P. über u am 24. März folgten die Gewerbeapartei u. die Christlichsozialen nach.

Am 10. April fand die Volksabstimmung in Deutsch Österreich statt, welche ein einmütiges Bekeuntnis für den Anschluss an Deutschland ergab. Von 4.284.795 abgegebenen gültügen Stimmen lauteten 4.273.884 auf Ja das sind 99 75/100% u. nur 10.911 Stimmen auf nein, das sind 0.25%.

Die 2te Märzhälfte brachte ungewöhnliche Höchsttemperaturen bis 20°, während der April einen Rückschlag, Schnee Kälte u. Frost, brachte, was sich besonders auf die Baumblut sehr nachteilig auswirkte.

Zu den militärischen Vorbereitungen der Tschecho-Slovakei im Mai 1938 in unserer engeren Heimat war Samstag. Vormittag 21. Mai die Neissebrücke in Ketten militärisch besetzt worden. Bei der Schränke unseres Ortes legten Soldaten an den Wegen nach Past und auf den Kamm Verhaue an, welche sie mit Spacheldraht

durchzogen u. auch die Straste nach Pankraz unterhalb der Windschänke wurde durch ein Verhau für den Auto u. Fuhrwerksverkehr gesperrt. Während 4 Reservisten des Ortes binnen 24 Stunden zu einer Waffenübung einzurücken hatten, deren Zahl sich in den nächsten Tagen bei auf 10 erhöhte. Erst 24 Stunden später erschien in der Sonntagspresse eine öffentliche Verlautbarung in der es hieß, der Minister für nationale Verteidigung habe einen Kohortenzug der Reserve u. Ers. Reserve ergänzt durch Angehörige der Specialwaffen zu einer besonderen Übung einberufen u. sie mit neu eingeführten Waffen vertraut zu machen um in der heutigen bewegten Zeit die Ruhe, Ordnung u. Sicherheit des Staates zu gewähren u. Zwischenfälle zu vermeiden, die sich in gewissen Orten der Republik ereignen können.

Einrückung des Militärs in Orte erfolgte nicht, nachdem die Soldaten in Zelten am Waldrande schliefen. Auch die Straste war durch Ketten gesperert. Niederberzsdorf war bei der Wartburg durch Soldaten welche dort in einem Zelte schliefen, für Sprengungen vorbereitet worden. Die Verpflegung des Militärs war ein recht mangelhafte. Die Menage wurde täglich bis aus Reichenberg gebracht u. war dann gewöhnlich kalt u. ungenießbar. Die Soldaten kamen in die Häuser im Lebensmittel u. die Bevölkerung trug auch Erzeugnisse wie Brot, Eier hinaus. In der Schenke wurde fast täglich für die Soldaten am Passerweg 1 Topf Kartoffeln gekocht. Im Walde vom Trägelsberge wird bis jetzt an Befestigungsanlagen gearbeitet, die Wege einschliesslich des Kommweges größtenteils gesperrt u. in das Gebiet gelangen die spanischen Reiter zur Aufstellung. Dienstag noch Pfingsten wurden die Wege u. Strassen größtenteils wieder frei gegeben, das Militär zurückgezogen u. die Reservisten nach Ablauf von 4 Wochen wieder entlassen.

Lediglich der Ausbau der Befestigungsanlagen wird fortgesetzt.

Sonntag den 12. Juni fand auch in unseren Orte die Gemeinde Neuwahl statt, nachdem die Funktionsdauer bereits ein Herbst des vorigen Jahres abgelaufen war.

Die Bundesortsgruppe brannte auch heuer zur Sonnenwende ein Feuer auf der Schanze ab. Die Volksgenossen versammelten sich nachdem ein gemeinsamer Anmarsch unter sagt wurde, äusterst wahlreich am Brandplatze ein u. zogen nachdem das Absingen eines Schaarliedes ebenfalls verboten wurde, nach Niederbrennen des Reistighaufen einzeln nachhause.

Donnerstag, 23. Juni brach in Gehöft N°=91 Besitzer Richard Fritsche die Maulu u. Klauenseuche aus, welche den Verlust eines Stück Vieh zur Folge hatte. Die Seuche griff auch auf die Gehöfte N°=104 Franz Wörfel, N°=114 Oskar Breuer, N°=38 Heinrich Menzel, N°=39 Franz Straust N°=40 Josef Sprenger, N°=74 Franz Seidel u. N°=64 Emil Möse über u. forderte bei ersteren eine neumelke Kuh samt Kalb. Montag den 1. August wurden die ersten 4 Gehöfte in unserer Gemeinde wieder frei gegeben, welchen die übrigen bald folgten.

Die Arbeitslosigkeit ist in unserer Gemeinde, Dank der zahlreichen Einstellungen von Arbeitern ein benachbarten Deutschen Reiche (36 Pers) u. der Beschäftigungen von Arbeitslosen bei den Verteidigungsanlagen stark zurück gegangen.

Zur Zeit der Ernte wurde ein Erntehilfsdienst organisiert, welcher insbesondere den durch die Maul u. Klauenseuche betroffenen Volksgenossen eine gute Hilfe war.

Nach einem unheimlichen langen u. starken Nachtgewitter in der Nacht von Samstag 20. auf Sonntag, den 21. August war in den nächsten Tagen der Himmel ständig von grauen Wolken bedeckt u.

fast un auf hörlich strömte der Regen hernieder. Donnerstag 25. August gegen $\frac{1}{2}$ 11 h nachts wurden die Gemeinde ämter auf die bestehende Hochwasser gefahr behördlich aufmerksam gemacht u. durch diese wurde die Alarmierung der Feuerwehr bewirkt. Als am Freitag früh im 6 h die Sirenen in Ketten u. Grottau ertönten, war der Wassertand der Neisse in Grottau 2 m über normal. Die ...onst so friedliche u. oft verspottete Neisse war ein Strom geworden, dessen schmutzige gelbes Wasser to...end u. alles mitreistend dahin schost. Das Neissetal ...lich an vielen Stellen einen See. Von unsern Orte drohte den Häusern des Ortsteil Ha...er die gröste Gefahr, da noch ein steigen des Wasser...iegels von $\frac{1}{2}$ m genügt hatte um das Wasser in die Häuser eindringen zu lassen. Im Hause des Franz Meissner N°=32 war bereits die ebenerdige Wohnung geräumt, die Decke gestützt u. auch die Ziegen in einen Nachbarhause unter gebracht, was auch die Besitzer N°=33 u. 35 tun mussten.

In Ketten war die Straste beim Gasthaus „Zur Past“ u. beim Fliestplan von Freitag vormittag 26. Aug. bis (27. früh) abends infolge Überflutung nicht mehr ...ossierbar u. wurden an letzterer Stelle die Fustgänger mit einem Handwagen durch die Fluten belördert.

Ein bedauerliches Unglücksfall dem auch ein junges Menschenleben zum Opfer viel ereignete sich Samstag vormittag 27. Aug. in Dönis. Der 9 jährige Walter Elstner stand am Uferrand als plötzlich das Erdreich unter seinen Füsten wich, das ihn mit in die Fluten riss. Infolge der starken Strömung war es aber nicht möglich den Knaben vor dem Ertrinken zu retten, man fand den Bedauernds werten erst nach einigen Tagen bei einen Wehr in Hirschfelde. Das Wehr in Dönis war durch brochen von den Fluten worden, auch wurde viel Ufergrund mit

fort gerissen. Ein Teil der Kornernte u. besonderes der Haferernte war durch anhaltenen Regen gänzlich vernichtet. Werten erst nach einigen Tagen bei einem Wehr in Hirschfelde. Das Wehr in Dönis war durchbrochen von den Fluten worden, auch wurde viel Ufergrund mitford gerissen. Ein Teil der Kornernte u. besonderes der Haferernte war durch den anhaltenen Regen gänzlich vernichtet.

Anfang September trat wieder um die Maul- u. Klauenseuche in insgesamt 18 Gehöften auf, welche 2 weitere Kühe forderte.

Nach dem das Ergebnis der in 3. Etappen durchgeführten Gemeindewahlen über 90% der deutschen Stimmen für die S.D.P. ergaben sah sich die tschechische Regierung gezwungen die S.D.P. bei den kommenden deutsch - tschechischen Ausgleichverhandlungen als alleinigen Verhandlungspartner an zu erkennen u. wurden die 8. Karlsbader - Forderungen als Grundlage für dieselben von der S.D.P. vorgeschlagen. Diese Forderungen wurden jedoch nur teilweise anerkannt u. die Verhandlungen zogen sich den ganzen Sommer hindurch weiter. Erst die Rede des Reichskanzlers Hitler am 12. Sept. am Nürnberger - Parteitag forderte das Ende der Unterdrückung u. die Selbstbestimmung der Minderheiten der Tschecho-Slovakei. Der Besuch Chamberlain am Obersalzberg am 15. Sept. u. die folgenden Beratungen des engl. u. franz. Kabinetts brachte ... Zustimmung der Westmächte hinzu.

Die Befestigungen am Jeschkenkamm und Passerkamm sind den ganzen Sommer hindurch fieberhaft ausgebaut worden u. wird jetzt noch, selbst bei Nacht, eilig weiter gearbeitet.

Nach dem auch ein Überfall auf den Sitz der Hauptleitung der S.D.P. in Eger geplant war, floh dieselbe nach Deutschland wohin sich nun auch täglich ein Flüchtlingsstrom ergost. Waren es am 16. Sept. 20.000, so stieg am 18. auf 37.000, am 19. auf

84.000 u. hat schliestlich die Zahl 200.000 über schritten. Auch aus unserer Gemeinde haben zahlreiche Frauen u. Kinder, aber auch wehrfähige Männer die Heimat verlassen u. sind letztere in die Reihen der Freikorps eingetreten.

Eswaren dies die Kameraden Karl Leutelt N°=123, Bruno Seidemann N°=109, Ewald Meissner N°=32, Willy Wörfel N°=28, Rudy Scholze N°=55, Josef Zückert N°=79, Bruno Hermann N°=10. Am 18.Sept. wurden auch die Straste nach Pankraz, der Fahrweg nach Past u. die Neissebrücke in Ketten millitärisch bewacht, auserdem erstere mit Astverhauen impassisbar gemacht u. letztere zur Sprengung vorbereitet. Da man auf Freveltaten von komun. Seite in Orte befürchtete, führte die S.D.P. bei zur Verhängung des Standrechtes nächtliche Streifungen im Orte durch. Am 16. Septemb. wurde sie eingestellt, bereits am 17. September erschienen 2 Staatspolizisten u. Gendarm u. nahmen beim Orts leiter Rud. Finke u dem Kassierer eine Hausdurchsuchung vor wobei die Fahne, 1 Kassabuch, 1 Sternpel, SHF u. 1 Sammelbüchse mit 6,80 Kc Inhalt beschlagt ma...t wurden. Die Schüler der tschechischen Minderheitsschulen in Ketten u. Grottau wurden am 19. Sept. mittets Lastautos nach Sichrov gebracht.

Die Aussprache Chamberlein - Hitler am 15. Sept. Mobilisierung auf den Obersalzberg u. am 22.u.23. Sept. in Godesberg galten der Regelung der sudetendeutschen Frage auf Tschecho Slov. friedlichem Wege, doch wurde letztere durch die am 23.Sept. neu eingesetzte Militärregierung unter den Militärpräsidenten Syrový mit der Mobilisierung aller militärpflichtigen Männer bis zum 40. Lebensjahre in der Nacht des 23. Sept. beantwortet.

Durch diese letztere Mastmalne wurde die Stimmung auch in unserm Orte eine recht gedrückte u. es erschienen insgesamt

am 24. Sept. nur 8. Schüler der 2. Klasse zum Unterrichte. Die folgenden Tage brachten die Einziehung der Motorfahrzeuge u. auch die Assentierung der Pferde. Je 1. Pferd mussten abgeben: Anton Würfel N°=28, Marie Leukert N°=105, Bruno Brendel N°=16, Ernst Frisch N°=89.

Allerhand Gerüchte von Überfällen, Anzünden der Häuser, komun. Pütschen wurden seit einstellen des S.D.P. Ordnerdienstes fast täglich verbreitet u. die Schiestereien an der Grenze entlang wurden auch in unserer Gemeinde gehört.

Am 26. Sept. wurden wir wohl von einem der schwersten Schläge getroffen, als wir durch die angeschlagenen Kundmachungen u. ausgesandten Boten verständigt wurden, dass binnen 24 Stunden sämtl. Rundfunk geräte in die tschechische Schule in Kratztau abgeliefert werden müssen. Auser von einzelnen Übereifrigen wurden die Apparate mit Bewilligung der Staatspolizei für die Nacht vom 26. auf den 27. September in der hiesigen Volksschule eingestellt u. am nächsten Morgen in Kratzau abgelie...lert. Die große Rede Adolf Hitlers am 26. Sept. durften wir Sudetendeutschen nicht hören, da um $\frac{1}{2}$ 8 h. auserdem noch der elektrische Strom abgestellt wurde u. alles in tieß...tes Dunkel gehüllt war.

Nur setzte eine Flucht von Frauen, Kindern u. auch Männern ins Deutsche Reich u. von komun u. tschechischer Seite ins Landümere ein u. man sah täglich Handwagen mit Koffern, Kisten, Packeten, Rucksäcken u. Betten beladen Straste aufwärts u. Straste ab wärts den Ort verlassen. Von 35 Schülern der 1. Klasse verblieben 15, von 37 Schülern der 2. Klasse 23 in Orte. Auch die tschechischen An...estellten verliesten bei Nacht u. Nebel unser Gebiet.

Die nun folgenden Tage u. besonders Nächte waren nerven erüttend da aus den Befestigungsanlagen u. auch von Patrouillen

unnötige Schüsse abgefeuert wurden, dies sogar bei Tag u auf öffentlichen Wegen. Besonders die Nacht vom ?.Sept. auf den 1.Oktober verbrachten Zahlreiche Bewohner in ihren eigenen instand geselzten Kellern u. alles wartete auf den Einmarsch der Deutschen Wehrmacht, welcher in den morgenstunden erwartet wurde. Nach dem derselbe nicht standfand selzten wir unsere Hoffnungen auf den Nachmittag, bezw. auf den komenden Tag Sonntag Oktober.

Am morgen des 2. Oktober wurde die Verkaussstelle des Konsumverein Vorwärts von Ordnern der S.D.P. nach Waffen durch sucht, was ergebnislos war. Die Verkaufsstelle wurde ...

Zur gleichen Zeit maschierten etwa 50 Mann tschechischer Wehrmacht aus der Befestigungslinie in der Richtung Ketten vorüber, niedergeschlagen u. nur teilweise bewaffnet.

BEFREITE HEIMAT.

Die Besetzung des Sudetendeutschen Gebietes soll in 5 Zonen statt finden u. die Besetzung der 1. Zone wozu unsere engere Heimat gehört, Montag den 3. Oktober um 2 h Nachmittags erfolgen was durch Sirenen u. Glockengeläute bekannt gegeben werden wird. die Bevölkerung konnte den Augenblick des Einmarsches der Wehrmacht erwarten u. schmückte bereits Sonntag früh ihre Häuser mit frischen Grün, Kränzen, Blumen Hakenkreuzfalmen u. kleinen Fähnchen. Montag 3. Oktober brachte endlich den schon so sehnsüchtig erwarteren Augenblick. Um Punkt 2 h hörte man die Glocken Grottaus läuten u. die Sirenen heulen. Die Bevölkerung des Ortes soweit sie nicht nach Grottau geeilt war u. die Schuljugend versammelten sich beim Gemeinde spielplatze um in Spalier an der Straste aufgestellt die Deutsche Wehrmacht zu empfangen.

Flieger umkreisten u. überflogen den Ort u. die Umgebung nach allen Richtungen, denn die Besatzungstruppen maschierten am

gleichem Tage noch bis Kratzau u. Ringelshain. Gegen $\frac{1}{2}$ 4 h erschien als Vorposten eine Motorradstaffel mit Schust bereiten Revolver, von dem aufgestellten Spalier mit Heil Rufen u. Blumen begrüßt, dieser folgten Fusttruppen, welche vor erst in Gruppen von wenigen Mann gegen Pankraz weiter maschierten u. von denen fast jeder einzelne mit Sieg Heil Rufen begrüßt wurde. Während der Hauptteil als geschlossene Kolonne folgte. Nun trat etwa $\frac{1}{2}$ stündige Pause ein u. aus mehreren Häusern wurden Äpfel zur Verteilung an die Soldaten herbei geschafft.

Man hörte jetzt von Ketten Blas musik u. nun maschiezten weitere Truppen gegen unseren Ort, an der Spitze ein Trompeter gefolgt von der 1. Batterie des Art. Reg. N°=40 welche in Ort Anartier nahm. oberhalb des Gasthauses zum Lerchenfeld wurden auf den rechts der Straste gelegenen Feldern die Geschütze u. des Wagenmaterial aufgefahren, während kurz darauf Anartiermacher durch der Ort gingen um 193 Mann u. 163 Pferde unter zu bringen. Diese Aufgabe war bald gelöst, da die Bewohner in der Unterbringung wetteiferten u. da fast alle Häuser Anartier beistellten, noch Plätze unbesetzt blieben. Diese groste Bereitwilligkeit war eine Art Dankesschuld an unsere unmittelbaren Befreier aus 20. jähriger Knechtschaft.

Die Wehrmacht gewährte uns jedoch nicht nur Schutz, sondern linderte auch die Not unserer armen Bevölkerung. Bereits am nächsten Tage gelangten an 72 Personen 55 Brote, aster dem Würst, Käse, Fett zur Ausgabe u. am 2 ten Tage gab es warmes Essen für die Bedürftigen, was sich an den folgenden Tagen noch zweimal wiederholte.

Bei der Verteilung des warmen Essens am Abend des zweiten Tages bei der Befehls ausgabe wurde von der Reichsrundfunk Gesellschaft eine Schallplatte aufgenommen, wobei die

Notwendigkeit dieser Ausspeisung durch der Gemeindevorsteher u. der Dank an die Batterie, sowie auch für die Beistellung von Pferden zur Feldarbeit zum Ausdrucke durch den Oberlehrer gebracht wurden. Die Verteilten Lebensmittel waren ausschlietlich Menageersparnis.

Den Höhepunkt der Freude bedeutete wohl die Nachrist, der Führer fährt am Mittwoch den 5. Oktober von Pankraz komend bei der Windschänke vor über u. nach Kratzau u Friedland weiter, wenn auch diese Durchfahrt auf Donnerstag, den 6. Oktober verschoben werden musste, so klang sie doch wie ein Märchen. Aber es wurde zur Tatsache. Es war ein schöner Herbst morgen u. Militär, Schuljugend, Feuerwehr u. Civilbevölkerung maschierten geschlossen zur Windschänke. Um $\frac{1}{4}$ 2 h sollte der Führer eintreffen u. sich dann die dortigen Befestigungsanlagen besichtigen. Leider erfolgte seine Ankunft kurz vor 3 h u. unterblieb daher die geplante Besichtigung. Stehend in Wagen fuhr er langsam vorüber, nahm einen Straust dunkl roter Rosen von den Schülern Heinz Leukert u. Anna Höppner entgegen u. wandte sein Haupt augen merk den Befestigungsanlagen zu. Stürmischer Jubel praustte dem Führer von dem aufgestellten Spalier entgegen. 12 Komunisten u. die Familie Mizera wurden während des Führer besuches auf Befehl des Batterie - komandanten im Wachtlokal, bzw. Spritzen haus zurück gehalten.

Der Abend desselben Tages brachte für die Orts bewohner noch ein weiteres Erlebnis. Über Betreiben des rührigen Batteriechef Oberleutnant Funke fand ein Kameradschafs abend mit den Soldaten der Batterie statt. Ist das Verhältniss zwischen Offizier u. Mannschaft im deutschen Heer ohne dies ein freundschaftliches, sowar es diesen Abend besonders herzlich. Vor Beginn des Abends wurde wieder warmes Essen

verausgabte u. der Gemeinde als Zeichen der Anerkennung vom Batterie - kommandanten ein prächtiges Bild unseres Führers mit Widmung übergeben. Eine Schallplatte nahm auch diese feierlichen Augenblicke und den Dank seitens der Gemeinde wieder auf. Nun spielte das Trompetenchor des Regimentes durch 2 Stunden flott zum Tanze auf u. wurde dann von der Kapelle Sitte abgelöst, während zwischen durch heitere Einzelszenen für fröhliche Stimmung sorgten. Die Augen der Mädchen strahlten besonders glücklich als auch die Offiziere sich am Tanze beteiligten.

Die Veranstaltung eines zweiten Kameradschaftsabend für Sonntag den 9. Oktober wurde durch den Weitemarsch des gesamten Art. Reg. am Sonntag früh 9 Oktober in der Richtung Deutsch Gabel unmöglich gemacht.

„DEUTSCH SEIN, HEISST TREU SEIN!“

Am 3 Oktober 1938 zog die 1. Batterie des Artillerie Regiments 40 in Ndr-Berzdorf als Befreier der sudetendeutschen Bevölkerung ein. Unvergesslich wird für alle dieser Tag, der der stolzeste in der Geschichte der Gemeinde Ndr. Berzdorf ist u. bleiben wird, sein. Im Namen meiner Batterie möchte ich an dieser Stelle unsern Dank sagen für die überaus herzliche Aufnahme der Bevölkerung, Nun, an 9.10.38 heisst es, weiter zu marschieren, um allen sudetendeutschen Volksgenossen, die ersehnte Stunde der Befreiung zu bringen.

Funke, 9.10.38, Oberleutnant u. Batteriechef

Sonntag, 9 Oktober vorm 10 h fand auf dem Gemeinde spielplatze die feierliche Hissung der Reichsflagge unter Teilnahme der gesamten Bewohnerschaft des Ortes statt. Unter den Klängen des Niederländischen dank gebetes wurde die Flagge hoch gezogen, worauf vom Oberlehrer eine Ausprache gehalten wurde, während

welcher der Kameraden, die in unserem 20 jährigen Befreiungskampfe für die Heimat gefallen sind, gedacht wurde. Mit den Klöngen des Deutschlandliedes u Horst Wessellied wurde die erhebende Feier geschlossen.

Beginnend mit 10. Oktober wird in Hause des ehemaligen Konsumvereines von der N.S.V. täglich warmes Essen an die Bedürftigen des Ortes verausgalt. Mit 5. Nov. wurde das Kochen eingestellt u. die Ausgabe in Naturalien vorgenommen.

Am 22. Oktober ist der frühere Staatspräsident der Tschechoslovakei, Dr. Benesch, mittels Flugzeug in London eingetroffen, um von hier nach Amerika weiterzureisen, wo er an der Universität Chicago eine Lehrkanzel über Demokratie bekleiden wird.

Sonntag den 23. Oktober fand auch in der Pfa..kirche Deutsch. Pankraz ein Dank gottes dienst für unsere Befreiung aus 20. jähriger Knechtschaft statt, worau sich auster der Gemeindevertretung von Vereinen die S.D.P. die freiwillige Feuerwehr der Kranken unterstützungs verein u. auch noch eine groste Anzahl Orts bewohner beteiligte. Mit Musik begann der gemeinsame Abmarsch bei der Schenke u.nach einen geschlossenen Rückmarsch erfolgte dortselbst die Auflösing des Zuges.

Mittwoch den 26. Oktober fand auch in unseren Orte die Gründung einer N.S.V. Orts gruppe statt.

Der Beginn des Winterhilfs werkes für den Sudetengau wurde vom Reichskomissär Konrad Henlein in einer Grostkundgebung in Gablonz a/N am 4. Nov. eröffnet.

Samstag, 5. Nov. traf der Stellvertreter des Führers Rudolf Hest, in Reichenberg ein u. nohm in einer Grostkundgebung in den Messehallen vor 60.000 Zuhörern die Eingliederung der S.D.P. in der die N.S.D.A.P. vor Sonntag 6. November fuhr der Stellvertreter des Führers Rud. Hest um 10 h durch Pankraz bei

der Windschänke wurden die Befestigungsanlagen besichtigt, um die westlichen sudetendeutschen Städte zu besuchen. S.D.P. u. S.A. Manschaften bildeten Spalier.

Der 1. Dezember brachte die Einführung nun zur Gänze in Reichsmark - Währung u. hatte auch insofern eine große Bedeutung für den Sudetengau, als an diesem Tage mit dem gewaltigsten Bauwerk unserer Zeit, der ureigensten Schöpfung Adolf Hitlers, des Reichs autobahn in Sudetengau begonnen wurde u. der Stellvertreter des Führers, Rud. Hest, hiezu den 1. Spatenstich in Eger tat. Daniel ist nicht nur ein äußerlicher Anschluss an das Altreich vollzogen, sondern auch den Kampf gegen die Arbeitslosigkeit siegreich eingeleitet.

Am 27. November fand in der Schenke eine Wähler versammlung statt, wozu sich eine große Anzahl Volksgenossen eingefunden hatten. Als Sprecher waren Kamerad Breuer Wetzwalde u. Kurz Dresden bestimmt. Infolge Nichteintreffens sprachen Bezirksleiter Pfeiffer u. Kamerad Leutelt.

Der Wahlkampf erreichte seinen Höhepunkt mit der Kundgebung in den Reichenberger Messehallen am Freitag 2. Dezember, bei welcher unser Führer Adolf Hitler zu den Tausenden sprach. Bereits um $\frac{1}{2}$ 2 h nachm. traf der Führer mittels Sonderzuges in der Gauhauptstadt ein, welche in ihrem unbeschreiblichen Schmucke einer Märchenstadt glich. Als der Führer die jubelnde Stadt durchfuhr, erschien in den Lüften, majestätisch mehrere Schleifen ziehend „Graf Zeppelin“, für viele Zuschauer der 1. Anblick u. warf zahlreiche Werbezettel ab. Das Rathaus, wo der Führer nachher vom Reichskommissar Henlein und Oberbürgermeister Rohn empfangen wurde, war von Volksgenossen dicht umlagert, welche, als der Führer mit Konrad Henlein auf den Balkon erschienen, die Sperrkette des S.S. durch brachen.

Nach der Kundgebung in den Messehallen fuhr der Führer mit dem Sonderzug nach Berlin zurück.

Die Bewohner unseres Ortes hatten auch das Glück, den Luftriesen „Graf Zeppelin“ bei der Rückfahrt ins Altreich zu bewundern. Auch der Sonderzug des Führers, welcher kurz nach 13 h die Station Ketten durchfuhr, wo sich auch viele Bewohner von Ketten u. umliegenden Ortschaften zur Begrüstung eingefunden hatten, konnte von den Bewohnern des Oberdorfes gleichfalls gesehen werden.

Am 3. Dezember wurde wie überall, auch in unserem Orte ein Fackelzug mit Musik von der S.A. durchgeführt, woran sich auch die gesamte Ortsbevölkerung beteiligte. Um 9 h abends flammte wie in anderen Orten auch unser Höhenfeuer auf der Schanze auf. Sonntag früh veranstaltete die S.A. unter Vorantritt der Musik einen Werbemarsch durch den festlich geschmückten Ort.

Am Sonntag 4. Dezember fanden im Sudetengau, worin die Gebiete unseres befreiten Sudetenlandes zusammen gefast sind, die Ergänzungs wahlen in den Deutschen Reichstagstatt u. waren diese Wahlen ein einmütiges Bekenntnis u. unser Dank an den Führer. Der Wahlkampf wurde von Reichspropakandaminister Dr. Jos. Goebbels in einer Grostkundgebung in den Reichenberger Messehallen bereits am 19. Nov. eröffnet.

Das Wahlergebnis unsere Orts war ein einmütiges Bekenntnis zu unserem Führer

Wahlberechtigte 539

Abgegebene Stimmen 531

Ja 529

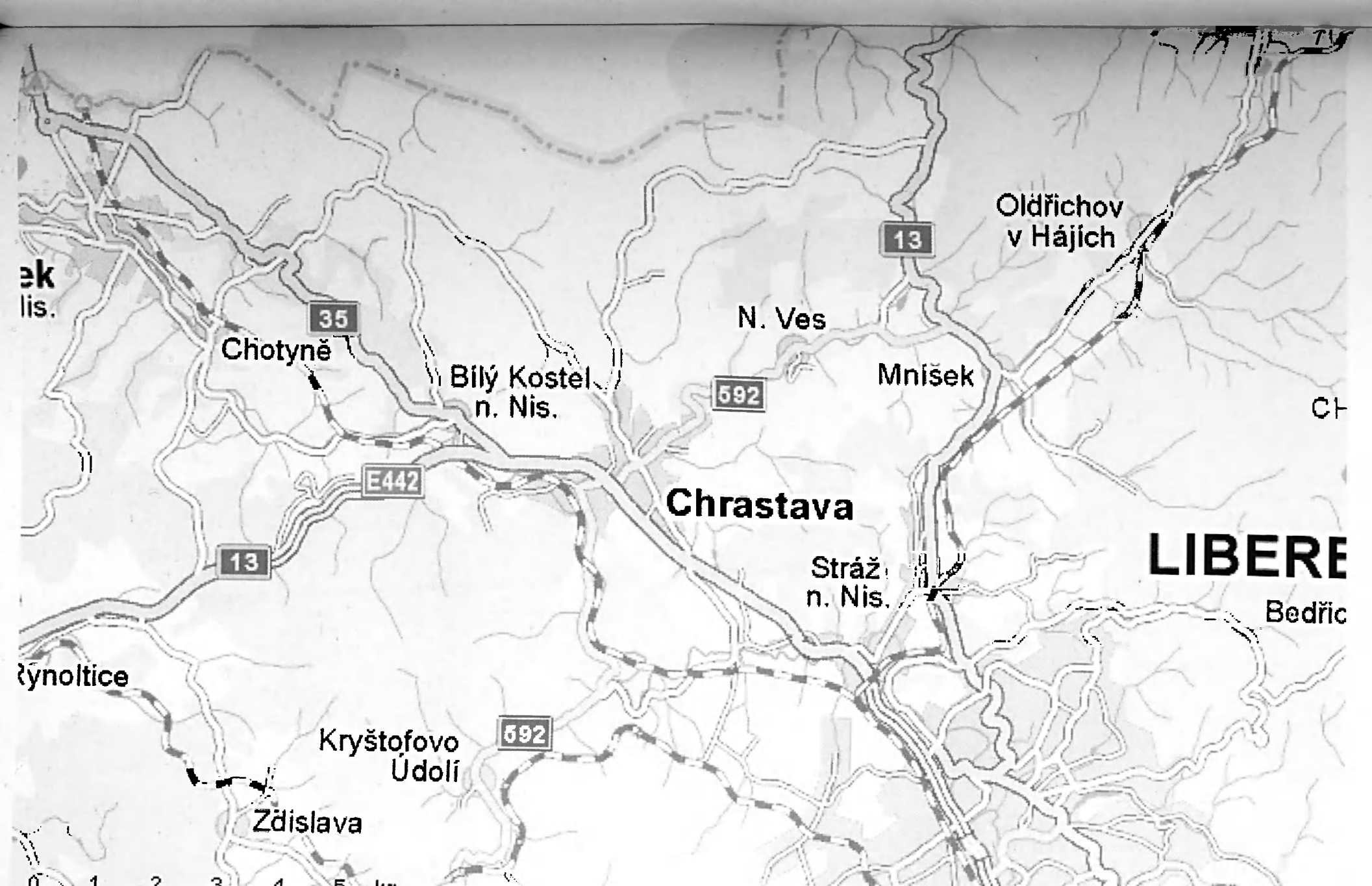
Nein 2

ergibt 99,62% Ja.

Das Gesamtergebnis im Sudetengau betrug 98,90% für den Führer. Die Zahl der Reichstagsitze vermehrte sich um 41, beträgt somit insgesamt 855.

Antästlich des überwältigenden Freuebekenntnis zum Führer verblieb der Schmuck sämtlicher Häuser u. die Beflaggung bis einschliestlich 7. Dez.

Nach 20. jähriger Knechtschaft in der Tschecho-Slovakei feurten wir heuer auch in unserer Gemeinde am 23. Dezember die erste Grostdeutsche. Volksweihnacht. Bereits um 3 h nachm. waren sämtliche Schulpflichtigen u. auch die Bedürftigen vorschulpflichtigen Kinder in das Gasthaus „Zum Lindenhof“ geladen, wo sie nach Liedern u. Gedicht vorträgen mit Kaffee u. Kuchen bewirtel wurden u. die Bedürftigen austerdem Geschenke in Form von Schuhen Spielsachen u. Backwerk erhielten. Um $\frac{3}{4}$ 7 h abends wurden auch alle Orts bewohner zum Empfang der gemeinsamen Rundfunk anspreche des Pg. Hilgenfeld geladen, worauf unsere Musiker noch für Unterhaltung sorgten, woran sich dann am Schluss die Beteiligung der Bedürftigen mit Kleidungsstücken reihte. Die Volksweihnacht war von der Partei veranstaltet, während die N.S.V. die Bescheerung durch führte.

ak
lis.

Chotyně

35

Bílý Kostel
n. Nis.

N. Ves

13

Oldřichov
v Hájích

Mníšek

592

Chrastava

Stráž
n. Nis.

LIBEREC

Bedřich

řynoltice

Kryštofovo
Údolí

692

Zdislava

0 1 2 3 4 5 km